

**2 AYLIK
DERGİ**

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

YIL:4 CİLT:4 SAYI:24 EYLÜL-EKİM 2021

SENCER KARACALIOĞLU

Prof.Dr. Ömer DEMİRCAN

Doç.Dr. OKAN BABA

Prof.Dr. SÜREYYA ÜLKER

ARİFE KALENDER

NURAY GÖK AKSAMAZ

ASIM ÖZTÜRK

Prof.Dr. YILDIZ TÜMERDEM

YILMAZ ÇONGAR

HASAN AKARSU

TURGUT ACAR

TÜRKAY KORKMAZ

HİKMET KURTER

ECEM NUR TOPLAR

AHMET MİSKİOĞLU
09/11/1924 - 25/08/2015

ARAMIZDAN AYRILANLAR:

Mehmet BAŞARAN

Sait MADEN

Esin ÜÇÜNCÜOĞLU

Ali Nevzat ODYAKMAZ

YTDD

İÇİNDEKİLER

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ Yıl: 4 Cilt:4 Sayı: 24 EYLÜL — EKİM 2021

Sencer Karacalıoğlu	Şuradan Buradan	01-02
Prof. Dr. Ömer Demircan	Türkçe’de İkilemeli Eylem	03-08
Doç.Dr.Okan Baba	Rönesans 2	09-11
Prof Dr.Süreyya Ülker	Yavışkı (Corona)	12-28
Arife Kalender	Bahar Devrimdir	29-30
Asım Öztürk	Eksik Yanlarımızdır Şiir	31-34
Yılmaz Çongar	Bozulan Türkçemiz	35-37
Prof.Yıldız Tümerdem	Başkentin Unutulmaz Çocukluk Anıları	38-40
Hasan Akarsu	iki kitap tanıtım	41-43
Turgut Acar	Odacılar	44-50
Nuray Gök Aksamaz	Cibali’de Bir Emine	51-59
Türkay Korkmaz	Davet	60
Hikmet Kurter	Hukuktan Şaşmamak Gerek	61-63
Ecem Nur Toplar	Kendimizle Savaşım Sanatı	64-67

ŞURADAN BURADAN

SENCER KARACALIOĞLU

CHP ÜZERİNE NOTLAR

Kendisini sol kesimde niteleyenlerin bir bölümüne göre Atatürk'ten sonra Türkiye karşı devrim sürecine girmiş ve bunun da baş sorumlusu İsmet İnönü'dür. Bu konuda kullanılan kanıtların en başında Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığında alınması, Köy Enstitüleri ile ilgili Milli Eğitim Bakanının aymazlıkları ve ABD/emperyalistlerle gelişen ikili ilişkiler gösterilir. Kimi kendisini solcu ve Atatürkçü olarak niteleyen solcularımıza göre, karşı devrimin başlangıç tarihi Atatürk'ün ölümü, kimine göre ise 1945 tir. Bu kesimin temelde anlaştığı nokta ise tüm bu olumsuz gelişmelerin sorumlusu ve mimarının İsmet İnönü olduğudur.

Ulus Devlet ve CHP üzerine yazdığım yazıların 1950 yılına dek olan bölümünü bu savlara karşı kendi düşüncelerimi aktararak noktalamak istiyorum.

1938 sonrası süreci etkileyen siyasal, toplumsal ve ekonomik sorunların bir bölümünü sıralarsak:

İkinci Dünya Savaşının Türkiye üzerine kimi etkileri :

a) Bu savaş öncelikle Türkiye'nin ekonomik gelişimini olumsuz yönden etkilemiştir. Genç nüfusun büyük bölümü askere alınmış bu da ekonomik dengeye koşturarak toplumsal dengede de olumsuzluklara yol açmıştır.

b) Savaş öte yandan iki kutuplu bir dünyanın da temellerini atmıştır. Bir yandan görünüşte demokrasi havariliğine soyunmuş Batı bloku devletleri, karşısında komünist olduğunu savlayan Doğu bloku ülkeleri. Bu biçimlenmenin başlangıcında Türk Devleti Almanya ve karşıtı devletlere karşı yansız olmayı seçen bir politika izlemiş ve savaşa sonuç belli olana dek girmemeyi başarmıştır. Ancak sonucun belli olup Almanyanın ve müttefiklerinin savaşı yitirdiği belli olduktan sonra onlara karşı savaş duyurusunda bulunmuş ancak savaşmamıştır.

c)Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında 17.Aralık.1925 te Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır. (Kasım 1935 tarihli protokol) bu antlaşmanın feshi için 7 Mayıs 1945 tarihine dek taraflardan birinin başvurusunu zorunlu kılıyordu. Bu başvuru 1945 yılında Sovyetler Birliğince yapılarak antlaşma yürürlükten kaldırılmıştır. Sovyetler bununla da yetinmemiş ve bir yandan temeldeki amacı olan Montrö Sözleşmesinin yeniden düzenlenmesini isterken, öte yandan Türkiyenin savaş suçlusu sayılmasını gündeme taşıyarak , Kars ve Ardahan'ı istemiştir. Sovyetlerin bu yaklaşımına karşı Türkiye, Moskovaya karşı Batı Bloku içinde yer alabilmek için ABD ve İngiltere'ye yakın olmaya çalışırken Demokrasiye geçme zorunluluğunu da duymuştur.

d) CHP Demokrasiye geçme sürecini başlatmış ve 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi'nin kurulmasıyla çok partili düzene geçmiştir. 21.Temmuz.1946 seçimlerinde tam anlamıyla olmasa da 1950 seçimlerinde Türkiye'de siyasal iktidarı belirleyecek odak değişmiştir. Artık siyasal iktidarı kullanacak partiyi halkın oyları belirleyecektir. Bu gelişimi göz önüne almadan yapılacak her değerlendirme havada kalacaktır.

SONUÇ :

1- CHP içerisinde sonradan özellikle DP içinde yer alacak Kemalizm karşıtı etkili bir bölüm vardı. Bunlar başından, Köy Enstitütüleri'ne, toprak reformuna ve İktisadi Devlet Teşekküllerine karşıydı. 1940 lardan başlayarak CHP örgütünü, Milletvekillerini ve seçmenleri etkilemeyi başardılar. Toprak Reformunun yapılamadığı, çok partili hayata geçilmiş bir Türkiye'de Köy Enstitülerinin yaşama şansı yoktu. Köy Enstitüleri yasasının 1940 yılında İsmet İnönü'nün desteğiyle çıktığını ve en büyük desteği onun verdiğini unutmamak gerekir.

2-Sovyetler Birliğinin özellikle 1945 ten sonraki Türkiye'ye karşı politik yaklaşımındaki yanlışlıklar, CHP nin iç ve dış politikadaki rotasında kimi olumsuz yaklaşımların nedeni olmuştur. Bunları temeldeki nedenlerden soyutlayarak CHP yi ve İsmet İnönü'yü suçlamak yanlıştır.

4-, Kendisini Atatürk'çü ve solcu olarak niteleyen kimilerinin Ulus Devlet karşıtlığı da ayrı bir konu. Bunlar bir yandan Atatürkçüyüz derken, Türk yerine Türkiyeli diyerek Kemalizm'in, Atatürkçülüğün özü olan ulus devleti reddederek etnik ulusçuluğu ve etnik parçalanmayı yeşertmeye çalışmaktadırlar.

Son söz: ulus devlete karşı olan, Atatürk'çülüğe de, Kemalizm'e de karşıdır

(3)

Türkçede ikilemeli-‘eylem-tamlaması’

Ömer Demircan, yTDD, 5Eylül 2021

İletişim açısından dil, iki genel bölümden oluşur: **sözlük**, **sözdizimi**. Sözlükte, *kökler*, *türemiş-sözcükler*, *bileşik-sözcükler* ile değişmez, tek anlamlı: *deyim*, *atasözü* gibi birimler bulunur. Sözdizimi ise, iletişime uyan *tümce/söz* üretimini sağlayan birimler ile kurallar içerir. **Türkçe sözlük**, her dilde bulunabilen: “*boş*, *söz*, *yaz-*” gibi **kökler**, eklerletüretilen kök-üstü: “*boşal-*, *sözcü*, *yazar*” gibi **türemiş-sözcükler**, başka işlemlerle anlam yüklenen: “*başyazar*, *başıboş*, *başabaş*” gibi **bileşik-sözcükler**, “*niteleyici+nitelenen*” dizimli: “*çok uzak*, *ön kapı*, *kapı kolu*, *kapı aç-*” gibi düz anlamlı “**tamlama**” (*niteleyici+nitelenen* dizimli) birimlere ek olarak, Türkçeye özel “*mışıl-mışıl* (uyu-), *dik-dik* (bak-), *ev-ev* (dolaş-), *çeke-çeke* (çıkart-), *gide-gele* (yorul-), ... gibi “**ikileme**”lerden oluşur.

SÖZLÜK’ten çıkıp **SÖZDİZİMİ**’ne girişte her birime, işlevine uyan bir sonek katılır. Ancak o işlevleme, gerekirse, yüklem-tabanına katılan bir ekle ayrıca belirtilir. “*Öge-düşümü ya da dışlama uygulanarak yananlam yüklenen birimler karşı görüşe örnek olarak gösterilemez!*” Türkçede bütün sözel işlevler (sessiz-ek “-Ø”i de içeren) dizimsel eklerle belirlenir.

Türkçede ilkin sözlüksel olan “**ikileme**” ile dizimsel olan “**yineleme**” ayrılmadan “**ikileme**” üzerine yorum yapılamaz. Orwell 1984’teki “*olmayanı aklama*” yoluyla yinelenen “***üçleme**”, “***dörtleme**” olanaksız yakıştırmalardır. Bu yazı, Türkçede bulunmayan ***üçleme** üzerinedir. Dildeki sözlüksel birimleme ikildir. **Türkçe İKİLEME**, duygusal incelikleri, edim-sel ayrımları en uyumlu belirten sözlüksel işlemler içerir. Annelerimizin Türkçede 18 (onsekiz) ayrı ikileme türü evirdiği anlaşıyor.¹ Türkçe bir işlem olarak “**İkileme**” şu özellikleri içerir:

a. İkileme biçimsel olarak tek-tabana (*şır-şır*), anlama dayalı olarak iki-tabana (*ileri-geri*) yalnızca bir kez uygulanır.

b. **İkileme** bir işlemdir, **sözlüksel** niteleyici birim üretir. Nitelenen birimler çoğunlukla eylemler, (*şırıl şırıl* ak-) gerektiğinde adlardır (: *küçük-küçük* odalar).

c. **İkileme** her dilsel birime (*sesbirim*, *ek*, *kök*, *sözcük*) uygulanır, **tür-aşırı** ayrım içermez, ad ile eylem nitelenir/tamlanır, ancak ikilenmez.

ç. İkileme işlemi *nitelenen ögeye göredü* anlamlayansözlüksel bir işlemdir.

d. İkileme ile oluşan birime, **sözdizimsel** “**yineleme**” işleminden ayrı anlamlar koşulur.

(4)

e. İkileme işlemi “niteleyici” üretirse de (çekçek, kaykay gibi) bileşik sözcükler de oluşabilir.

f. “İkileme” işleminin Türkçede 18 dolayında ayrı türü bulunur.²

g. Tamlamalar, “**nitelenen**-öge”ye göre: *ad-tamlaması*, *eylem-tamlaması*, ... gibi üst-adlanmalıdır; alt-ayrım ise: *sıfatla / zarfla / adla / eylemle tamlama* diye, niteleyiciye göre yapılır.

1. Sav. Tek-heceli “**sür-**” gibi bir eylem kökü, “**-(Ü)m**” ekiyle “*sürüm*” biçiminde adlaştıırılıp onunla “*sürüm sürüm*” gibi bir *ikileme* biçimlenebilir. “Niteleyici” işlevli o ikileme ile, “**sür-**” kökünden türetilen “**sürün-**” eylemi: “[*sürüm sürüm*] **sürün-**” biçiminde nitelenebilir. Birim işlevleri “niteleyici+nitelenen” olduğu için “*sürüm-sürümsürün*” bütünü, tıpkı “*yavaş yürü*” gibi bir **eylem-tamlaması**dır.³ Öyle tamlamalara “*ikilemeli-tamlama*” denebilir.

İkileme ile eylem arası eşbiçimlilik genel değil birimseldir. Yansıma biçimlerden “*inim inim inle-*” gibi uygun olanlar da “**-(Ü)m**” eki ya da süre katılıp ikilenerek yüklem tabanı eylemler pekiştirilir: *tırım tırım ara-*, *paldır küldür devril-*, *fırıl fırıl dön-*. Öteden beri işlemin bir “***üçleme**” olduğu ileri sürülse de “*birim türü, işlevi*” ayrı olan iki birim ne bir **ikileme**, ne de **üçleme** oluşturamaz. “[*Sürüm sürüm*] **sürün-**” birimi “**ikilemeli zarf niteleyici+eylem**” den oluşan bir “**eylem-tamlaması**”dır. İkileme (*sürüm-sürüm*), yüklem tabanına: “*kendi birim anlamını, en yoğun biçimi ile*” “**sürün-**”eylemine katar. 9912 eylem, çok sayıda yansıma taban bulunduğuna göre, olası birim sayısı *bini* geçer. O tür pekiştirmede şu alt-işlemler uygulanır.

(1)

i. Eylem ya da yansıma kökünü “**-İm**” ekiyle adlama: **sür-**+“**-İm**” >**sür-üm**, *tır* > *tırım*,

ii. Eş-biçimli, tür-değiştirmeden ikileme ile zarflaştırma: *sürüm-sürüm*, *tırım-tırım*, *yalım-yalım*, ...

iii. Eş tabanlı, ±dönüştü-eylemi niteleme: [*sürüm-sürüm*]**sürün-**, *tırım tırım ara-/aran-/arat-/arattır-*.

iv. Pekiştirme vurgusu, tamlama gibi ilk ögeye uygulanır, yüklem tabanı eylem de pekiştirme/odak-vurgusu alır: **sÜRÜM-sürüm sÜRÜN!**

v. Edilgen özneye ya da nesneye bağlama: D_{edilgen özne / nesne}-(y)**İ sürüm-sürüm sÜRÜN/sürünDÜR!**Ayrı tabanlı yüklemün dönüşlü olması zorunlu değildir: D_{özne}D_{nesne}-(y)**İ tİRİM-tırım**aradı.

Bu işlemde üçüncü sözcük olan eylem kökteş de olsa ikileme-dışıdır. Türsel, işlevsel özdeşlik yok ki “***üçleme**” denebilsin! Üstelik “*sürüm-sürüm sürün*” içinde iki birim var: (zarf: *sürüm sürüm* + eylem: *sürün-*). Bütün kök-eylemlerle kullanılabilen bu ikileme türü ile, eylem şiddeti “*düz / yan / argo anlam*”larıyla uçlanır: *kıyım-kıyım kıyıl-*, *açım açım açıl-*, *acım-acım acın-*, *yarım-yarım yarıl-*, Ancak, yazınsal metinlerde bu tür ikilemelerin yaratıcı üretime katıldığı

(5)

henüz ileri sürülemez.⁴ Çok tanınmış bir şaire: “Şiirlerinizde neden ikileme kullanmıyorsunuz?” dedim. “- O dilbilgisi”, diye tepki verdi.

2. İşlem genliği. “Hatiboğlu (1974) ile Tuna (1949, 1950, 1982, 1986) incelemelerinde bir “**üçleme**”⁵ olarak tanıtılan “[sürüm-sürüm]₁ sürün]₂ gibi birimler, birer eylem-tamlamasıdır. Öyle birimler üç ayrı işlem içerir: birincisi adlaştırma (sür->sürüm), ikincisi “eşbiçimli-ikileme”dir: “[sürüm-sürüm]₁. Bu ikilemede biçimsel olarak adlaştırma var gibi görünse de, “sür-” biçiminin anlamı nitelenen eylem anlamına bağlıdır; [sürüm sürüm] zarf, “sürün-” yüklem tabanı eylemdir, türsel ayrılık yüzünden arada bir *ikileme ya da *üçleme ilişkisi işlem-dışıdır. Üstelik, nitelenen eylem kökü: “süzüm süzüm süzül-, tıs tıs tısla-, vız vız vızla-, gür gür gürle-, ...” gibi özdeş de olabilir, “buram buramterle, horulhoruluyu, köşe bucak ara, ...” gibi ayrı da.

Demek ki, o tür ikileme, nitelediği yüklem tabanı eylem ile eşesli olmayabilir: çatır çatıryan-/ yıkıl-. Ancak, işlem, bütün kök-eylemlere uygulanabildiği için başlangıçta ölçü kullanmadan yakıştıranlarca kök-eyleme bağlı sanılmış, ya da başka bir kaynaktan çevrilmiştir, tıpkı tamlama-işlemi yinelenerek oluşan “*zincirleme ad tamlaması” gibi. İkilemeler, tamlama gibi ya birinci ögede vurgulanır; yinelenen sözel-odak, genellikle nitelenen ögedir: süRÜM↓ sürüm↑ süRÜN↓.

(2) İkilemeyle kök-eylem pekiştirme⁶: acı-: acım-acım acın-/ aç-: açım-açım açıl-/ , ak-: akım-akım akın-/ , al-: alım alım alın-/ , an-: anım anım an-/ , art-: artım artım art-/ , as-: asım asım asıl-/ aş-: aşım aşım aşıl-/ at-: atım atım atıl-/ , ay-: ayım ayım ayıl-/ , az-: azım azım az-/ bak-: bakım bakım bakın-/ , ban-: banım banım ban-/ bas-basım basım basıl-/ bat-: batım batım bat-/ bay-: bayım bayım bayıl/ bert-: bertimbartım bertil/ bez-: bezim bezim bez-/ biç-: biçimbıçimbıçıl-/ biç-: biçim biçim biç-/ bık-: bıkımbıkım bıkıl-/ bil-: bilim bilim bil-/ bin-: binim binim binil-/ bit-: bitim bitim bit-/ boğ-: boğum boğum boğul-/ boz-: bozum bozum bozul-/ böl-: bölüm bölüm bölün-/ bul-: bulum bulum buldur-/ bun-: bunum bunum bunalt-/ bur-: burum burum burdur-/ burk-: burum burum burk-/ bük-: büküm büküm bükül-/ büz-: büzüm büzüm büzül-.⁷

Yaşar Kemal’in derlediği (1943/1993: 101, 102) “**Ağtlar**” içinde “*dizim dizim dizle” ikilemesi geçince,⁸ işlem-dışı olmasına karşın: *acaba işlem tek-heceli adlar ile sıfatlara da uygulanabilir mi*, diye kuşkulandım ve kimi denemeler yapmak üzere aşağıdaki kökleri seçtim: **ad**: aş, ay, dil, diz, güç, iç, kan, kat, kin, oy, öz, söz, süs, yas, ... **sıfat**: Aç, az, bol, çok, düz, güç, sık, Öyle genel bir işlem, ad ya da sıfat köklerine uygulanamazken, bütün kök-eylemlere uygulanabildiği ortaya çıktı.

3. İki-heceli eylemlere uygulanabilir mi? Eğer bu işlem yalnızca tek-heceli kök-eylemlere uygulanıyorsa, demek ki başlangıçta eylem kökleri tek-hecelidir: kıvrır-: kıvrım kıvrım kıvrıl-/ darıl-: darım darım darıl-. Ekler işlem-dışıdır. Bütün olasılıkları denemek için sözlükte geçen eylem anlamlarını bir bir incelemek gerekir. Acaba işlem, yalnızca tek-heceli köklere değil, kimi

(6)

iki heceli türevlere de uygulanır mı? O amaçla iki-heceli eylemler için Türkçe Sözlüğü taradım. Aşağıdaki örneklerde niteleyici içindeki eylemi yüklem olan eylem ile eşlemek, birebir ilişki kurmak zor olduğu gibi, pekiştirici gücü yüklemek de pek olanaklı değil. Üstelik işlemdeki ikileme kök-heceye dayalı olarak da algılanıyor olabilir.

(3) **Ara-**: *tırım tırım ara-/ *aram aram ara-*, büyü-: **büyüm büyü büyü-*, dile-: *dilem dilem dile / döşe-: döşem döşem döşe-*, ışı-: *ışımışam ışı-*, sürü-: *sürüm sürüm sürü-*, şakı-: *şakım şakım şakı-*, titre-: *titrem titrem titre-*, ulu-: *ulum ulum ulu*, uyu-: *uyum uyum uyu-*, üşü-: *üşümüşüm üşü-*, ürü-: *ürümürüm ürü-*, yaşa-: *yaşam yaşam yaşa-*, yürü-: *yürümyürüm yürü-*, ...⁹

“-İA” ekiyle türemiş iki-heceli eylemlere bakılırsa, onlarla pekiştirici ikileme üretilmeyeceği görülür: **ağlamağlam ağla-*, **bellem bellem belle-*; **çınlamçınlam çınla-*, **dişlemdişlem dişle-*. (4) içinde verilen türevlerle deneme yapılabilir.

(4)

i. *atla-*, *anla-*, *avla-*, *bağla-*, *başla-*, *bekle-*, *besle-*, *çağla-*, *çatla-*, *damla-*, *dizle-*, *pufla-*.¹⁰ii. *alış-*, *avun-*, *barış-*, *böğür-*, *çağır-*, *çalış-*, *delir-*, *köpür-*, *süpür-*, *tıksır-*, *yönet-*, ...¹¹

Oldu olacak, işlemin, öteki iki-heceli türemiş eylem türü sözcüklerle de uygulanıp uygulanamayacağına bakılabilir. “Ağar: **ağarım ağarım ağarın*, ayır-: **ayırım ayırım ayır-*, üfür-: **üfürüm üfürüm üfür-*, yücel-: *yücelim yücelim yücel-*, Sonuç olarak, metin içinde kimi denemelerin yapılması düşünülebilir. **Bu işlem de eylem köklerinin tek-heceli olduğunu gösterir.**

Türkçe eylemlerin nitelenmesinde, yansıma sözcüklerle oluşturulan ikilemeler sıkça kullanılır. Örneğin: “**akım akım ak-*” yerine “*şırıl şırıl / şarıl şarıl / güldür güldür / şaldır şuldur ak-*” denir. Öyleyse, eylemlerde “-(Ü)m” ekli ikileme kullanılmadan önce “yansıma” sözcüklerin sunduğu olanaklar tüketilmelidir: *sızım sızım sızla-*, *çatır çatır yan*, *paldır küldür yık-*, *fıkır fıkır kayna-*, *tıkır tıkır işle-*, *parıl parıl parla*, ... *şırşır şırsla-*, *tıs tıs tısla-*, *mışıl mışıl uyu-*, *mırın kırın et-*, *mızmızımızlan-*, *bas bas bağır-*, ***İçin-için** kayna-” (<i>içinden-içinden kayna) içinde eylem ile nitelik arasındaki anlam etkileşimi sezilir ama ayrılmaz. Tek heceli yansıma sözcüklerin sayısı az değildir.¹²Eylem pekiştirici ikileme, -*sonekleme*yi *birim-dışı bırakmaksızın*- tek-heceli eylem köküne uygulanır.

4. Tek-heceli eylem tabanlı ikileme ile nitelemeler. “*Sür-üm sür-üm*” türü ikilemelerle verilen örneklerin yüklemle bağlaşımlarına genellikle tek örnek verilir. Oysa, o tür ikilemeler başka türevlerle de kullanılır. Örneğin “**çek-**” eyleminden türetilen niteleyici ikileme “**çekim çekim**” şu bağlaşımlara girebilir: *çekim çekimçek-in-* / *çek-il-* / *çek-iş-* / *çek-tir-* / *çek-iş-tir-* / *çek-in-dir-* / *çek-tir-*

(7)

t- Yaratıcı anlatıma açılabilen yedi ayrı bağlaşım az değildir.

a. Eylem kökleriyle: **Acı-:** *acım-acım acın-/ acıt- // Al- :* *alım alımalın-/ aldır-/ alı- // Coş-:* *coşumcoşumcoş-/ coştur-/ coşul-//Dön-:* *dönüm dönüm dön-/ döndür-/ dönül-// Ez-:* *ezim ezim ez-/ ezil-/ ezin-/ eziş-/ ezdir-/ ezdirt- // Ger-:* *gerim gerim ger-/ gerin-/ geril-/ gerdir-/ gerdirt- // İn:* *inim inim inle-/ inlet-/ inlettir-// Ser-:* *serim serimser-/ seril-/ serin-/ serdir-// Sür-:* *sürüm sürümsürün-/ süründür-/ sür-/ sürt-/ sürül-/ sürttür- // Yan-:* *yanım yan-/ yak-/ yakıl-/ yaktır-/ yaktırt-.
b. Yansıma köklerle: **Tıs:** *tıs tıstısla-/ tıslaş-/ tıslat-, tıslattır-// Hır:* *hır hırhurla- // Hor:* *hor horla-// Vız :* *vız vızvızla- // Zır:* *zır zır zırla- . c. Ayı nitelenene bağlanma:* *şırşırak-// cayır cayıryan-// hapırküpür-// gümbür gümbürinlet-,**

Türkçe öğreten TDE çıkışlı kimi *Türkçe öğretim üyeleri, öğretmenleri,sözlük yazarları, dilbilgisi aktarıcıları* onaylasa da onaylamasa da: **Türkçede sözlüksel eylem-tamlaması vardır!** Sayı yüzbinleri geçer. **Türkçe üst-birimleme ikildir.** “*Üçleme, *dörtleme” en az 170 yıldır süregelen ıvırıp-kıvırıp yanlışıklama, doğruyu yoklama, olmayanı varlamadır.

¹“**İkileme, Türkçe sözlüğün öteki yarısı**”. Prof. Dr. A. Kocaman’a armağan: Dilbilime Adanmış Bir Yaşam, (Hz. S. Nalan Büyükkantarcıoğlu, Işıl Özyıldırım, Emine Yazar). Hacettepe Üniv. y. 2016, s. 133-186.

² Demircan, Ö: “**İ K İ - L E M E, Türkçe sözlüğün öteki yarısı**”. Prof. Dr. A. Kocaman’a armağan: Dilbilime Adanmış Bir Yaşam, (Hz. S. Nalan Büyükkantarcıoğlu, Işıl Özyıldırım, Emine Yazar). Hacettepe Üniv y. 2016, s. 133-186.

³Orientalistleri örnek alıp aklayan Türkoloji, “-mak” ekiyle adlaştırmak (iç- > içmek) bütün eylem köklerini (T.S: 10.000 dolayında), tamlamayı tersinden, Fransızcadaki gibi betimleyerek yalnızca adlara özgüleyip bütün sözlüksel eylem-tamlamalarını (TS olasılığı: 10.000 x 53.000) Türkçe Sözlük’ten dışlamaktadır!

⁴*Kıçın kıçın git, yaşın yaşın ağla, ...* gibi örnekler, “-İn” eki ile de bir ikileme biçimlendiğini gösteriyor. İşlemin genliği araştırılabilir.

⁵ Tuna, Osman Nedim (1949, 1950, 1982, 1986). Hatiboğlu, V. (1971).

⁶Kahraman 1996: 50-51 ‘de kök eylemler 285 olarak verilmiş.

⁷ Öteki kökler için bk. Eyüboğlu, İ. Zeki (1989): Türkçe Kökler Sözlüğü, Remzi y.

⁸ Yaşar Kemal, “*Ağutlar*”da: “*dizim dizimdizliyoruz*” diyor (1993: 101, 202). Öyleyse, işlem: *aş, ay, dil, diz, güç, iç, kan, kat, oy, öz, söz, süs, yas, ... adları, aç, az, bol, çok, düz, güç, kırk, yaş, sıfatları ile denenebilir.*

⁹ Çoğu başka anlamlara kayabilen bu biçimleme ile yapılabilir. **Beze-:** **bezem bezem bezen-, bile-: *bilem bilem bile-, boşa: *boşamboşam boşa-, boya: *boyam boyam boya-, buda-: *budambudam buda-, bula-: *bulambulam bula-, buna-: *bunambunam buna-, çile-: *çilem çilem çile-, çise-: *çisem çisem çise(le)-, dala-: *dalamdalam dala-, daya-: *dayamdayam daya-, dene-: *denim denim dene-, *dilim dilim dile, dişe-: *dişemdişem dişe-, doku-: *dokum dokum doku-, dola-: *dolum dolum dola-, ele-: *elem elem ele, eri-: *erim erim eri-, kana-: *kanım kanım kana-, kapa-: *kapım kapım kapa-, kazı-: *kazım kazım kazı-, koca-: *kocam kocam koca-, koru-: *korum korum korun-, kuru-: kurum kurum kuru-, kürü-: kürüm kürüm kürü-, kuşa-: *kuşam kuşam kuşan-, sıva-: *sıvım sıvım sıvan-, soğu-: *soğumsoğum soğu-, solu-: *solum solum solu-, susa-: *susam susam susa-, tara-: *taramtaram taran-, tanı-: tanım tanım tanı-, taşı-: *taşım taşım taşı-, tıka-: *tıkamtıkam tıkan-, toza-: *tozamtozam toza-, tüne-: *tünemtünem tüne-, türe-: *türem türem türe-, ula-: *ulam ulam ula-, uza-: *uzam uzam uza-,*

üre-: *ürem ürem üre-, yala-: *yalamyalam yalan-, yama-: *yamam yamam yaman, yara-: *yaram yaram yaran-, yıka-: *yıkamyıkam yıkan-,

¹⁰-1Â ekli başka eylemler: düzle, egle, ekle, elle, eyle, fırla, fışla, fısla, gizle, gözle, güzle, izle, kapla, katla, kışla, kolla, kutla, nemle, otlar, önle, özle, pakla, parla, patla, payla, pofla, sağla, sakla, salla, sapla, sesle, sızla, sisle, sonla, söyle, sula, süsle, şapla, şışle, tavla, tekle, telle, terle, tıkla, tınla, topla, tuzla, üfle, ünle, vızla, yağla, yasla, yeğle, yelle, yokla, yolla, yükle, yüzle zıpla, zırla, zonkla, zorla,

¹¹İki heceli başka eylemler: akar-, aksa-, aksır-, asıl-, aşın-, ayrıl-, bağır-, barın-, başar-, becer-, belir-, benze-, buyur-, çakış-, çalka-, çevir-, çiğne-, dadan-, darıl-, değin-, değir-, değış-, devir-, devin-, dikel-, diren-, diril-, doğur-, edin-, eğit-, eksil-, esne-, evir-, geliş-, gevşe-, göğër-,gözet-, güreş-, güven-, ısır-, iğren-, ilet-, iste-, kanır-, karış-, kavra-, kavur-, kayır-, kıvır-, kızar-, kurtar-, kuşat-, kükre-, okşa-, onar-, otur-, oyna-, öğren-, öner-, püskür-, sakın-, savaşı-, savur-, savun-, seğır-, semir-, seyrel-, sıçra-, sırt-, sırnaşı-, sıyr-, sindir-, somurt-, sömür-, şenel-, tırman-, tiksın-, titre-, tüken-, tükür-, uğra-, uğraşı-, unut-, usan-, utan-, uyar-, uyan-, uyuş-, uzan-, uzlaş-, ürper-, yakın-, yakış-, yalvar-, yanaşı-, yansı-, yapışı-, yarat-, yaşar-, yekin-, yelten-, yerleş-, yeşer-, yıpran-, yılışı-, yıvışı-, yoğur-, yozlaş-, yönel-, yumuşı-, yüksel-, yüksün-, yüzleş-, zıbar-,

12-Zülfükar

RÖNESANS 2

Doç.Dr. M.Okan Baba

Uygarlık tarihinin en önemli dönüşümlerinden biridir,Rönesans.Eęe kùltürü,Roma kùltürü ve ortağağdaki gelişmeler hazırlamıştır Rönesans'ı.Eęe kùltürünün en önemli özelliği site-devletleridir.Bu sitelerde üç sınıf insan bulunur.Eşit haklara sahip soylular. Bunlar eşit haklara sahip, siyasetle uğraşan kişilerdir.Ticareti özgürce yapan fakat yönetim hakkı olmayan insanlar.Bunların dışında kalan kölelerdir. ,Otuz yaş üzerindeki soylular yönetime seçilirlerdi.Otuz yaş altında Olan soylular,seçime katılırlardı.Agorada toplantılar yapılırdı.Yöneticinin seçimle gelmesi büyük bir yenilikti.Bu daha sonraki çoğulcu demokrasinin temelini oluşturmıştır.

Yunanlılar,Sümer,Mısır,,Girit uygarlığından yazı, para,doğa ile bilgililer aldılar. Özellikle doğa ileilgi olarak eski uygarlıklarda bunları yöneten gizli bir güç olduğuna inanıyorlardı. Fakat Tales, gibi düşünürler doğanın özünün madde olduğunu ileri sürmüşlerdir.Su,hava, toprak olduğunu ileri sürmüşlerdi . Bu bilimin temeli olmuştur. Doğanın kendi içinde bir düzenini gözlemlerden çıkaran düşünürler,Varoluş sorunuyla ilgilenip Felsefenin temelini oluşturmuşlardır.Sokrat, Platon, Aristoteles gibi önemli filozoflar yetişmiştir.Bunlar uygarlık tarihine felsefeyi katmışlardır.

Ege uygarlığında heykel, mimarlık,gibi sanatların geliştiğini biliyoruz.Edebiyat epik, lirik, dramatik (Tiyatro)türlerini Aristoteles, belli özelliklere göre ayırmıştır.Temel tür gününüzün edebiyatının temelini olmuştur.

Romalılar daha çok asker ve çiftçi oldukları için Felsefe, sanat düşün alanında başarılı olamadılar bunlar Eęe kùltürünü sonraki dönemlere taşıdılar.Eęe uygarlığın topraklarını işgal edince oradan aldıkları tutsaklar arasında bulunan düşünür, sanatçıları seçip bir yerde topladılar.Yunan kùltürü ile ilgili yapıtları çevirdiler.İlyada veOdesa destanlarını çevirdiler,tiyatro,destan lirik şiir türlerini kullandılar.Tanrılarının adların bile Yunancadan aldılar.Yunanca bilmek bir moda oldu.Bu hareket Latin dinli ve edebiyatını olgunlaştırdı.Cumhuriyet dönemininSonunda ve imparatorluk döneminde kendi , önemli Yazarları Trenetius, ve Platus tiyatro,Çicero,düşünveHitabet,Virgilius,Horatius şiir alanın ürünler vermiştir..

Romanın uygarlığa katkısı daha çok hukuk alanında olmuştur.Krallıklar döneminde devlet yönetimi ile ilgili bazı önlemle aldılar.Krallık döneminden sonra Bunlara dayanarak, M.Ö.450' On İki Levha Kanunu hazırladılar.Bu kanun dönemin gelişmelerine göre bazı

değişmelere uğramıştır Son olarak Bizans imparatoru Büyük Justinyen Zamanında kaynaklar toplanmıştır. Roma Hukukunun önemi , bugün uygar ulusların medeni Kanunlarının temelini oluşturmıştır.

Ortaçağ , V. Yüzyıl ile XV. Yüzyıl arasında süren Dönemdir.BU dönem Antik çağla Yeni çağ arasında bir geçiş dönemidir.Bu çağın en önemli özelliği dine dayalı bir düşünceye sahip olmasıdır.Hazreti İSA Roma İmparatorluğunun başlangıcında doğmuş .Görüşünü yaymaya başlayınca, Yahudiler,kendi düşüncelerine aykırı buldukları için onu öldürmüşlerdir.İsa dünyayı krallar değil onlardan üstün bir gücün dünyayı yönettiğini söylüyordu..İnsanlar arasında barış ve kardeşliği sağlıyordu..BU kralların işine gelmediği için İsan taraftarlarına çok baskı yapıyorlardı.Fakat OnlarKendi aralarında örgütlenip , güçlendiler.Bunun üzerine imparatorlar bu Güçten yararlanıp halkı yönetmeyi düşündüler.Kostantin Zamanında 313 tarihinde Hristiyanlığı devlet dini olarak ilan etti. Kendisi de Hristiyan oldu.Bundan sonra toprak sahipleri,zenginler, asiller de Hristiyanlığa girince örgüt çok güçlendi.Roma imparatorluğu 395 ikiye ayrılınca zayıfladı.Bu dönemde Germen ve Sılav kavimleri Roma topraklarına girdi.Uygarlık adına ne varsa yok ettiler.495 yılında Batı Roma tarihinden silindi.

Bu dönemde ayakta kalan tek güç kilise idi.Kilise gelen halkları Hristiyanlaştırmaya çalıştı. Gelen kavimlerden Bazıları değişik yerlerde krallıklar kurdular.Papalık bunları kilise etrafında topladı.Özellikle Fransa'nın kuzeyinde Karolenj krallığı kuruldu.Karolenj devletinin kuruluşu Avrupa'da Yeni bir dönemin başlattı .Karolenj kralı Şarlaman Müslüman ordularını yendi .Papadan taç giyerek , rakiplerine üstünlük kurdu.Fakat kilisenin üstünlüğünü kabul etti .

Karolenj devleti zayıflayıp çökmeye başlayınca malikane sahipleri kendilerini güvenceye almak için yeni bir düzen getiriler. Malikanede toprak sahibi, toprağı işleyen self ,dolaşarak geçimini sağlayan insanlar bulunuyordu.Bu düzende malikane sahibi toprağını satmayacak,self de toprağı terk etmeyecekti.Dolaşarak Ticaret yapanlar,ticaret yapmayı sürdürecekti.Bu düzene Feodalite denildi.

Kentleri dolaşarak ticaret yapan bu tacirler,tarıma dayalı bir ekonomi yerine ticarete dayanan bir ekonominin temelini attılar.Bu dönemde Akdeniz ticareti zayıflamıştı.Bu tacirler kuzey ve güney kentleri arasında Ticaret yapmaya başladılar.Bazı kentler ticaret kenti oldu. Bu kentlerin amacı para kazanmak ve ticaret yapmaktır .Bunlar Avrupa'yı tarım toplumundan ticaret toplumuna döndürdüler. Batı kapitalizmin temeli böyle oluştu.Bu ticaret kentlerinde bir kentli sınıfı oluştu. Bu kentler özgür Kentlerdi . Venedik, Cenova,Florsansa,bu kentlerin en önemlileriydi.

Güvenliği malikane dışında arayan bazı topluluklar, toprağın işlenmesine dayanan ekonomi yerine güvene dayalı bir topluluk oluşturdular. Bu kentlerde savunma, adalet maliye gibi bazı kurumlar oluşturdular. Bu yeni bir örgütlenme biçimiydi. Bunlar güçlenince kraldan bazı haklar istediler. Yeni bir devlet örgütü kurdular. Bu yeni duruma göre Kral yalnız bir kanun koyucuydu. Tek yetkili değil yalnız kraldı. Bu yeni bir devlet anlayışını getirdi. Bu yeni örgütlenmede kralın çevresinde bir adalet divanı, maliye, savunma örgütleri kuruldu. Kral Paris'te bulunmadığı zaman, Adalet Divanı dört ayda bir toplanıp devletin sorunlarını görüşe bilecekti. Güzel Filip, bazı kentlerin oyunu ala bilmek için kent meclislerini toplantıya çağırırdı bu meclislere Etajenero denilmiştir. Bu meclisler Parlamentoların bir öncüsü olduğunu düşünen yazarlar vardır. Çünkü yeni sistem çoğulculuğa dayanıyordu.

İngilterede 15. Haziranı 1215 Büyük-Şartart imzalanmıştı. Bu durum 1265'te Parlamente'ye dönüştü. Parlamento lortlar kamarası ve avam kamarasından oluştu. Lortlar Kamarası kralın çağrısı ile toplantıya gelen din adamları baronlardan oluşuyordu. Avam kent soylulardan oluşuyordu. Bu sistem daha sonraki çoğulcu demokrasilere örnek oldu.

Ortaçağın başında karanlık döneme düşünsel bir gelişme pek görülmez. Fakat Kilise örgütleri çeşitli kentlerde okullar açmışlardı. Eğitim bu okullarda yapıyordu. Toplumsal ve ekonomik gelişme, Antik döneme karşı ilginin artması, Latince'den çevrilen yapıtların etkisi yeni bir anlayış getirdi. Öğrencilerin kiliselerden bağımsız, özerk bir yönetimle yönetilen okul istiyorlardı. Bu kilise tarafından desteklendi.

Paris'te 1221'de Paris Üniversitesi kuruldu. Sonra Oxford, Cambridge, Bologna Üniversiteleri kuruldu. Bu üniversitelerin ortak dili Latince'ydı. Burada eski Yunan felsefe ve edebiyatı, Roma Hukuku inceleniyordu. Bu üniversitelerden Roger Bacon, Duns Scotus, gibi düşünürler yetişti. XIII. Yüzyılda İbni Rüşd'ün Aristoteles hakkında yayınladığı yorum, Avrupa'daki üniversiteleri etkilemişti. Bunun üzerine Aristoteles Paris üniversitesi kurulmasın yarım eden Aquinolu Tomaso, gibi düşünürler, Aristotelesi incelediler. Bu tarihten sonra bütün Avrupa'nın önemli merkezlerinde üniversiteler açıldı. Bu gelişmeler bilim ve felsefede yenilikler getirdi.

Ortaçağda devletler kurulmaya başlayınca, destanlar ortaya çıktı, çeşitli kavimlerin eski destanları söylenmeye başladı. Feodalite döneminde önce derebeyleri eğlenirken, hanımlarını eğlendiren şairler aşk şiirleri söylüyorlardı. Bu durum zevk değişmesine neden oldu. Şövalyeler, Hristiyanlık için savaşırken sevgililerine karşı saygı bağlılıklarını göstermeleri gerekiyordu. Bu aşkları anlatan Şövalye romanları ortaya çıktı. Aşk şiirleri yazıldı. İnsana yeni bir bakış açısı geldi. Aşk nezaket saygı içinde gerçek insan anlatılıyordu. Bu aşkın içinde derin bir Hristiyan mistisizm vardı. Dante İlahi komedi adlı yapıtında alegorik olarak öbür dünyayı anlatırken, yaşadığı çağı bütüncül olarak anlatıyordu. Hristiyan gizemi için yaşanmış bir temiz aşkı anlattı. Ekonomik, toplumsal, düşünsel alanda önemli gelişmeler olurken öte yandan teknik gelişmeler de oluyordu. Bu gelişmelerden en önemlisi barutun icadıdır. Özellikle savaşlarda kullandılar. Barutun bulunması, topun icadına neden olmuştur. Bu feodalitenin kaldırılmasını merkezi krallıkların kurulmasına neden olmuştur. Çinliler tarafından bulunan pusula Müslüman gemiciler tarafından Avrupalılara tanıtması sonuna deniz aşırı ülkelerin keşfine neden olmuştur.

Toplumdaki düşünce ve duygunun değişmesi, İnsanın bilim ve sanatın temeline koyan yazarlar, yeni bir dünyayı hazırladılar. Bu yazarlara hümanist dediler. Rönesans xiii. Yüzyıldan sonra gelişen ve değişen ekonomik, siyasal, bilimsel, toplumsal, sanatsal değişmelerin ortak adıdır.

YAVIŞKI (CORONA) II

Prof. Dr. Süreyya Ülker

Dergimizin Kasım – Aralık 2020’de yayımlanan 19. sayısında “Yavışkı” başlığı altında yayımlanan yazımızda Latince “corona”nın Türkçe karşılığı olan “yavışkı” sözünü ele almış, YASI – 19 (COVID – 19) tümsalginıyla birlikte dirgerlik diline giren ya da dirgerlik dilinde öteden beri bulunmakla birlikte genel dile yeni geçen birçok kavramın Türkçe karşılıkları üzerinde durmuştuk. Dergimizin 21. sayısında yayımlanan “Tekerce (Skuter)”, 22. sayısında yayımlanan “Al döngel (Aronia)” başlıklı yazılarımızın da tümsalgin dolayısıyla kamuoyunun gündemine gelen kavramlar üzerine yazılmış yazılar olarak değerlendirilmesi gerekir. Aradan geçen altı ay boyunca tümsalgin gündemin ön sırasındaki yerini korumuş, dirgerlik dilinde yeni kavramlar oluşmuş, birtakım eski kavramlar da genel dile geçmeyi sürdürmüştür. Bu da bu konuyu yeniden ele almamızı gerektirmiştir.

Yazımızda Doerfer’in “cığa” sözü konusundaki görüşüne Doğu Kurunu Kitaplığı’nın tümsalgin dolayısıyla kapalı olması dolayısıyla birinci elden ulaşamadığımızı belirtmiştik. Doerfer’in adı geçen yapıtına bilgisunar üzerinden ulaştık. Doerfer bu sözün Burhân – 1 katı’ya göre Türkçe, Senglâh’a göreyse Farsça olduğunu, “c” yazacıyla başladığı için Türkçe olamayacağını, Farsçada cığa, cika gibi değişik biçimlerde yazılmasından dolayı Farsça da olamayacağını, her iki dile de bilemediği üçüncü bir dilden geçmiş olduğunun anlaşıldığını belirtmiştir (1967). Burhân – 1 katı Tebrizli Mehmet Hüseyin’ce 1652’de Kutupşah Ocağı’ndan Hint Hakamı Abdullah adına yazılmış bir Farsça sözlük olup, 1797’de Mütercim Âsım’ca Osmanlıcaya çevrilmiş, Âsım’ın çevirisi 2009’da TDK’ce yayımlanmıştır. Senglâh Esterabatlı Mirza Mehmet Mehdi Han’ın Ali Şir Nevaî’nin yapıtlarında geçen Çağatayca, Farsça sözcükleri derlediği bir yapıt (1758 – 1760) olup, açıklamalı özdeşbasımı 1960’ta Clauson’ca düzenlenmiştir.

“Faksimile tab” anlamında, Arapça “tıbk”dan bozma “tıpkı” (Eyuboğlu 1988, Fraşerî 2010, Nişanyan 2018, Redhouse 1999, Vefik 2000) sözünü içeren, “tıpkıbasım” anlamında ilk kez burada kullandığımız “özdeşbasım”ı Mihçioğlu’nun “reproductio” anlamında önerdiği “özdeşbaskı” (Mihçioğlu 1978, Mihçioğlu 1996, Mihçioğlu 1983 – 1985, Özel 2018, Özl 1978, Türkay 1980, Türkay 2016, Ülker 1986) ile karıştırmamak gerekir. Nişanyan tıpkı sözünün sonundaki “-ı”nın Arapça “-î” sonekinden bozma olup olmadığının belli olmadığını, “tıpatıp”ın tıpkıdan bozma olduğunu belirtmiştir. Tarama dergisinde tıpkı sözü, özleştirilmesi gereken bir alıntı olarak değerlendirilirken tıpatıp “biaynihî”nin karşılığı olan bir Türkçe veri olarak sunulmuştur (1934). Kökleşik sözlüklerimizde tıpatıp da tıpkı da Türkçe dışında bir kökene bağlanmamıştır (Ağakay 2011, Özel 2018). Tietze bu iki sözü birleştirmemiş, ikisinin de kökeni konusunda bilgi vermemiştir (2019b). Bu verilerden tıpatıpın yansıma “tıp” sözünün türevi olduğunun, tıpkının da tıp sözünün sonuna “-ki” soneki gelmesiyle oluşmuş olabileceğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır. “Tıptıp” biçimindeki yansımaya yer veren Zülfikar, tıpatıpla tıpkıyı yansıma olarak değerlendirmemiştir (2018). “Tıpkıçekim” biçiminde özleştirilen “fotokopi” (Ağakay 2011, Mihçioğlu 1978, Özel 2018, Özl 1978, Türkay 1980,

Türkay 2016) anlamında biz öteden beri kendi türettiğimiz “ışıklama” sözünü kullanıyoruz (Ülker 2018).

Latince “fac simile”nin Fransızca üzerinden dilimize giren biçimi olan faksimile sözünün İngilizcesi olan “facsimile” “faks” anlamına da gelmektedir (en.wiktionary 2021). Faks sözü İngilizcede “facsimile” sözünün “fax” biçiminde kısaltılmasıyla oluşmuştur (Nişanyan 2018). İngilizcede gerek “facsimile”, gerek onun kısaltması olan “fax” hem faks aygıtı, hem de bu aygıtla gönderilen belge anlamındadır. Faks sözü dilimize de her iki anlamda girmiş, uzun adı “belgegeçer”, kısa adı “belgeç” biçiminde özleştirilmiştir (Ercilasun 1995). Belgegeçer anlamındaki faksimile (Özel 2018) dilimize İngilizceden geçmiştir; çünkü Fransızcada buna “télécopie” denmektedir. Faksimilenin bu anlamı TDK’nin sözlüğüne girmemiş (Ağakay 2011), Dil Derneği’nin sözlüğündeysse sözcüğün her iki anlamı Fransızca bir alıntı olarak değerlendirilmiştir (Özel 2018).

“Bir boyam (tablo), çizim ya da yazının kılığından (fotoğraf) (Derl, Ülker 1986) kip çıkarılarak yapılan özdeş basımı” olarak tanımlanan tıpkıbasım sözünün ikinci anlamı Dil Derneği’nin sözlüğünde, “üzerinde değişiklik yapılmamış yeni bası” olarak verilmiştir (Özel 2018). TDK’nin sözlüğünde tıpkıbasımın bu anlamı verilmemiştir (Ağakay 2019). Dilimize de giren İngilizcesi “reprint” olan bu kavram özleştirme kılavuzunda “eşbaskı” biçiminde özleştirilmiş (1978), bu söz yeni özleştirme kılavuzuna da girmiştir (Türkay 2016). Reprint bir dergide çıkan bir yazının ayrı bir okuşuk olarak yeniden yayımlanan örneği olan “ayrıbasım” ile bir dergide çıkan bir yazının başka bir yerde yeniden yayımlanan örneği, kullanımdan kalkmış bir gönderi pulunun yeniden basılması işlemiyle yeniden basılmış örneğini de tanımlamaktadır (Webster 1993). İlki İngilizcede daha çok “off-print” olarak anılmaktadır. Sonuncular “yinelbasım” biçiminde özleştirilebilir. Uzgörüm (Televisio) dilinde bir izlenceyi yeniden yayına sokmaya “yeniden yayımlama” (rediffusio) (Özön 2000) ya da “yeniden yayınlama” (Özön 1981) denmektedir. “Yinelyayım” biçiminde düzeltilebilir. Bir basılı yapıtın yeniden yayımlanması işlemiyle bu işlem sonucu ortaya çıkan yayına “republicatio” denmektedir (Webster 1993). Bunlar da “yinelyayım”, “yinelyayın” biçimlerinde özleştirilebilir. Bir çekim (film), pul ya da yayının yeniden satağa sürülmesi işlemiyle bu işlem sonucu satağa sürülen ürüne “reissue” denmektedir (Webster 1993). İlk anlamı “yeniden sürüm” biçiminde özleştirilmiştir (Özön 1981, Özön 2000). “Yinelsürüm” her iki anlamını da karşılayabilir. Bir basılı yapıtın ilk basısını izleyen basılarına “re-editio” denmektedir (Webster 1993). “Yinelbası” biçiminde özleştirilebilir. İngilizcede “gözden geçirilmiş yinelbası” anlamındadır. “Re-editio” “republicatio” (Webster 1993), “reissue” (Özön 1981, Özön 2000) anlamlarına da gelmektedir. Dolayısıyla “yinelsürüm”, “yinelyayım”, “yinelyayın” anlamlarına da gelmektedir. Yeni bilgiler eklenerek aynı gün içerisinde yeniden yayımlanan uluşal duyurmaya (resmî gazete) “mükerrer baskı”, bu biçimde basılan sayıya “mükerrer sayı” denmektedir. Doğal karşılıkları “yinelek baskı” ile “yinelek sayı”dır. “Yinelbaskı”, “yinelsayı” biçimlerinde kısaltılabilirler.

Yinelenme belirten “re-” önekinin karşılığı olarak TDK adına doğabilim (fizik) terimleri sözlüğü düzenleyen Nasuhoğlu ile ark.’ın “yinel-“ önekinin önerdiklerini terim kolunda çalışan

(14)

Türkay'dan öğrenmiştik. Daha sonra bu önekin kullanımından cayılarak adı geçen sözlükte bu anlamda, o güne dek yapıldığı üzere, “yeniden” sözü kullanılmıştır (1983). Bizse bu öneki beğenerek sözlüğümüzde kullandık (1986). Nasuhoğlu mükerrer anlamında “yinelî” nitemini kullanarak “stroboskop”a “yineligözler” demiştir. Biz bu anlamda kendi türettiğimiz “yinelek” nitemini kullanıyoruz (Ülker 1991). Bir devinimin ardışık evrelerinin incelenmesini tanımlayan “stroboskopi”yi “evregörüm” (1986), bu amaçla kullanılan aygıt olan “stroboskop”u “evregöreç” (1991) biçiminde özleştirdik. İşçil – Elöve stroboskopiye “döngü bakım”, çevrim bakım” biçimlerinde özleştirmişlerdi (1944 – 1948). Türkay stroboskopa “aralığözler” demiştir (2016).

Osmanlıcada “be”yi izleyen “ayın” ile yazılan Arapça sözün “tab” olarak mı, yoksa “tabı” olarak mı okunması gerektiği TDK ile Dil Derneği arasında anlaşmazlık konusudur. Sözcük TDK’nin sözlüğünün yeni basılarında “tab” (Ağakay 2011), Dil Derneği’nin sözlüğünde “tabı” (Özel 2018), Kamus’un TDK’ce yapılan çevirisinde tabı, tab’ biçimlerinde verilmiştir (Fraşerî 2010). Tab’ biçimi Türkçe – Fransızca sözlükten (Fraşerî 1885) alınmıştır. Cep kılavuzunda tabı biçiminde verilmiş, karşılığı “bası” olarak sunulmuştur (1935). Özleyn tab’ da, bası da “basma eylemi (action d’imprimer) “ anlamındadır (Fraşerî 1885, Tuğlacı 1971). Bir basılı yapıtın yayımının her bir kezini tanımlayan kavramın Osmanlıca doğru adı “tab’a” olup, sonu ayınla değil “he” ile bitmektedir (Fraşerî 2010); ancak Osmanlıcada tab’ da yaygın olarak tab’a anlamında kullanılmıştır (Fraşerî 2010).

Bu kavramın karşılığının “bası” mı (Steuerwald 1983), “basım” mı (Yurdadoğ 1974), “baskı” (Ağakay 2011, Özel 2018, Saraç 1976, Steuerwald 1983, Türkay 2016) mı olduğu da ayrı bir tartışma konusudur. Cep kılavuzunda basım “tabaat”ın karşılığı olarak gösterilmiş, baskınsa basımcılıkla ilgili bir anlamına yer verilmemiştir (1935). Türkçe sözlükteyse 1945’ten beri bir basılı yapıtın yayımının her bir kezi (Fr. édition (Fraşerî 1885, Fraşerî 2017 – 2018), Alm. Auflage (Steuerwald 1983)) anlamında “baskı” kullanılmaktadır (Ağakay).İngilizcede bu anlamda Latince “yayım” (publishing) anlamına gelen “editio” (Cassell 1972), “iz” anlamına gelen “impressio” (Ülker 1986), “basmak” anlamına gelen “premo”dan (Cassell 1972) bozma “edition”, “impression” ile “printing” sözleri kullanılmaktadır (Hornby 1995, Redhouse,1998, Webster 1993).). Bu üç sözün ilkiyle son ikisinin anlamları arasında ayrımlar vardır. Bir yapıtın yeni basısı, üzerinde değişiklikler yapılmışsa “edition”, yapılmamışsa “impression” ya da “printing” olarak nitelendirilmektedir (Hornby 1995, Webster 1993). Son ikisi “eşbaskı” (reprint) ile örtüşmektedir. Ülkemizde, üzerinde değişiklik yapılmış yeni basıya yaygın olarak “gözden geçirilmiş bası” denmektedir. “Impression” basımcılıkta ayrıca İngilizcede de Fransızcada da basım (imprimerie (Tuğlacı 1971), printing (Tuğlacı 1971), tabaat (Tuğlacı 1971)) (Saraç 1976, Ülker 1986), baskı (Saraç 1976, Ülker 1986) anlamlarına gelmektedir. Buradabaskı, basma işinin niteliğini (Açık baskı, koyu baskı gibi) göstermektedir (Tuğlacı 1971). Latince “editio”dan bozma sözler çağdaş dillerde de “yayım” anlamına gelmektedir (Hornby 1995, Saraç 1976, Webster 1993). İngilizcede ayrıca basılma biçimiyle tiraj anlamlarına da gelmektedir (Hornby 1995, Redhouse 1998, Webster 1993). Her iki anlam da Türkçede “baskı” sözüyle dile getirilmektedir.“First edition” değişmez bir biçimde “birinci bası” anlamındadır. Sonraki basılar için yalnızca “edition”

(15)

kullanılmışsa “bası”, belirtilen basıların bir bölümü için “edition”, bir bölümü için “impression” ya da “printing” denmişse “edition”ların “gözden geçirilmiş bası”, öbürlerinin “eşbaskı” biçiminde çevrilmeleri gerekmektedir. Bu konuda yaşanan kargaşayı gören Tuğlacı basılı yapıtın yayımının her bir kezinitanımlayan baskının Fransızcasıyla İngilizcesini vermemiştir.

En köklü yayınevlerimizden Kanaat yayın yaşamına son verinceye dek “bası”yı kullanmıştır. İlk çeviri yapıtımızı (Feneis 1979) dizen, kendisi de bir uygulayım sözlüğünün yazarı olan (1971) yarlıgamalı Turgut Kural da bu anlamda “bası” denmesinden yana olan bir kişiydi. Sözlüğümüzde de bu sözü kullandı. Bu tutumumuzu bugüne dek sürdürdük. Ne ilginçtir ki ilk yapıtımızı dizen Kural, İşçil - Elöve’nin dirgerlik sözlüğünü de Bursa’da dizmişti (1944 - 1948). Bu anlamda sözlüklerimizin çoğuna giren “baskı”nın eşanlamli bir seçenek olduğu da yadsınmaz bir gerçektir. Eşbaskı (Reprint), özdeşbasım (faksimile, reprint), özdeşbaskı (röprodüksiyon) gibi bileşik sözcüklerinse, - basım, - baskı bileşenleri sorgulanmaksızın, oldukları gibi benimsenmeleri gerektiği kanısındayız.

TDK’nin sözlüğünde “reproductio” anlamında özdeşbaskıya yer verilmemiş, bu anlamda “çoğaltma” kullanılmıştır (Ağakay 2011). “Teksir etme” anlamına gelen çoğaltmaya röprodüksiyon anlamı da yüklenmesinin doğru olmadığı kanısındayız. Dil Derneği’nin sözlüğünde özdeşbaskıya çoğaltma, benzet (imitatio, taklit) anlamları da yüklenmiştir (Özel 2018). Özdeşbaskı “bir uzyapıtın (sanat eseri) özdeşini basma, bu yolla elde edilen benzet” anlamında “taşbaskı” sözü örneksenerek türetilmiştir (Mihçioğlu 1978, Mihçioğlu 1996). Taklit anlamında “benzet” özleştirme kılavuzunda (1978) önerilmiş, sözlüğümüzde “imitatio” anlamında kullanılmıştır (1986). Sanatın Eski Uygur Türkçesinde kullanılan karşılığı “uzış” (Caferoğlu 1968) olup, sanat eseri anlamında türettiğimiz uzyapıtı ilk kez burada kullanıyoruz.

Özleyn çoğaltma anlamına gelen teksir sözü bugün özel bir yöntemle çoğaltılmış yazı anlamına da gelmektedir. Sözlüklerde çoğaltma (Tuğlacı 1971), eşlem (kopya) (Bermek 2011), eşleme (istinsah, kopyalama) (Yurdadoğ 1974) anlamlarında yer alan “çoğaltı” sözünü biz öteden beri çoğaltılmış yazı anlamında kullanıyoruz. Teksir etme anlamındaki çoğaltmanın batı dillerindeki karşılıkları konusunda da bir kargaşa vardır. Latince “artma, artırma” anlamlarına gelen “augmentatio” (Tuğlacı 1971, Türkay 1980); “ikilenme” anlamına gelen “duplicatio” (Akalin 2008, Köksal 1981, Redhouse 1999); “çoğalma, çoğaltma” anlamlarına gelen “multiplicatio” (Tuğlacı 1971, Türkay 1980); “üreme”, “üretme” anlamlarına gelen “reproductio” (Köksal 1981) eylemliklerinin çağdaş batı dillerindeki biçimlerinin yanı sıra “Hektographieren” (Steuerwald 1983), “to multigraph” (Webster 1993) gibi özgül terimler de işlemin karşılığı olarak gösterilmiştir. Sonuncular “teksir makinesiyle çoğaltmak” anlamındadır. “Hektograf” ile “mültigraf” teksir makinesi anlamındadır. Yukarıdaki eylemliklerden bir tek “multiplicatio” nun sözlük anlamı adı geçen işlemin anlamına uymaktadır.

“Duplicatio” nun çağdaş batı dillerindeki biçimleri kılıkçılık (fotoğrafçılık), kımıldak (sinema) (Derl, Ülker 1986), uzgörüm (televisio) gibi alanlarda çekimlerin (film) çeşitli yöntemlerle

(16)

özdeşbasımını elde etme işlemlerini tanımlamakta olup, “çoğaltım” biçiminde özleştirilmiştir (Ağakay 2011, Kılıç 2019, Özel 2018, Özön 1981, Özön 2000, Tuğlacı 1971, Türkay 1977, Türkay 1980, Türkay 2016, Ülker 1986). Bu işlem ülkemizde Fransızcadan bozma “kontrtip” adıyla da anılmaktadır (Tuğlacı 1971, Türkay 1977, Türkay 1980, Türkay 2016). Duplicatio bilişimde bir verinin ikinci bir örneğini elde etme, bir işlemi iki kez yapma anlamlarına gelmektedir. Karşılığı “ikileme”dir (Köksal 1981, Ülker 1986).

Teksir makinesi çağdaş batı dillerinde Latince “duplicator”un o dillerdeki biçimleriyle de anılmaktadır (Uyguner 1972). Uyguner, Türkçe karşılığını “yazı çoğaltacı” olarak vermiştir (1972). “Çoğaltaç” biçiminde kısaltılması gerektiği kanısındayız. Bu kavramın doğal karşılığı gibi gözüken “çoğaltıcı” sözü doğabilimde (fizik) “bir etkiyi artırmaya yarayan aygıt” anlamında olup, çağdaş batı dillerinde Latince “multiplicator”dan bozma adlarla anılmaktadır (Nasuhoğlu 1983). Basımcılıkta “Kılık (Resim) (Derl, Rawlinson 1985, Rawlinson 1988, Tuğlacı 1971), yazı, duyuru basıp çoğaltma işinde kullanılan aygıt” anlamında olup, çağdaş batı dillerinde Latince “reproductor”dan bozma adlarla anılmaktadır (Türkay 1977, Türkay 1980, Türkay 2016). Bilişimde bir top delikli kıpı (kart) okuyup, kıpların birer benzerini delen işletgenin (makine) adı olup, çağdaş batı dillerinde Latince “duplicator” (Akalin 2008, Köksal 1981) ile “reproductor”dan (Köksal 1981) bozma adlarla anılmaktadır.

Radloff’ça kâğıt anlamında Güney Sibirya’dan derlenen “kıp” sözüne (Tar D 1934, Ülker 1986) kart anlamını biz yükledik (Ülker 1991). Bunda oyun kâğıdına oyun kartı da denmesi, dilimize Fransızcadan geçen kart sözünün kökeninin kâğıt anlamına gelen Latince “charta”ya dayanması etkili oldu. Dirgerlik terimleri kılavuzlarında İngilizce “chart”ın karşılığı olarak önerilmiş olan “katlak” sözü (Yörükoğlu 1978, Öztürk 1980) bu anlamda yapılmış bir başka öneri sayılabilir. Kökeni yine Latince “charta”ya dayanan İngilizce chart dirgerlik dilinde kartın yanı sıra çizelge anlamına da gelmektedir. Bu söz genel dilde daha çok yerçizim (harita) anlamındadır.

Akalin bilişimde “replicatio” ile “replicator”dan bozma adlarla anılan kavramların karşılıklarını da “çoğaltma”, “çoğaltıcı” olarak vermiştir (2008). Bir başka terimin yapısında geçen “replicatio”yuysa “yineleme” biçiminde çevirmiştir. Türkay da “replicatio”nun bilişimdeki anlamının karşılığını “yineleme” olarak vermiştir (2016). “Replicatio”nunsözlüklerde “eşlemlleme” (kopyalama) (Redhouse 1998, Ülker 1991), “tersine katlama” (Redhouse 1998, Ülker 1991), “yineleme” (tekrarlama) (İnal 1983, Ülker 1991) anlamlarına gelmesi doğru karşılığın yineleme olduğunu düşündürmektedir. Latince “repetitor”dan bozma adlar taşıyan bir aygıtın “yineleyici” olarak adlandırılmış olması (Akalin 2008, Sankur 2019) “replicator”un “yineleç” biçiminde adlandırılmasını gerektirmektedir. “Reproductio”nun çağdaş biçimleri de “eşlemlleme”, “yineleme” anlamlarına gelmektedirler (Redhouse 1998, Ülker 1991). Kımıldakla (Sinema) uzgörümde (televisio) “okuma” (Özön 1981, Özön 2000, Ülker 1986); yöntemibilimde “türetme” anlamına da gelmektedirler (Sencer 1981, Ülker 1986). İtalyancadan bozma kopya sözünün karşılığı eşlem (Özl 1978, Özön 1981, Özön 2000), kopyalamanınki eşlemllemedir (Özön 1981, Özön 2000, Ülker 1981).

(17)

Yazımızda bir sayrılık etkenini taşımakla birlikte sağlığı bozulmayan ya da sayrılığı belirti vermeyen, buna karşılık etkeni çevreye bulaştıran kişiye portör ya da portator dendiğini, Türkçesinin “taşığan” olduğunu yazmıştık. Bir etkeni çok sayıda kişiye bulaştıran taşıgana “superportator” denmektedir. “Üstaşıgan” biçiminde özleştirilmesi gerektiği kanısındayız. Bu söz genel dilde “üstün uçak gemisi” anlamındadır. Çin’de 2002’de patlak veren AESB (SARS) salgınında etkenin en az sekiz “değmen”e (contactus) bulaştırılmasını tanımlayan “super(-)propagatio”, “super(-)contaminatio” terimleri (Shen 2004) YASI-19 tümsalgınında güncel bir kavram olmuştur. “Aşırı bulaştırma, aşırı kirletme, aşırı yayma” biçimlerinde özleştirilebileceği kanısındayız. Etkeni aşırı bulaştıran bireyeyse “super(-)contagiator, super(-)contaminator, super(-)propagator” denmektedir. Karşılıkları “aşırı bulaştırıcı, aşırı kirletici, aşırı yayıcı”dır.

“Contactus” bulaşlı bir bireyle, kendisi de bulaşlanacak denli yakın değı içerisinde olduğu bilinen bireydir (Ülker 2009). “Temaslı” biçiminde dile getirilmektedir. Karşılığı sözlüğümüzde “değmen” olarak verilmiştir (1986).

“Super(-)contaminator”u “üstün kirletici” anlamına gelen “super pollutans”, super(-)pollutans” sözleriyle karıştırmamak gerekir. Etkisi kısa sürmekle birlikte kalıkortamı (clima, iklim) (Ülker 1986) etkileyecek ölçüde güçlü olan bu kirleticilere “kısa yaşamalı kalıkortamgücer” (kısa ömürlü iklimzorlayan, short – lived climate forcer), kısa yaşamalı kalıkortamgüder (kısa ömürlü iklimgüder, short-lived climate driver) (ipcc.ch 2019), kısa yaşamalı kalıkortam kirleticisi (kısa ömürlü iklimkirleten, short-lived climate pollutant) adları da verilir (Lefton 2013). Kalıkortamgücer (climate forcer, iklimzorlayan), kalıkortam güceycisi, kalıkortamgüder (climate driver, iklimgüder) de denen kalıkortam kirleticisi (climate pollutant, iklimkirleten) kalıkortam değışikliğine yol açan kirletici demektir.

Tekerce başlıklı yazımızda Lessing’in Moğolca sözlüğünün Karaağaç eliyle yapılan Türkçe çevirisinde (2003) “tortug” sözünün tortu, kurum, is anlamlarına geldiğini, tortu sözünü ele alan kökenbilimcilerin bunu tortugla karşılaştırmamalarını ilginç bulduğumuzu belirtmiştik. Daha sonra yaptığımız araştırmada adı geçen sözlüğün İngilizce özgün biçiminde (1960) “tortug”un yalnızca is, kurum anlamlarında olduğunu görerek tortuyla birleştirilmesinin anlamca sorunlu olduğu kanısına vardık.

Tümsalgın dolayısıyla çok kullanılan eski kavramların başında “mutatio”, “mutans”, “varians”, “variatio” gelmektedir. Mutatio, bir şeyin ortamıyla koşullarını bulduğunda birdenbire nitelik değıştirmesidir (Özel 2018, Ülker 2009). Karşılıkları “değışi” (Acıpayamlı 1978, Ülker 1986), “değışinim” (Ağakay 2011, Özel 2018, Ülker 1986), “değışinim” (Orta Öğr 1963, Steuerwald 1983, Tuğlacı 1971, Ülker 1986), “soydeğışim”dir (Yörükoğlu 1878, Öztürk 1980). Osmanlıcaları “tagayyür” ile “tebâdül”dür (Steuerwald 1983). Orta öğretim terimleri kılavuzuna (1963) değışinim biçiminde giren verinin türevi olan “değışincilik: mutasyonizm” TDK’nin Türkçe sözlüğünde 1974’e dek yer almış (Ağakay), kavram sözlüğe 1983’te değışinim biçiminde girerek değışincilik de değışinimciliğe çevrilmiştir (Ağakay). Soydeğışim Almanca “Erbänderung”un (Steuerwald 1983) çevirisi olup, kavramın

(18)

kalıtbilimsel anlamıyla ereylidir. TDK'nin Türkçe sözlüğünün yeni basılarında da değişim, kavramın kalıtbilimsel anlamıyla ereylendirilmiştir (Ağakay 2011).

Sözlüğümüzde soydeğişimedsüyaş (germinal plazma, idioplasma) değişimi (Dorland 2000, Ülker 2009) anlamına gelen eski bir terim olan “idiovariatio”nun karşılığı olarak yer verdik (Ülker 1986). Dölsüyaş (Ülker 1986), göze süyaşının (protoplasma) kalıtımla ilgili bölümünü tanımlayan eski bir kavramdır. “Kalıtsüyaş” (Erbplasma (Duden 1998, Psychrembel 2004)), kalıt tözü (Erbsubstanz (Psychrembel 2004)), kalıt yığını (Erbmaße (Strauß 1976)), soysüyaş, soy tözü, soy yığını olarak da adlandırılır (Ülker 1986).

Bir gözenin sıvı durumundaki (kıvam) içeriğini ya da sıvı durumundaki bir dokuyu tanımlayan “plasma” (Ülker 2009) İşçil – Elöve’ce Radloff’ça Güney Sibirya’da konuşulan Abakan Türkçesinden sıvı anlamında derlenen “suygaş” (Tar D 1934) sözünden esinlenilerek “suvaş, süyaş” biçimlerinde özleştirilmiştir (1944 – 1948). Bunlardan “süyaş”ı sözlüğümüze aldık (1986). Buna dayanarak gözenin çekirdek ekşitleri, yumurta akları (protein), kömürsuluklar (karbonhidrat), örgensizel (inorganik) tuzlardan oluşan yarısaydam, koyu duramlı sıvı ögesini tanımlayan “protoplasma”yı (Ülker 2009) “göze süyaşı” biçiminde özleştirdik (1986). İşçil – Elöve ise Osmanlıca karşılıkları “madde-i musavvere” (Unat 2004), “madde-i musavvere-i ûlâ”, “madde-i müşekkele-i ûlâ” olan bu terimi “ilk türemleşik” biçiminde özleştirmişlerdir (1944 – 1948). Bir gözenin çekirdeğinin dışında kalan yerlerde bulunan göze süyaşına “cytoplasma”, çekirdeğini oluşturan göze süyaşınaysa “karyoplasma” ya da “nucleoplasma” adları verilmektedir (Ülker 2009). Bunları sırasıyla “göze sıvısı”, “çekirdek sıvısı” biçimlerinde özleştirdik (1986). İşçil – Elöve bunlardan ilkinin “gözeresel suyu”, “gözersel süyaş” biçimlerinde özleştirmişlerdir (1944 – 1948).

Latincesi “consistentia” olan Arapça “kıvam”ın halk dilimizde kullanılan Türkçeleri “duram” (Tar D 1934) ile “olgam” (olğamlı: tavında (Derl)) olup, ikisi de bu anlamda sözlüğümüze girmişlerdir (1986). İşçil – Elöve’nin verdikleri karşılıksa “tav”dır (1944 – 1948). Genellikle Farsça bir alıntı olarak değerlendirilen tav sözü (Räsänen 1969, Tietze 2019b) Erşadî’yi kaynak gösteren Karaağaç’a göre Farsçada Türkçe bir verintidir (2008). Tarama dergisinde de bu söz, yanına soru imi konarak kıvamın Türkçe karşılıklarından biri olarak gösterilmiştir (1934).

Değişime uğramış kalıttaşır ya da diri varlık anlamına gelen “mutans”ın karşılığı sözlüğümüzde “değişinik” olarak verilmiştir (Ülker 1986). Mutatio ergenlik çağında sesin titreminde, yüksekliğinde, küsününde (kuvvet) oluşan değişiklik anlamına da gelmektedir (Ülker 2009). Karşılığı “ses değişimi”dir (Tuğlacı 1971, Ülker 1986). “Mutation” eskiden Almancada yalnızca bu anlamda kullanılmakta (Roth 1914), değişimin kalıtbilimsel anlamı için “Idiovariation” kullanılmaktaydı (Duden 1998). Yukarıda da belirttiğimiz üzere İngilizcedeyse “idiovariation” dölsüyaş değişimi anlamında kullanılmaktaydı (Dorland 2000). Daha doğrusu Almanlar kalıtbilimsel anlamdaki değişimi dölsüyaş değişimiyle özdeşirip, bunu soydeğişim (Erbänderung) olarak adlandırırken, Angıl – Saksonlar kalıtbilimsel anlamdaki değişimi değişim (mutation) olarak adlandırıp, soydeğişime (idiovariation) sözlüklerinde ayrı bir varsayımsal kavram olarak yer vermeyi yeğliyorlardı.

(19)

Daha sonra dölsuyaş (germ plasm) ile soydeğişimi (idiovariation) sözlüklerinden çıkarmışlardır (Dorland 2007).

Bir şeyin bağlı olduğu bölenden (sınıf) birtakım özellikleriyle ayrılmasına “variatio”, bağlı olduğu bölenden birtakım özellikleriyle ayrılan şeye “varians” denmektedir (Ülker 2009). “Varians”ın karşılıkları “başkanti” (Oransay 1979, Ülker 1986), “değişimli” (Nasuhoğlu 1983), “değişke” (Ağakay 2011, Gencan 1974, Göğüş 1998a, Göğüş 1998b, Hengirmen 1999, Özel 2018, Vardar 1988), “değişken”dir (Acıpayamlı 1978). Değişke “modificatio” anlamına da geldiğinden (Ağakay 2011, Özel 2018, Tuğlacı 1971, Ülker 1986) başkantiyi yeğledik. Variatio’nun karşılığı olarak verdiğimiz “başkanma” (Ülker 1986) Oransay’ın (1979) verdiği “başkama”nın (Ülker 1986) edilgin biçimidir. “Variatio”nun bu anlamını “değişim” (Tuğlacı 1971), “değişme” (Karol 1963) sözcükleriyle karşılayanlarda olmuştur. Osmanlıcası “tahavvül”dür. Variatio geniş anlamda “çeşitlenme” (Sencer 1981, Ülker 1986), “değişim” (İnal 1983, Nasuhoğlu 1983, Orta Öğr 1963, Tuğlacı 1971, Türkay 1980, Türkay 2016, Ülker 1986) anlamlarına da gelmektedir. Yöntembilim dilinde “değişkenlik”, “sapma” anlamlarına da gelmektedir (Sencer 1981, Ülker 1986).

Tümsalgın dolayısıyla ortaya çıkan yeni bir kavram “tvindemi”dir. Aynı anda iki sayrılığın salgın yapmasını tanımlayan bu kavram Temmuz 2020’de @MaydNMerica adlı bir Cıvıldak (Twitter) kullanıcısının K1S1 (H1N1) ile YASI – 19 tümsalgınlarının bir arada görülmesini tanımlamak üzere kullanılmış, Ağustos 2020’de Jan Hoffman’ın New York Times’ta yazdığı bir yazıda çekilen (grip) salgınıyla YASI – 19 tümsalgının birbirilerine eşlik etmelerini tanımlamak üzere kullanılarak yaygınlaşmıştır (dictionary.com). “Koşasalgın” biçiminde özleştirilebileceği, genel dille uyumlu karşılığının “çiftesalgın” olduğu kanısındayız.

“Cıvılda-” anlamına gelen “tweet-” eylem kökünün türevi olan Twitter sözünün bilgisunarda 2010 yılına dek izleyebildiğimiz karşılığı olan Cıvıldak sözünün Engin Noyan adlı bir görmük yönetmenince türetildiği bildirilmektedir. Cıvıldak üzerinden yazışma anlamına gelen “tweeting” eylemliği “cıvıldaşma”, Cıvıldak üzerinden yapılan üleşim (paylaşım) anlamına gelen “tweet” “cıvıldaşım”, yinelek olarak (mükerreren) cıvıldaşma anlamındaki “retweeting” “yinelcıvıldaşma”, yinelek (mükerrer) cıvıldaşım anlamındaki “retweet” “yinelcıvıldaşım” biçiminde özleştirilebilir. Pay sözü Eyuboğlu’na göre Sanskritçe (1988), Nişanyan’a göre Farsça (2018), Räsänen’e göre Çince (1969). Görüşünü yazışarak sorduğumuz Doerfer Çince olabileceğini belirtmiştir (1983).

Tvindemiye benzer bir kavram “sindemi” ya da “sinerjistik epidemi” olup, bir evrende (popülasyon) iki ya da daha çok sayıda sayrılığın aynı anda ya da birbirini izleyerek salgın yapmasını tanımlamakta olup, 1990’larda Merrill Singer’ce geliştirilmiştir (en.wikipedia syndemic 2021). “Eşsalgın, etkideş salgın” biçimlerinde özleştirilebilir.

ABD’de 2020’de Mikki Willis adlı yapımcının Judy Mikovits adlı bir öncel araştırmacının YASI – 19 tümsalgının bilinçli olarak çıkarıldığını ileri sürdüğü anlatısına dayalı çekiminin adı olan “Plandemic” (en.wikipedia plandemic 2021) Bruce Fife adlı yazarın bir okuşuna ad

(20)

olunca (2020) “plandemi” sözü özel bir ad olmaktan çıkarak doğal karşılığı “tasarlı salgın” olan yeni bir kavramın adı olmuştur.

Tasarlı salgınla ilişkili sayılabilecek yeni bir kavram “havana sendromu”dur. İlk 2016’da Havana’da görevli Amerikalı, Kanadalı görüşmenlerde (diplomat)kendisini baş ağrısı, bellek yitimi, bulantı, işitmezlik, kulak ötmesiyle göstermiştir (en.wikipedia Havana syndrome 2021). En çarpıcı bulgusu yonguç (rende) sesini andıran kulak ötmesidir. Nedeni konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüş olup, üzerinde en çok durulanı ufakdalga saldırısına bağlı olduğu yolunda olanıdır. Adının “baş ağrısı – bellek yitimi – bulantı – işitmezlik – kulak ötmesi belirgisi” biçiminde özleştirilebileceği kanısındayız.

Tümsalgın sırasında uygulanan yasaklar yüzünden devinim yeteneği azalan kişilerde görülen uyku yitimine “coronasomnia, coronosomnia, COVID-somnia, covid(-)somnia” adları verilmektedir. Doğal karşılıkları “yavışkı uykusuzluğu, YASI uykusuzluğu, yası uykusuzluğu”dur. Bu kişiye de “coronasomniacus, coronosomniacus, COVID-somniacus, covid(-)somniacus denmektedir. Doğal karşılıkları “yavışkı uykusuzu, YASI uykusuzu, yası uykusuzu”dur. Bu terimlerin “ağrı uykusuzluğu”, “ağrı uykusuzu” anlamlarına gelen İngilizce “painsomnia”, “painsomniac” sözleri örneksenerek türetildikleri anlaşılmaktadır. Bu terimlerin Latinceleri “insomnia dolorica” ile “insomniacus doloricus”tur.

Tümsalgın dolayısıyla toplumun eve kapanması, artımın öneminin artması sonucu başta aratıcılar olmak üzere çeşitli kamıksalların tüketimi artmıştır. Atık suyun kamıksal yükünün artması Marmara Denizi’nin dirimsel dengesini bozarak denizin hem yüzeyinde, hem dibinde müsilağ adı verilen bir katmanın oluşmasına yol açmıştır (Hürriyet 2021a). Denizin paslatk (oksijen) düzeyini düşüren, deniz dirilerinin ölümüne yol açan müsilağ oluşumu bir çevre yıkımı durumundadır. Fransızcadan bozma müsilağ sözünün Latince özgün biçimi “mucilago”dur. Mucilago “bir bitkinin şiliminin (zamk), özsuynun içinde çözünmesiyle oluşan sümük duramında öge”dir (Ülker 2009). Karşılığı sözlüğümüzde “bitkisel sümük” olarak verilmiştir (Ülker 1986). Almancası olan “Pflanzenschleim”ın (Strauß 1976) çevirisidir. Latince adları “mucilago marina”, mucus marina”, pituita marina” olan deniz müsilağı tincik (mikrop), sürüklenici bitki (phytoplankton), tutkalsı çoğuz (kolloidal polimer) kırıntılarıyla yüklü su yosunu salgısıdır (en.wikipedia sea snot 2021). Doğal karşılığı “deniz sümüğü”dür. Basındaysa “deniz salyası” adıyla geçmektedir (Hürriyet 2021).

Kökleşik sözlüklerin (Ağakay 2011, Özel 2018) Rumca bir alıntı olarak değerlendirdikleri tükürük anlamındaki “salya” sözü eski kaynaklarda “salyar” biçiminde geçmektedir (Burhân, Tar). Eren, sonundaki “r”nin düşmesini de, sonundaki “-yar” sonekinin Divan’da salya anlamında geçen “yar” sözüne uymasını da düşündürücü bulmuştur (1999). Gülensoy, halk dilindeki “salvar” biçiminin de değerlendirilmesinin gerektiğini eklemiştir (2007). Karaağaç Rumca “salia”yı, Alper’i (1938) kaynak göstererek Türkçe bir verinti olarak değerlendirmiştir (2008). Tarama dergisinde (1934) “salvar”, “salya”, “salyar” sözleri tükürük anlamına gelen “lüap”ın (Doğrusu “lu’âb”) Türkçe karşılıkları arasında gösterilmiştir. İşçil – Elöve (1944 – 1948) salyayı tükürükle birlikte Fransızca “salive”in Türkçe karşılığı olarak göstermişlerdir.

(21)

Tarama dergisinde (1934) Radloff’ça Çağataycadan derlenmiş bir veri olarak tükürük anlamında yer alan “sülekey” sözünü Räsänen (1969) et suyu, irin anlamlarına gelen Türkçe “söl” sözüyle karşılaştırmış; Moğolca “silükey: tükürük”, Tunguzca “silekse: çiy”, Lamutça “hiles: çiy”, Fince “silki: tükürük” ile birleştirmiştir. Söl sözü dirgerlik dilimize Dilemre’ce (1945) serum ile synovia anlamlarında sokulmuş, sözlüklerimize (Feneis 1979, Ülker 1986) “oynak sıvısı” da denen “synovia”nın karşılığı olarak girmiştir. Dilemre’nin “kansölü” dediği “serum sanguinis”e sözlüklerimizde “kan ayrıanı”, “söl-kat” dediği “serosa”ya “sıvıkdoku” denmiştir (Feneis 1979, Ülker 1986). “Synovium”a ise “söldoku” denmiştir (Feneis 1979, Ülker 1986).

Salyanın kökeni olduğu bildirilen Rumca söz konusunda da kaynaklar arasında görüş birliği yoktur. Akalın’a göre “salio”dan (2015), Eren’e göre “saliars”ten (1999), Şemsettin Sami (Fraşerî 2010) ile Eyuboğlu’na (1991) göre “salia”dan, Nişanyan’a (2018) göre Bizans Rumcası “salion” ile “salivari”den, Tietze (2019a) ile Tuğlacı’ya (1971) göre “salion”dan bozmadır. Salyar biçiminin 14. yy’ye dek izlenmesi (Tar) sözcüğün Eren’in (1999) belirttiği gibi “saliars” biçiminden bozma olduğunu, sonundaki “r”nin Rumcanın evrimine bağlı olarak oluşan “salio” biçiminin baskısıyla düştüğünü, sözcüğün Alper’in (1938) belirttiği gibi “salia” biçiminde Rumcaya döndüğünü, Afyon’dan İçel’e dek uzanan bir alanda kullanılan “salvar” biçiminin (Derl) “salyar”dan ya da “salivari”den bozma olduğunu düşündürmektedir. “Salvar”ın Toros Türkmenlerince kullanılıyor olması, Gülensoy’un belirttiği gibi, bu biçimin üzerinde durulmasını gerektirmektedir.

Tükürüğün salyayla onun Rumca biçimleriyle kökteş olan Latincesi “saliva” (Cassell 1972, Ülker 1986), hepsinin kökenlendiği Yunancası “sialon”dur (Cassell 1972, Webster 1993). Bütün bu sözlerin yansıma olabilecekleri bildirilmiştir (en.wiktionary saliva 2021).

Kökleşik sözlüklerde (Ağakay 2011, Özel 2018) tükürük, “tükürük bezlerinin ağza akan salgısı” olarak tanımlanırken, salya, “ağızdan sızan tükürük” biçiminde tanımlanarak bu iki söz arasında ince bir anlam ayırımına gidilmiştir. Şemsettin Sami (Fraşerî 2010) salyayı “ağızdan akan su, tükürük” biçiminde tanımlarken, tükürüğü “1) ağızdan tükürülen şey, balgam veya adî ağız suyu. 2) ağızda hâsıl olan su, ağız suyu” biçimlerinde tanımlamıştır. Sami “ağız suyu”nun karşılığını “salya” olarak verirken, Tuğlacı (1971) salya, tükürük anlamlarının yanı sıra “imrenme” anlamına da geldiğini belirtmiş, bu yüzden bu söz sözlüğümüzde tükürüğün eşanlamlıları arasında gösterilmemiştir (Ülker 1986). Tükürük anlamındaki salyanın müsilağ anlamında kullanılması, “mucilago”nun Osmanlıcaya tükürük anlamına gelen “lu’âb” biçiminde aktarılmasına (Fraşerî 2017 - 2018, Lûg Tıb 1900, Redhouse 1999) dayalı olsa gerektir.

Sümük dokuların (Mucosa) yüzeyinde bulunan yapışkan salgya “mucus” denmektedir (Ülker 2009). Latince “mucus” Yunanca “myxa”dan bozmadır (Cassell 1972). Osmanlıcası “muhat” (Orta Öğr 1963, Redhouse 1999, Zeren 1959) olan bu kavram özleştirilirken, tatsız bir izlenim uyandırdığı düşüncesiyle olsa gerek, doğal karşılığı olan “sümük” sözünün kullanılmasından kaçınılmıştır. İşçil – Elöve bu anlamda “sıvık” niteliğini adlaştırarak kullanmış (1944 – 1948), Dilemre Çağataycada zamk anlamına gelen “şilim” (Tar D) sözünü

(22)

bu anlamda kullanmış (1945), Zeren terimi “mukus” biçiminde Türkçeye uyarlayarak özleştirmekten kaçınmış (1959), Payzın “sümeý” biçiminde özleştirmiştir (1974).

Şilim sözünün kökeni Divan’da “ökse” anlamında geçen “yelim”e dayanmaktadır. Bu söz eski Anadolu kaynaklarında “tutkal” anlamında kullanılmış, ökseye de “yelinkara” denmiştir (Tar). Sözlüğümüzde (1986) yelim sözünün kola anlamına gelen Yunanca “kolla”nın karşılığı olarak gösterilmesi İşçil – Elöve’nin (1944 – 1948) hem tutkal, hem kola anlamına gelen Fransızca “colle”un bu iki anlamını birleştirerek karşılıklarından birini yelim olarak vermelerine dayalı yanlış bir değerlendirmedir. Kökeni Yunanca “kolla”ya dayanan kola sözü kökleşik sözlüklerimize (Ağakay 2011, Akalın 2015, Fraşerî 2010, Özel 2018, Redhouse 1999, Tuğlacı 1971, Vefik 2000) göre dilimize İtalyanca “colla” üzerinden geçmiştir. Rumcada da “kolla” biçiminde kullanılan bu sözün kökeninin Yunanca olduğunu belirten Eyuboğlu (1991) dilimize ne yolla geçtiği konusunda bilgi vermemiş, Nişanyan (2018) Ahmet Vefik Paşa’ya göre dilimize İtalyanca üzerinden geçtiğini, kökeninin Yunancaya dayandığını yorumsuz olarak belirtmiştir. Dolayısıyla Rumca üzerinden geçiş olasılığının dışlanamadığı anlaşılmaktadır. Gerek Yunancada, gerek Rumcada tutkal anlamına da gelen “kolla”nın çağdaş Latin dillerindeki biçimleri de kolanın yanı sıra tutkal anlamındadır (en.wiktionary colla 2021).

Kolanın Türkçe karşılığı olan “haşıl” sözü Aksoy’a (1945 – 1946) göre Türkçe “haşla-“ eylem gövdesinin türevidir. Tietze’ye (1958) göre Arapçadan bozmadır. Dankoff’a (1995) göre Ermenicedir. Ermenicede kolanın yanı sıra Surp Serkiz bayramında buğday unu, sirkeyle sudan yapılan bir ovmacın (çorba) da adı olduğu bildirilmektedir. Bläsing (1992) Türkçe “haşla-“ eylem gövdesinin de Ermenice “haşıl”den bozma olduğunu ileri sürmüştür. Eren (1999) Dankoff’un görüşünü benimsemiş, ancak Bläsing’in “haşla-“ eylem gövdesi konusundaki görüşünün araştırılmayı gerektirdiğini belirtmiştir. Sözcüğün tarama dergisinde (1934) Çağataycadan taranmış bir veri olarak yer alması Ermenice olamayacağını düşündürmektedir. Sözcüğün Ermenicedeki her iki anlamının da bir Türkçe verinti olabileceği kanısındayız. Şilimle mukusun Almancası olan “Schleim”, İngilizcede cıvık nesne anlamına gelen “slime” sözleri arasındaki ses, anlam yakınlığı ilginçtir. Dilemre bundan esinlenmiş olmalıdır.

Çeşitli tinlisel öğelerin kaynatılmasıyla elde edilen, katışık donmuk (gelatina) niteliğinde, yapışkan öge anlamına gelen tutkalın (Ülker 2009) Latince adları “gluten” (Cassell 1972) ile “glutinium”dur (Woodhouse 1991). Gluten günümüzde “başta buğday olmak üzere çeşitli tahılların, hamura duram veren yumurta akını (protein)” tanımlamaktadır (Ülker 2009). Karşılığı sözlüğümüzde “irmiközü” olarak verilmiştir (Ülker 1986). Bu kavrama bu karşılığı bulurken irmiğin “glutence zengin un” (Ağakay 2011, Özel 2018) olmasından esinlendik. “Glutinium”un çağdaş dillerdeki biçimi olan “glutin” ise günümüzde tutkalın yanı sıra “çeşitli tahılların biterlerinde bulunan akçakatıközüne (casein) benzer bir öge” (Ülker 2009) olan “gluten kazeini” (Ülker 1986, Dorland 1985) anlamındadır. “İrmik akçakatıközü” biçiminde özleştirilmiştir (Ülker 1991). Genel dille uyumlu seçeneği “irmik peynirözü”dür (Ülker 2009).

(23)

İşçil – Elöve’nin Fransızca “colle”un karşılıklarından biri olarak verdikleri “çiriş” sözünün kökeni ayrı bir tartışma konusudur. Bu söz İşçil – Elöve’nin belirttikleri gibi tutkal ya da haşıl anlamında olmayıp “çiriş otu” (*Asphodelus*) soyağından bitkilerin eskiden ayakkabıcılarla dürümcülerin (mücellit) suyla kararak yapıştırıcı olarak kullandıkları öğütülmüş kökünün adıdır (Ağakay 2011, Özel 2018). Ahmet Vefik Paşa (2000) ile Şemsettin Sami’nin (Fraşerî 2010) Türkçe dışında bir kökene bağlamadıkları bu söz TDK’nin Türkçe sözlüğünde 1988’de Eren başkanlığında bir kurulca düzenlenen 8. basısından başlanarak bir Farsça alıntı olarak gösterilmektedir. Sözlüğün daha eski basılarıyla Dil Derneği’nin sözlüklerinde Türkçe dışında bir kökene bağlanmamaktadır (Özel 2018). Eren (1999), Nişanyan (2018), Redhouse (1999), Tuğlacı’ya göre (1971) Farsça “siriş” ya da “seriş”ten bozmadır. Bu sözün Nogaycada “şırış”, Türkmencede “çiriş” biçiminde geçtiğini yazan Eren, Kunos’un, Macarca bir alıntı olduğu yolundaki görüşüne katılmadığını belirtmiştir. Tietze Hauenschield’e (1989) göre “görünür kiriş otu” (*Eremurus spectabilis*) adlı bitkinin Ermenice adı olan “çreç”ten bozma olduğunu yazmıştır (2016). Altaylı Azerbaycan Türkçesindeki çirişi Farsça bir alıntı olarak göstermemiştir (2018). Burhân – ı katı’da (2009) Farsça “siriş” için “Çiriş tabir olunan nebattır” denmekle birlikte birlikte bu iki söz birbiriyle birleştirilmemiştir. Karaağaç (2008) Farsça “seriş” ile Ermenice “çiriş”i Türkçe verintiler olarak göstermiştir. Ermenice “çreç” biçimini bir Türkçe verinti olarak göstermemesi bu sözü anlamca, biçimce çirişle birleştirmedeği yönünde yorumlanabilir. Gülensoy (2007) sözcüğe sözlüğünde yer vermemiştir. Bu veriler ışığında çiriş sözünü Türkçe dışında kökenlere bağlayan görüşlere sakıntıyla yaklaşıyoruz.

Çiriş otuyla (*Asphodelus*) kiriş otu (*Eremurus*) soyaklarının adlandırılması konusunda da kaynaklar arasında bir kavram kargaşası yaşanmaktadır. Kökleşik sözlüklerde (Ağakay 2011, Bedeviyan 1936, Özel 2018, Redhouse 1999) yer almayan kiriş otu Tuğlacı (1971) ile Madran’a (1984) göre “Eremurus” adlı süs bitkisidir. Çiriş otunun anlamını “yazlık çiriş otu” (*Asphodelus aestivus*) ile ereylendiren Baytop (1997) “Eremurus spectabilis”in karşılığını “çiriş” olarak vermiş, çirişin gerçek kaynağının ikincisi olduğunu, onun bulunmadığı yerlerde ilkinin köklerinden elde edilen unun çiriş yerine kullanıldığını ileri sürmüştür.

“Mucus”a orta öğretim terimleri kılavuzunda (1963) “sümü” denmiş, sümük de eşanlamlı bir seçenek olarak sunulmuştur. Adı geçen kılavuzda sümüğün “sümüksü”, “sümüksel” gibi türevlerinin kullanılmasındansa kaçınılmamıştır. “Mucus”un doğal karşılığı olan sümük sözünü kullanmaktan kaçınmayan kişi Tuğlacı olmuş, “mucosa”nın karşılığını “sümükdoku” olarak vermiştir (1971). Biz de çalışmalarımızda sümük sözüyle türevlerini kullanmaktan kaçınmadık (Feneis 1979, Ülker 1986). Deniz sümüğünün Almanca karşılıklarından “Meeresschleim”ın Latince çevirisi “mucus marinus”tur.

Genel dilde cıvık salgı anlamına gelen Latince “pituita” suyuksalcı (humoral) kurama göre beyin tabanından geldiği varsayılan burun salgısının adıdır (Roberts 1971). Sümüksel (Müköz) burun salgısı (Ülker 2009) olarak tanımlanan bu kavramın da doğal Türkçe karşılığı sümüktür (Ülker 1986). Halk dilinde “fırtık” olarak da adlandırılır (Derl, Ülker 1986). Söz derleme dergisinin dizininde “burun suyu damlası” başlığının yapısında bulunan “burun suyu”

(24)

da bu anlamdadır (Ülker 1986). “Pituita”nın balkırık (balgam) anlamına gelen Osmanlıcası olan “nuham” (Lûg Tıb 1900, İşçil – Elöve 1944 – 1948, Unat 2004, Zeren 1959) sözü terimin dirgersel anlamına uymamaktadır. Deniz sümüğünün Almanca karşılıklarından olan “Meeresrotz” ile “Seerotz”, İngilizcesi olan “sea snout”un (en.wikipedia sea snout 2021) Latince çevirisi “pituita marina”dır.

Sümük sözü Nişanyan (2018), Tietze (2019a) ile Zülfikar’a (2018) göre yansımadır. Gülensoy sözcüğü yapış- anlamına geldiğini varsaydığı “süm-“ eylem köküne bağlamış, “sömür-“, “sün-“ eylem kökleriyle de karşılaştırmıştır (2007). Almancada “pituita”nın “iplik gibi sünen sümük” (fadenziehender Schleim) biçiminde tanımlanması (Psychrembel 2004) “sün-“ eylem kökünün bozulmuş bir türevi olduğunu düşündürmektedir. Nitekim Divan’da kemik anlamına gelen “süngük” sözü de günümüze sümük biçiminde gelmiştir. Bu sözün değişik bir söyleniş olan Çağatayca “süyek” ise günümüze atel anlamında gelmiştir (Ağakay 2011, Özel 2018, Redhouse 1999, Saraç 1976, Tuğlacı 1971, Ülker 1986).

Deniz sümüğü Marmara’da ilkin 2009 yılında Gemlikli balıkçılarca görülmüş, deniz anası salgısı ya da ölü deniz anası kalıntısı olduğu sanılmış, “kaykay” olarak adlandırılmıştır (Yeniçağ 2009). Genel dilimizde İngilizce adı “skateboard” olan bir kayma aracının adı olan kaykay (Ağakay 2011) sözünün bu anlamı sözlüklerimize girmemiştir. Kullanımının kavram kargaşasına yol açabileceği kanısındayız.

Deniz sümüğüne dönüşmek üzere birleşen örgensel kırıntıların oluşturduğu bütüne “deniz karı” denmektedir (de.wikipedia Meeresschnee 2021, en.wikipedia marine snow 2021). Almancası “Meeresschnee”, İngilizcesi “marine snow”, Latincesi “nives marinae”dir. Bu kırıntıların her birine de “deniz karı” denmektedir. Bunun da Almancası “Meeresschnee”, İngilizcesi “marine snow”dur. Latincesiye “nix marina”dır.

YASI – 19’a karşı aşı geliştiren uluslar bunlara özel adlar takmaktadırlar. Örneğin Sinovac adlı Çin ortaklığı, geliştirdiği aşıyı “CoronaVac” (en.wikipedia CoronaVac 2021), Hintliler geliştirdikleri aşıyı “Covaxin” (en.wikipedia Covaxin 2021) olarak adlandırmışlardır. Son olarak Türk aşısının “Turkovac” olarak adlandırılacağı açıklanmıştır (Hürriyet 2021b). Bunlar sırasıyla “YavışkAş”, “Yavaşı”, “Türkaş” biçimlerinde özleştirilebilir. CoronaVac “Sinovac COVID – 19 vaksini” olarak da anılmaktadır (en.wikipedia CoronaVac 2021). “Sinovac” “Çinaş” biçiminde özleştirilerek “Çinaş YASI – 19 aşısı” “YavışkAş”ın eşanlamlı bir seçeneğini oluşturabilir. “Sinovac”ın ürettiği çeşitli aşılardan ortak adıysa “Sinovac vaksini”dir. Karşılığı “Çinaş aşısı”dır.

Acıpayamlı O. Halkbilim terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1978.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. TDK. Ankara, 1945.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 6. bası. TDK. Ankara, 1974.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 7. bası. TDK. Ankara, 1983.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 8. bası. TDK. Ankara, 1988.

Ağakay MA. Türkçe sözlük. 11. bası. TDK. Ankara, 2011.

Akalın ŞH, Cebeci Z, Bada E, Mitiş B, Acar L, Tan A. Bilgisayar terimleri karşılıklar kılavuzu. TDK. Ankara, 2008.

Akalın ŞH, Toparlı R, Gülsevin G, Öner M, Boz E, User HŞ, Öztekin Ö, Ay Ö, Kaya MY. Türkçede batı kökenli kelimeler sözlüğü. TDK. Ankara, 2015.

Aksoy ÖA. Gaziantep ağzı. TDK. İstanbul, 1945 – 1946.

Alper HS. Alper's vocabulary. Larnaca, 1938.

Altaylı S: Azerbaycan Türkçesi sözlüğü. TDK. Ankara, 2018.

Baytop T. Türkçe bitki adları sözlüğü. 2. bası. TDK. Ankara, 1997.

Bermek E, Ergenç İ, Işık S, Sever S, Özkar S, Özoğlu SÇ, Öztürk O, Gülovalı MÇ, Özdemir E, Aksan D, Çotuksöken B, Güriz A, İnalçık H, Köksal A, Öner O, Tekeli İ, Turan Ş. Türkçe bilim terimleri sözlüğü. Sosyal bilimler. TÜBA. Ankara, 2011.

Bläsing U. Armenisches Lehngut im türkeitürkischen am Beispiel von Hemşin. Rodopi. Amsterdam, 1992.

Burhân-ı katı. Tebrizli Mehmet Hüseyin. Çev. Mütercim Âsım Efendi. Haz. Öztürk M, Örs D. TDK. İstanbul, 2009.

Caferoğlu A. Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. TDK. İstanbul, 1968.

Cassell's Latin dictionary. Macmillan. New York, 1982.

Türkçeden Osmanlıcaya cep kılavuzu. TDK. İstanbul, 1935.

Dankoff R. Armenian loanwords in Turkish. Harassowitz. Wiesbaden, 1995.

Türkiyede halk ağzından derleme sözlüğü. TDK. Ankara, 1963 - 1982.

<https://www.dictionary.com/e/tech-science/twindemic/> .

Dilemre SA. Hekimlik dili terimleri. Özel incelemeler. Türk Dili Belleteni 1945; III (1 – 3): 1 – 132.

Divanü lûgat - it Türk dizini. TDK. Ankara, 1972.

Doerfer G. Türkische und mongolische Elemente im neupersischen. Band III. Franz Steiner Verlag GMBH. Wiesbaden, 1967. <https://altaica.ru/LIBRARY/DOERFER/TMN3.pdf> .

Doerfer G. Sehr geehrter Herr Dr. Ülker. Göttingen, den 29. 4. 1983.

Dorland's illustrated medical dictionary. 27th ed. Saunders. Philadelphia, 1985.

Dorland's illustrated medical dictionary. 29th ed. Saunders. Philadelphia, 2000.

Dorland's illustrated medical dictionary. 31st ed. Saunders. Philadelphia, 2007.

Duden. Das Wörterbuch medizinischer Fachausdrücke. 6. Aufl. Dudenverlag. Mannheim, 1998.

Ercilasun AB, Korkmaz Z, Zülfiyar H, Parlatur İ, Önen Y, Gözaydın N, Türkmen F, Anbarcıoğlu M, Sakaoğlu S, Coşkunoglu – Bear A, Birinci N, Karahan L, Barutçu – Özönder S, Oflazoğlu T, Eyöve B, Işık T. Yabancı kelimelere karşılıklar. TDK. Ankara, 1995.

Eren H. Türk dilinin etimolojik sözlüğü. Ankara, 1999.

Eyuboğlu İZ. Türk dilinin etimoloji sözlüğü. 2. bası. Sosyal Yayınlar. İstanbul, 1991.

Feneis H. Resimli anatomi sözlüğü. Çev. Ülker S. İnkılâp – Aka. İstanbul, 1979.

(26)

- Fife B. Plandemic. Piccadilly Books. Colorado Springs, 2020.
- Fraşerî ŞS. Türkçeden Fransızcaya lûgat. Mihran. İstanbul, 1885.
- Fraşerî ŞS. Kamus – ı Türki. Haz. Yavuzarslan P. TDK. Ankara, 2010.
- Fraşerî ŞS. Resimli kamus – ı Fransevî. Haz. Eskin Ş. TÜBA. Ankara, 2017 – 2018.
- Gencan TN, Ediskun H, Dürder B, Gökşen EN. Yazın terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1974.
- Göğüş B, Oğuzkan F, Öneroy O, Ünlü M, Koçak S. Yazın terimleri sözlüğü. Dil Derneği. Ankara, 1998.
- Göğüş B. Anlatım terimleri sözlüğü. Ankara, 1998.
- Gülensoy T. Türkiye Türkçesindeki Türkçe sözcüklerin köken bilgisi sözlüğü. TDK. Ankara, 2007.
- Hauenschild I. Türksprachige Volksnamen für Kräuter und Stauden mit den deutschen, englischen und russischen Bezeichnungen. Wiesbaden, 1989.
- Hengirmen M. Dilbilgisi ve dilbilim terimleri sözlüğü. Engin. Ankara, 1999.
- Hornby AS. Oxford advanced learner's dictionary of current English. 5th ed. Oxford University Press. Oxford, 1995.
- Salya dibe indi. Hürriyet 10 Mayıs 2021a Pazartesi, s. 5.
- Erdoğan yerli aşının adını açıkladı: Turkovac. Gündem. Hürriyet 23 Haziran 2021b Çarşamba, s. 12.
- İnal C, Esensoy Ö, Sözer MT, Erar EA, Çetinel B, Kutluk H. İstatistik terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1983.
- <https://www.ipcc.ch/assets/uploads/2019/02/> .
- İşçil Şİ, Elöve AU. Türkçe hekimlik terimleri üzerine bir deneme. TDK. Bursa, 1944 – 1948.
- Karaağaç G. Türkçe verintiler sözlüğü. TDK. Ankara, 2008.
- Karol S. Zooloji terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1963.
- Kılıç L. Fotoğraf ve sayısal görüntü terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 2019.
- Köksal A. Bilişim terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1981.
- Kural T. Açıklamalı teknoloji sözlüğü. Kanaat. İstanbul, 1971.
- Lefton R. <https://www.americanprogress.org/issues/green/reports/2013/06/13/66262/super-pollutants-101/> .
- Lessing FD, Haltod M, Hangin JG, Kassatkin S. Mongolian – English dictionary. University of California Press. Berkeley and Los Angeles, 1960.
- Lessing FD. Moğolca –Türkçe sözlük. Çev. Karaağaç G. TDK. Ankara, 2003.
- Lûgat – ı tıb. Cemiyet – i Tıbbiye-i Osmaniye. İstanbul, 1900.
- Mıhçıoğlu C, Tezcan S, Saraç T, Dilaçar A. Batı kaynaklı sözcüklere karşılıklar. Türk Dili Temmuz 1978; XXXVIII (322): 237 – 239.
- Mıhçıoğlu C. Basın – yayın alanında Türkçe terim denemeleri. AÜBSYO Yıllık 1983 – 1985; VIII: 145 – 168, 1986.
- Mıhçıoğlu C. Sözcüklerin öyküsü. Kültür Bak. Ankara, 1996.
- Nasuhoglu R, Bingöl G, Gür H, İnan D, Ünal N. Fizik terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1983.

(27)

- Nişanyan S. Nişanyan sözlük. Liber Plus. İstanbul, 2018.
- Oransay G. Türk Folklor Araştırmaları Dergisi Mart 1979; 356.
- Orta öğretim terimleri kılavuzu. TDK. Ankara, 1963.
- Özel S; Yaşayan S, Özdemir K, Küçükaras H, Çakmakçoğlu G. Türkçe sözlük. 4. bası. Dil Derneği. Ankara, 2018.
- Özleştirme kılavuzu. TDK. Ankara, 1978.
- Özön N. Sinema ve televizyon terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1981.
- Özön N. Sinema, televizyon, video, bilgisayarlı sinema sözlüğü. Kabalıcı. İstanbul, 2000.
- Öztürk O, Yörükoğlu A, Gülmezoğlu E, Örs Y, Özdemir E, Göçen E. Hekimlik terimleri kılavuzu. 2. bası. TDK. Ankara, 1980.
- Payzın S. Bağışıklık bilimi ve bağışıklık hastalıkları el kitabı. Ankara, 1974.
- Psychrembel klinisches Wörterbuch. 260. Aufl. de Gruyter. Berlin, 2004.
- Räsänen M. Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen. Lexica Societatis Fenno – Ugricae. Helsinki, 1969.
- Rawlinson G. Altıncı büyük doğu hakanlığı. Çev. Ülker S. Antalya, 1985.
- Rawlinson G. Altıncı büyük doğu hakanlığı. 2. bası. Çev. Ülker S. İstanbul, 1988.
- İngilizce – Türkçe Redhouse sözlüğü. 28. bası. Sev. İstanbul, 1998.
- Redhouse. Türkçe / Osmanlıca – İngilizce sözlük. 17. bası. Sev. İstanbul, 1999.
- Roberts F. Medical terms. Their origin and construction. 5th ed. William Heinemann Med. Books Ltd. London, 1971.
- Roth's klinische Terminologie. 8. Aufl. Von Oberndörffer E. Verlag von Georg Thieme. Leipzig, 1914.
- Sanglax. Muhammad Mahdi Xan. Facsimile. Clauson G. London, 1960.
- Sankur B. Türkçe bilim terimleri sözlüğü. Mühendislik terimleri. TÜBA. Ankara, 2019.
- Saraç T. Fransızca – Türkçe sözlük. TDK. Ankara, 1976.
- Sencer M. Yöntembilim terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1981.
- Shen Z, Ning F, Zhou W, He X, Lin C, Chin DP, Zhu Z, Schuchat A. Superspreading SARS events, Beijing, 2003. EID Journal Feb 2004; 10 (2): 2004 SARS ed. https://wwwnc.cdc.gov/eid/article/10/2/03-0732_article .
- Türkiye'de halk ağzından söz derleme dergisi. Cilt 5. İndeks (Yazı dilinden halk ağzına). TDK. Ankara, 1957.
- Steuerwald K. Türkçe – Almanca sözlük. ABC. İstanbul, 1983.
- Strauß, Ruediger. Medizinische Fachsprache verständlich gemacht. Alwin Fröhlich Verlag. Frankfurt / Main, 1976.
- Osmanlıcadan Türkçeye söz karşılıkları tarama dergisi. TDTC. İstanbul, 1934.
- XIII. yüzyıldan beri Türkiye Türkçesiyle yazılmış kitaplardan toplanan tanıklarıyla tarama sözlüğü. TDK. Ankara, 1963 – 1977.
- Tietze A. Direkte arabische Entlehnungen im anatolischen türkisch. Jean Deny armağanı s. 255 – 333. Ankara, 1958.
- Tietze A. Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati. İkinci cilt. TÜBA. Ankara, 2016.
- Tietze A. Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati. Yedinci cilt. TÜBA. Ankara, 2019a.
- Tietze A. Tarihi ve etimolojik Türkiye Türkçesi lugati. Sekizinci cilt. TÜBA. Ankara, 2019b.

(28)

- Tuğlacı P. Okyanus 20. yy. ansiklopedik Türkçe sözlük. Pars. İstanbul, 1971.
- Türkay K, Koçak S, Göçen E, Gölcüklü L. Uygulayım terimleri sözlüğü I. TDK. Ankara, 1977.
- Türkay K, Koçak S, Ünal S. Uygulayım terimleri sözlüğü. 2. bası. TDK. Ankara, 1980.
- Türkay S. Yeni özleştirme kılavuzu. Dil Derneği - Kırmızı Kedi. İstanbul, 2016.
- Unat EK, İhsanoğlu E, Vural S. Osmanlıca tıp terimleri sözlüğü. TTK. Ankara, 2004.
- Uyguner M, Tuner H. Tecim, maliye, sayışmanlık ve güvence terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1972.
- Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. İnkılâp. İstanbul, 1986.
- Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. Bütünlenmiş 2. Bası. İnkılâp. İstanbul, 1991.
- Ülker S. Ülker tıp terimleri sözlüğü. 4. bası. İstanbul, 2009.
- Ülker S. Hekimlik dilimizdeki Almanca alıntılar. Yeniden Türk Dili Dergisi Mart – Nisan 2018; 1 (3): 10 – 14.
- Ülker S. Yavışkı (Corona). Yeniden Türk Dili Dergisi Kasım – Aralık 2020; 4 (19): 19 – 37.
- Ülker S. Tekerce (Skuter). Yeniden Türk Dili Dergisi Mart – Nisan 2021; 4 (21): 13 – 20.
- Ülker S. Al döngel (Aronia). Yeniden Türk Dili Dergisi Mayıs – Haziran 2021; 4 (22): 11 – 14.
- Vardar B, Güz N, Öztokat E, Senemoğlu O, Sözer E. Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü. ABC. İstanbul, 1988.
- Ahmet Vefik Paşa. Lehce – i Osmanî. Haz. Toparlı R. TDK. Ankara, 2000.
- Webster's third new international dictionary of the English language unabridged. Könnemann. Cologne, 1993.
- <https://de.wikipedia.org/w/index.php?title=Meeresschnee&oldid=211227250> , 23. April 2021.
- <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=CoronaVac&oldid=1029822603> , 22 June 2021.
- <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Covaxin&oldid=1030015098> , 23 June 2021.
- https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Havana_syndrome&oldid=1023124967 , 14 May 2021.
- https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Marine_snow&oldid=1020704849 , 30 April 2021.
- <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Plandemic&oldid=1022113175> , 8 May 2021.
- https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Sea_snot&oldid=1020505006 , 29 April 2021.
- <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Syndemic&oldid=1001198253> , 18 January 2021.
- <https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=colla&oldid=62557975> , 20 May 2021.
- <https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=facsimile&oldid=61572710> , 16 January 2021.
- <https://en.wiktionary.org/w/index.php?title=saliva&oldid=62751696> , 15 June 2021.
- Woodhouse SC. Latin dictionary. Routledge. London, 1991. "Kaykay" balıkçının kâbusu haline geldi. Yeniçağ 29 Eylül 2009 Salı. <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/kaykay-balikcinin-kabusu-haline-geldi-23789h.htm>.
- Yörükoğlu A, Gülmezoğlu E, Öztürk O, Kansu CA, Onaran MŞ, Örs Y, Özdemir E, Yıldırım OÜ. Hekimlik terimleri kılavuzu I. TDK. Ankara, 1978.
- Yurdadoğ BU. Kitaplıkbilim terimleri sözlüğü. TDK. Ankara, 1974.
- Zeren Z. Lâtince – Türkçe – Osmanlıca anatomi sözlüğü ve Türk anatomi terimleri. 2. Bası. İÜTF. İstanbul, 1959.
- Zülfikar H. Türkçede ses yansımaları kelimeler. TDK. Ankara, 2018.

BAHAR DEVRİMDİR

(SUYUN KANI ISININCA)

ARİFE KALENDER

**Dağlarda, kovuklarında kayalıkların
orman kuytularında gizlenip
titreterek camları, kapıları kırarak
öfkeli ve yaban bir eşkıya gibi
evime girdi bahar**

Yıllar önce yazdığım “**Bahar Kuşatması**” adlı şiirimde böyle tanımlamıştım baharı.

Bahar devrimdir. Çünkü bir yılda eskimiş olanların yerine yeniyi koyar. Yaz, sonbahar, kış bu devrimin hazırlığı için vardır. Baharla gelen ‘yeni’, yazın yaşanır, güzün tüketilir, kışın ise yeni bir yaşama yöneliş için güç toplar.

Güz, tamamlanma, olgunlaşma ve öz eleştiri mevsimidir. Kış, eylemden önceki sessizliği, sabrı ve beklemeyi içerir. Toprağın, suyun ve havanın bildirisine göre; tüm canlılara harekete geçme saatini, gününü söyler. Ağaçların gövdeleri, soymuk damarları; otların, çalıların buzunu çözmeye çalışan kökleri sabırsızlıkla cemreleri beklemektedir. Kuşlar da bu sessiz kıpırdanışın içindedirler ve ötüşleri değişir. Keçiler, koyunlar yeşil bir sevinç içinde beklerler. Gövdelerini çoktan eritmiş olan kış uykucuları; esneyerek inlerinden başlarını uzatırlar. Suyun kanı ısınmaya, havanın yelkeni keyiflenmeye başlamıştır. Ekim ya da kasımda ekilen buğdaylar, arpalar karın altında boy atmış, uçsuz bucaksız tarlalara yeşil deniz görüntüsü vermiştir. Yel estikçe ipeksi ekin dalgaları güneşle elim sende oynar. Güneş nazlı ve kibirlidir, hangi saatte sırtını dönüp gideceği belli olmaz. Bir anda öfkeyle dünyayı soğutuverir. Hava güvensiz, su delidir. Ancak tümü bekler. Kışın bir ayağı bahara kayarken, vakti saati bekler.

“Kırıldı direnişi kışın

**gri göklerden, kirli şubattan sonra
havanın saçları ipek telli yumuşak
hazırlığım yoktu, çağrılmadan
pencereme daldı kokular**

**Evet, onlar hiç kuşum yok onlar da
suladığım menekşe, işbirlikçi sardunyalı
biliyorlardı, aynı havayı soluyarak
yasalarına göre, alıp bildirisini toprağın
kuşatmaya içerden katıldılar**

Doğanın bildirisini canlılar içinde en geç alan İnsanoğlu. Köstebek, karınca bile bizden daha duyarlı. Çalılar, ayırık otları, yılanlar ve çıyanlar daha temkinli ve daha saygılılar yaşama. Böğürtlen tabanca kullanmayı bilmez. Zehirli atıklardan Şahmeran’ın haberi yok. Ceylanın derdi bir tutam yeşil ot. Kurdun karnı toksa kimseye fenalık düşünmez. Tilki ile karga peynir muhabbetinde. Leylaklar, mor salkımlar, zambaklar adalarda tüm ihtişamlarıyla görünecekleri günü bekliyor. Mimoza düğümlerinde sakladığı sarı kokuyu bir iki güne salıverir. Ya erguvanlar? İçim acıyor, İstanbul acıyor. Bu şehir şimdi erguvansız,kekeme!

1969 yılında Malatya’dan geldiğimde en çok şaşırdığım şey, yollarda, parklarda gördüğüm yeşillikti. Çamlar, yaz kış yapraklı başka ağaçlar, kış çiçekleri...Cennet burasıydı her hal... Hele baharda bahçeler, duvar kenarları pembenin, eflatunun tüm tonlarına bürünür, yollardaki yosun kokusuyla çiçek kokuları kol kola gezerlerdi. Malatya’da mayıs sonuna kadar beyazdan

başka renk göremezdik. Beyazın soğuk ve ölümcül olduğunu karlı günlerde öğrenmiştim. İstanbul'u bir renkle o günlerde tanımlasaydım 'yeşil' derdim, ya da 'mavi'; ama çoktan beri erguvan diyorum. Çünkü dünyada hiçbir şehir, erguvanla İstanbul kadar birbirine yakışmamıştır. İstanbul'un baharı erguvandır. Ne yazık, artık bu şehir kör! Boğaz boyunca koyudan açığa yeşiller, maviler arasında görünüp yiten bu renk artık yok. Yerinde beton evler... Adalardan da mimozalar eksildi. Mor salkımlar tükenmek üzere.

Doğa elbette gereğini yapacak, yapıyor. Her yıl tüm canlılara yenilenme, güçlenme ve var oluş için bildirisini yolluyor, ancak son yıllarda bu bildiriye iletecek toprak çürüdü, su kurtlandı, hava tükendi. Doğanın iletişim araçlarını insanlar bozdu. Renklerle, kokularla, biçimlerle yapısı değiştirilen bitkiler, ağaçlar, çiçekler şaşkın. Hayvanlar bitkilerle sohbet edemiyor, onlardan güç alamıyor. Tüm canlılar, sahte mevsimlerin naylon oyuncaklarına dönuştü. Bir de biyolojik silahlar, bombalar... Kökler kızgın, dallar şaşkın, kanatlar yanmış, yüzgeçler sakat... Bahar yüzünü ne yana dönse kıyım, kıran. Sonra mı? Toprak küs, su asi, hava acımasız... Ama yine de hiçbir şey insan kadar zalim, kaba ve yıkıcı yıkıcı değil!...

**Kim durdurur inciri, bekler mi erik
kaçak ayrikotu sürünerek yürüyor
şaha kalkmış bir çınar, yanında kavak
yalnızca taşlara sığınmış kış
kalk, yüreğim şu ayaklanışa bak**

**Şehrim zaptedildi, şehrimde
gözlerimi esir alan çılğın bir bahar**

Doğa eksilince insan da eksilir, insanın şiiri de...Yukardaki şiiri yazalı yıllar oldu, otuz - otuz beş yıl olmuştur. Bu süre içinde tüm renkler hızla kaybolurken, şiirin de duygusu, coşkusu yitiyor. Yaşadığımız yerleri bir anda kokulara, seslere büründüren doğanın yok edilişi, baharı çaresiz kılarken, sanatı sersemletmez mi?

Filmlerden, şiirlerden, öykülerden Boğaz manzaraları neredeyse silindi. Dizelerde ağaç adları, deniz kokuları, çiçekler, dağ manzaraları eksik. Ağaç dallarına tırmanan çocuklar yok. Salıncak kurmayı da bilmiyorlar, sapan atmayı da...Çocuk oyunlarında başlayan çoraklaşma, yetişkin yıllarımızda sırtımızı döndüğümüz, yabancılaştığımız hatta yalnızca sanal dünyadan tanıdığımız doğaya dönüşüyor. İnsandaki renkler, sesler eksilirken; onun yarattığı sanat da düşsele yöneliyor ya da mutsuzluklar şiirlere, şarkılara yansıyor. Güler yüzünü, yaşama sevincini azar azar siliyor hayat.

Her şeye karşın, evrile eksile yaşam sürerken; bahar değiştirme görevini sürdürür. Biliyorum, her gün başkadır, her mevsim başka. Biliyorum bahar yine yapması gerekeni yapacak, güz onu solduracak, kış yenilemek için hazırlık yapacak... Doğa eskirken bir yılımız daha yaşadıklarımızın arasına yollanacak!

Orman yangınlarında ben de yandım, mevsimler de...Ayağıma, tenime kızgın alevlerin değdiğini düşünerek su aradım. Bir şiirimde *'Karşı tepedeki orman yangınlarına bakarak/ ayaklarını yerden koparmaya çalışır mı gürgen/ ya kökünde yuva yapan börtü böcek/nereye adım atacak'* demiştim.

Evet bahar devrimcidir, ama insanın yaptığı toplu kıyımlar arttıkça toprak sakatlanır, su kaçacak delik arar, hava kudurur... Yaşamın yolu değiştirildikçe baharlar gelmez, kışlar bitmez.

Ya biz?

Bahar devrimcidir, delidir. Bozar, yeniden yapar...Aldanırız çiçeklere, yellere... Yüreğimin tozunu silkeliyor mimozalar, erguvanlar; yeter ki ömrümüzden eksilmesin. Yeter ki dünyanın çarkını bozmasınlar!

EKSİK YANLARIMIZDIR ŞİİR

ASIM ÖZTÜRK

Sözcükler, tümceler tamamlanmış gibi dursa da, duyumsadığımız, bizi hep boşlukta bırakan öyle duygular vardır ki; bir dizeyi okusak, bir şiiri bitirsek işte buna benziyordu, ne kadar yakın duruyor deriz. İçimizde sürüp giden kuşkuları tamamlamak için bir ipucu niteliindeki bu dışa vurumlar, belirgin olmasa da altını çizmeye çalıştığımız bu tepkisel durum içimizdeki büyük eksikliğin yansımaları olsa gerek.

Tanımlamanın, sözcüklere döküp somut konuma getirmenin yollarının bir türlü kolay kolay bulunamadığı bu yalın gerçekliğimizle yaşayıp giderken, eksik olanın, bizi tümlemeyenin ne olduğunun, neler olduğunun izini duygusal olarak da süreriz. Yaşamımızın duygusal ve düşünsel yapı taşlarının eksikliğini belirleme konusunda yetersiz olanın eksik okumalar, kimlik ve kişilik üzerine kalın düzlemlerle çizilmiş, yazılmış metinlerin yerli yerine oturmamış olmasıdır. Çoğunlukla bizim dışımızdaki nesnelerin bir araya getirilip ana metinlermiş gibi sunulması; bu ana metinlerin bir türlü içine sokulmayan gerçekliğimizle yabancılaşma duymamız bizi bunlardan uzak tutmaktadır. Özellikle tematik kurgularla öğretmek amaçlı yazılmış olan birçok metnin içinde bulunmayan o sıcaklık, o gerçeklik her okuyuşumuzda soğukluğunu taşımaktadır. Asıl olan gerçekliğin yaşanmışlıklardan beslenerek bize geçiyor olmasıdır.

Hemen hemen her konuda tüketimin önde olduğu yazma, üretme süreçleri bu içtenliği taşımaktan çok uzak durmaktadır. Oysa edebiyat, gerçek edebiyat metinleri içtenliğiyle, yaşama dokunan yanlarıyla bizi kucaklayıp sarmalamalıdır.

Hemen şiir bir metin midir sorusu usumuza gelebilir? Yanıtların iç içe geçtiği, gerçekliğin her zaman kolay kolay sözcükler düzleminde ortaya konamadığı durumlardan birisidir bu.

Hiç kuşkusuz bana göre şiir bir metin değildir. Metin kavramının ötesinde, derininde biçimsel konumunu, anlamsal konumunu koruyarak kendini başka bir yerde konumlandıran ayrı bir yazım

türüdür. Metin kavramının içine sığmayacak kadar geniş ve büyüktür. Şiirin bu ele avuca sığmazlığının gerçekliği onun aynı zamanda özgürlüğü ve özgünlüğüdür. Ne zaman, nasıl yazılması gerekliliğini bir türlü belirli çerçevelere oturtamadığımız, kalıpların ötesinde, her kalıplaştırma kavramlarına karşın her zaman başkaldırıda bulunandır. Özgürlüğünü içindeki sığmazlıktan, tanımlanamaz olmaktan, ölçünün ve ölçüsüzlüğün başa baş gittiği soyutlaşan en fazla benimsendiği, yaşam bulduğu, soluk aldığı alanlardır. Böylesine genim saptamalarda bulunarak onun ne kadar yüzey konusunda esnek olduğunun altını çizmeye çalışıyorum.

Birilerinin ölçütlerinin kesin sınırlar olmadığını, bir başkasının sil baştan yeniden kurduğu, yeniden kurguladığı gerçekliğiyle şiir konusunda her gün karşı karşıyayız. Aynı ozanın şiirlerinin bütünselliğine baktığımız zaman bile bu parçalanmışlığın ötesinde, oluşturulan yeni yapıların hem görsellik açısından, hem de geçmişle kurduğu gönderileriyle yeni biçimselliklerin salt dizeleri yerleştirmekle ilgili olmadığını görüyoruz. İşin daha başında örnek alınanların bile çok çeşitliliği, farklı ülke coğrafyalarında ve o coğrafyalarda oluşturulan kültürel açısından değerlendirildiğinde biçimsel ayrılıkların varlığını sezinlese de karşılaştığımız doğrudan doğruya şiirin sığmazlığıdır.

Biçimsellik konusun da bile özgürlüğünü böylesine sarsılmaz bir biçimde koruyan bu yapı içeriksel olarak da kendi özgürlüğüne eklediği, o yerelmiş gibi gelen evrensel boyutuyla sesini hep yüksek tutmuştur. Onun için neresinden bakarsanız bakın şiir bir metin olmanın ötesinde, duruşuyla bir başka yazın, bir başka sanatsal birikimin kullanılan, kullanılamayan sözcükleriyle özgünlüğünü her zaman diğer yazın ve sanat dallarına göre korumuştur. Onu hep güçlü, geçilmez, engellenemez, durdurulamaz kılan da budur. Zaman zaman sesi bir hoyrat, bir çığlık, bir ağır, bir yürekli fırtına, bir akarsuyun şırıltısı, bir yangının geride kalan külü olarak serpilip dursa da, o yanmaya, o uyuyan közün üstündeki kül olmaya, o ansızın bulunduğu aralıktan akan bir ışık olarak varlığını yeni biçimler, yeni biçimler bularak sürdürecektir.

Yaşamımızın tanımlanamayan duygusal konumlarındaki eksik söz, eksik dokunuş yazılan bu şiirlerin arasındaysa, bu şiirler o eksikliklerimizi, örtüp sarıyorsa geriye dönük yüzüyle anılar, yaşanmışlıklar arasında gül kokularına sarıp sakladıklarımız varsa; en zor durumlarda usumuzun, yüreğimizin bir yerindeki sevinç kırıntısı, tutunduğumuz bir umut ışığı varsa hep onun içinde gizlidir. Yalın ve açık olmasa da çok belirgin bir biçimde o geniş boşluklarımızı dolduran, bize direnme, umut etme gücü veren de odur.

İşte deyip, sözcüklerin arasında yaşadıklarımıza karşılık bulduğumuz, tam bu değilse bile ne kadar yakın dediğimiz; günler, aylar boyu dolduramadığımızın eksikliğini duyduğumuz o sözcükler, o sözcüklerin yan yana getirilmiş olması bizim bir başka açıdan yaşama tutunmamızı sağlamaktadır. Bunun altını çizerek, geniş geniş uzun konuşma alanları yaratarak yapmamıza gerek kalmadan, bütünleyemediğimiz o anlamlar yumağını yan yana getirerek içinde savrulduğumuz sorular yumağından bizi çekip alan da budur.

Bir metnin boyutlarına sığmayacak kadar geniş olan oylumuyla, uzamda bir yer, kendi belirlediği bir evren içinde var olanlardan beslenerek kurduğu bu soyut konum belki bizim de içinde zaman zaman duygulanımlarla bulunduğumuz konumdur? Öyle olmasa o dizeler, o şiirler yaşamımıza nasıl girer, nasıl o dizeleri yazma gerekliliğini duyumsarız. Okur ve yazar açısından bile doldurulması gereken sanki bir uçurum, düşmekten korktuğumuz bir boşluk, yaşadıkça doldurduğumuz sonsuz bir deniz.

Mavinin ve renklerin kendi başlarına anlam taşımadığı, giderek diğer renklerle karışarak, beslenerek yeni renkler uçurtmasını salıverdiği bir ses, bir çılgılık. Acıların ve sevinçlerin kabuk bağladığı yerde yeni yaraların da habercisi, yenilgiler ve göçler sonrası yeni tutunma duygularının gelip dalgalarla kıyıma vurmasıdır. Başarının ya da yenilgilerin gürültülerinin arasında yitirdiğimiz bir ses, bir iç ses olmanın ilk adımlarıdır. Kendimize gelip şöyle toparlandığımız zamanlarımızda neler yaptığımızın yargıcı, ödüllendiricisi ya da cezalandırıcısıdır. Eksiklerimizin uçsuz bucaksız yayılımıyla tüm

yaşamımızı sardığı anlarda bir sözcük, yan yana dizilmiş sözcükler çalar kapımızı; “ ben senin eksik yanınım” der, elini uzatır ya işte o zaman geriye dönüşler, işte o zaman dostluk, sevgi, seveda ne varsa bizi onaran, bizi tamamlayan karşına çıkar kapının eşiğinde. Çağırmanı beklemeden girer oturur dağınıklığa aldırış etmeden yaşamının tam ortasına. Dikiş tutmaz sandığın boşluklarından birisi doldurulmuş demektir.

Yazmanın vaz geçilmezliği içinde kıvranıp durduğun, uyku eşiklerinde bile çalkantılarıyla gelip kıyılarının çıplak kuru kumlarını örten dalgalarıyla bile seni alıp uzaklara, sözcüklerin uzamına götüren bu duygularda eksik olanı arar durursun. O büyük çatlağı sıvamak için, o büyük uçurumu doldurmak için “yuva yapmak için ağzıyla çamur taşıyan kırlangıçlar gibi “ ırmak boylarına gidip gelmelerin yetmez. Çamurun, yuvanın, kırlangıcın kendisi olmak istersin. Uçup kanatlandığın alanlar o kadar genişler ki, kanadının ucundaki bir yırtık alıp seni yere çarpar; düşer dağılırsın, özgürlükler bitti sanırsın, oysa sözcüklerin gücü, rüzgârın gücünden daha fazladır. Sonunda bunun ayırtına varır yeniden kanatlanır o şiirin, o yuvanın eksik bir parçasını bulmaya çalışırsın. Ne rüzgâr, ne söküğündeki acıdır yırtığındaki büyük derinlik, boşuna bunlara ad bulmaya çalışma.

Şiir tanımların, ad bulmaların, tanımlamaların, belirlemelerin ötesindedir. Şiir bizim yazılmamış eksikliğimizdir.

BOZULAN TÜRKÇE’MİZ

YILMAZ ÇONGAR

Bir gün yolda giderken bakıyorsunuz, genç bir anne, elinden tuttuğu üç yaşındaki yavrusuna şöyle diyor:

“Haydi, teyzen gidiyor artık, ona bay bay (bye bye) de, dilimizde güzelim ‘güle güle’ varken , bu genç Türk annesi neden çocuğuna ‘bay bay’ demeyi öğretir? Yine başka bir anne çocuğuna soruyor,

“Yemeği nasıl buldun?”. Çocuğun yanıtı:

“Süpeeeeer!”.

Göztepe’de dolaşırken bir güzellik salonu gözünüze çarpıyor, camında kocaman bir yazı:

“Sun a day. Solarium and Muscle”. Altında da “Beauty Center. “ Adamcağız Anadolu’nun bir köyünden gelmiş, yazıya bakıyor, bakıyor, okumaya çalışıyor, bir şey anlamıyor, yürüyüp gidiyor.

Bağdat Caddesi’ne çıktığınızda, kendinizi Londra’da sanıyorsunuz. Adını Türkçe yazan hiçbir dükkân yok. Yazıların çoğu İngilizce, diğer yabancı diller de var ama biraz az.

Bir dergi almak istiyorsunuz, bayideki dergi adları, yabancı dil bilmeyene hiçbir şey söylemiyor. Maria Clear, Watch, Cosmopolitan, Holiday, Time-Out, Max, Chip, Level, Home and Technology, Mac Line, Cosmo Girl, Media Cat, vb.

Televizyonu açıyorsunuz, Show Tv. (ti vi), Star Tv., Fox Tv., Top-On, Televole, Top Secret, First Class, Magazine Forever vb. Amerika’da mıyız? Türkiye’de mi yaşıyoruz?

Geçenlerde Milliyet gazetesinde okudum:

Ankara’nın Sincan İlçesi’nde bir ortaklık kurulmuş, ayakkabı üretip satmaya başlamışlar. Kaymakam’ da bu girişimi destekliyor. Ayakkabının markasını “Erçem” koymuşlar. Satışlar çok yavaş, bir süre sonra da durmuş. Düşünmüşler, taşınmışlar, akıllı biri “Markayı değiştirelim” demiş. Yeni marka

İngilizce “Hunter” olmuş. Satışlar o denli artmış ki, siparişlere yetişememişler. Bu, yabancı dilden gelme markaya düşkünlük nedir? Neden böyle oluyor?

Kişioğlu sözcüklerle düşünür, isteklerini, duygularını, sözcüklerle anlatır. Dilini doğru dürüst kullanamayan birinden mantıklı, kapsamlı bir düşünce nasıl bekleyebiliriz?

Dil, bir ulusun sembolüdür, bayrağı gibidir. Sokakta gördüğümüz bir kişiye sorsak “Dilini, Türkçe’yi seviyor musun? Diye, “Elbette, çok seviyorum” diyecektir. Aslında hepimiz dilimizi seviyoruz. O halde bize ne oluyor da böyle konuşuyoruz? Nedeni, toplumun dikkati, çabası başka yöne çevrilmiş, kişilerin bir kısmı geçim derdinde, ağzından çıkan sözcüğü tartacak hali yok, diğer bir kısmı da para, çıkar, dolar, euro, borsa, faiz, az çalışıp veya hiç çalışmayıp, çok kazanmak (rant) peşinde. Bazı vatandaşlar diyor ki, “Dilimi güzel, doğru kullansam, bu konuda çok gayret etsem, bana ne yararı olacak?” Aslında onlar yanılıyor, böyle çabaların yararı, uzun süre sonra ortaya çıkar. Dil, ülke bütünlüğünün temel taşlarından biridir ama halk ekmek kuyruğundaki garip, kahvede çay içen, okey oynayan vatandaş, dil konusundaki uzun vadeli çıkarlarımızı nereden bilecek, görececek, düşünecek de doğru konuşmaya gayret edecek.

Kişilerin çoğu sözcüklere özen göstermiyor, kimileri de konuşurken, dinleyene saygı duymuyor. Böylece dilde yapılan yanlışlar artıyor. Hele bu yanlış yapan kişi, televizyonda, radyoda konuşuyorsa, milyonlarca kişi tarafından dinleniyor. Bu hatalı konuşmaları her kanal günde iki kez yayınlarsa, aynı hata altmış, yetmiş kez duyulmuş oluyor. Zaten cahil olan bir kısım insanlarımız, bu denli çok duydukları yanlış sözcükleri doğru sanıyor, bazıları da yanlış olduğunu bile bile önem vermiyor, duya duya veya kullana kullana yanlışla alışıyor. Böylece güzel Türkçe’miz giderek bozuluyor, bu durum, yalnız günümüzde değil, eski zamanda da böyleymiş, bu nedenle eskiler,”Galat-ı meşhur, galat-ı meşru olur” demişler. Yani, “Çok kullanılan yanlış, doğru kabul edilir.” Hollanda’lı filozof Spinoza (1632 – 1677) “Bir dili kullananlar bozmazsa, dışarıdan hiç kimsenin buna gücü yetmez. “ demiş.

Dilde yapılan hatalardan birkaç örnek vermek istersek.

-Arabada benzin var mı?

-Var, depo ful dolu. (“full”, zaten “dolu” demek.)

-Yan profilden resim ektirdim (“Profil”, zaten “Yan” demek.)

-Arada nüans farkı var. (“Nüans” zaten “Fark” demek.)

-“Haremlik selâmlık “ diyorlar, doğrusu “Harem selâmlık”.

-“Örneğin meselâ” diyorlar, oysa ikisi de aynı anlamda.

“Vefat” yerine “Mefat” , “Birader” yerine “Bilâder”, “Pasaport” yerine “Paşaport” “Hafriyat” yerine “Harfiyat” diyenler var.

Bazı kişiler de deyimleri yanlış söylüyor:

Bir televizyon konuşmasında sunucu, “Canım burnumdan bezdi” dedi. Burada iki deyim, “Canından bezmek” “Burnundan gelmek” yanlış olarak birleştirilmiş, hiçbir şey anlaşılmıyor.

Aynı anlamdaki sözcükleri yan yana kullanmak da dilde duruluğu yok ediyor:

“Açık ve net olarak söylüyorum.

“Ben şahsen İstanbul’da doğdum”

“Adana’lıyım ben kendim”

“Eski geçmişı karıştırma.”

“Adam kendini intihar etmiş”

Ayrıca dilimizde vurgu, yazıda noktalama, tamlama vb. hatalar yapılmaktadır.

Güzel Türkçemiz hepimizindir, onu bozmamak için dikkat etmemiz, özen göstermemiz, çaba harcamamız gerekir.

Başkentin Unutulmaz Çocukluk Anıları

Prof. Dr. Yıldız Tümerdem

Evrenin oluşumundaki gizem; algılama ve karar verme yetisi olan beyin hücrelerinin yanı sıra imgelerine de yerleşmişti çocukluk günlerinde. Yağmurlu günlerde, burnunu pencereye dayar, yüzünü gökyüzüne çevirir, kümelenmiş karabulutların yer değiştirmesini seyrederdi, bıkıp usanmadan, saatlerce. Nasıl oluyordu da beyaz bulutlar kararıveriyordu bir anda ve ardından su damlaları yeryüzüne akıyor akıyordu. Her yeri, her şeyi ıslatıyor, sonra da kaybolup gidiyordu, bir bilinmeyene. Yağmurlu günlerde, gökyüzündeki o ses ve o ışıklı değişim nasıl ve neden oluşuyordu? Yağmurdan sonra oluşan gök kuşağı neden renkli idi ve kaybolunca nereye gidiyordu? Güneş, ay ve saman yoluna dizilmiş parlak yıldızlar neden farklı zamanlarda ortaya çıkıyor ve kayboluyordu? Nasıl doğuyor ve büyüyorduk? Var oluşun, yok oluşun, yaşamın, ölümün anlamı neydi? Acaba bir başka evrende bize benzeyen ya da benzemeyen varlıklar yaşıyor muydu? Yıldızlarda ve Ay'da yaşam var mıydı? Dağlar, denizler, nehirler, gökyüzü nasıl oluşmuştu?

Cemre ne demekti, nerelere, neden, nasıl düşüyordu? Nedense, komşuları ilkokul öğretmenliğinden emekli olmuş Cemile Teyze ile cemre sözcüğünü birbirlerine, yakıştıırırdı. Cemile ve Cemre. Çok hoşuna giderdi bu benzetme. Onu her görüşte kır menekşeleri, ballıbabalar açardı yüreğinde, cemreleri düşleyerek. Rüzgâr, fırtına ve deprem nasıl oluşuyordu, dünya gerçekten yuvarlak mıydı? Taşlar, topraklar nasıl oluşmuştu? Leylekler her baharda, hep aynı tarihlerde nasıl bulabiliyorlardı, bir önceki yılda yuva kurdukları yerleri? Her baharda karşı evin bacasına yerleşirler, yuvalarını onarırlar, yumurtalarını beklerler, yavrularını beslerler, onlara uçmayı öğretirlerdi. Onları seyretmek öylesine heyecan verici idi ki. Onu hayretle dinleyen mahalle arkadaşlarına ve de onu dinlediklerini sanmasa da evdekilere anlatırdı bütün bunları, yeni bir şey keşfetmiş gibi, heyecanla.

Başkentte yaşadığı yıllarda, çocuk yüreği korkuyla karışık bir heyecanla titrerdi kendine bu ve benzer soruları sorduğunda. Erişilemeyen, görülmeyen, bilinmeyen bir güç vardı besbelli. Karlı günlerde de benzer düşüncelerle kıvranır dururdu. Fırtınada ağaçların devrilmesi içini acıttırdı. Gözyaşı dökerdi kırılan dalların ardından. Ayaklarının altındaki çıtırtı seslerini duymayı çok istediği halde, sonbahar yapraklarına bile basamazdı. İlkbaharlarda açılan çiçeklerle doğardı yeniden. Sorgulamaktan geri kalmazdı yenilenen doğayı ve doğadaki bu gizemli dönüşümü.

Din ne demekti, camileri kim kurmuştu? Ezan ne demekti, neden belirli aralıklarla camilerin minarelerinden okunuyordu? Komşuları Yusuf ve ablası Leyla'nın Musevi(Yahudi) olduklarını duymuştu, eve gelen komşularının sohbetleri sırasında. Gözlük taktığı için "Kavanoz gözlü oğlan" dedikleri, içine kapanık, onlara uzaktan gülümsemekle yetinen, uzun boylu, ince yapılı, değişik burunlu Yusuf, bazı günlerde başına kâse gibi bir takke geçirerek evden çıkar, onların yanından hızla geçer, bir yerlere giderdi. Bütün bunlar ne demekti, neden yalnızca Yusuf o garip takkeyi başına geçiriyordu? Hamam önündeki, alış veriş yaptıkları sakallı, değişik giysili, bakkala "Hacı amca" diyorlardı, onun da başında bir takke vardı ama farklıydı. Dükkânı bazı saatlerde kapalı olurdu. Sorduğunda; namaza gitti derlerdi. Oysa bebekliğinde onu büyüttüklerini öğrendiği Yani ve eşi Poliksenia(yıllar sonra ayrıldıklarını öğrendiğinde üzülmişti) haftada bir gün Kilise dedikleri bir yere giderlerdi. Bu onun için merak konusu olmuştu. Niçin gidiyorlardı oraya, ne yapıyorlardı orada?

Kilise dedikleri yer, babasının, ağabeylerinin ramazan ve kurban bayramlarında, sabah erkenden gittikleri, belirli saatlerde, "**Tanrı uludur**" sözleriyle başlayan ezanın okunduğu evlerinin yakınındaki İmaret Camii'ne mi benziyordu? Ya da Takkeli Yusuf'un gittiği, Sinagog dedikleri, kapısı süslü ve sütunlu, içinde sıralar bulunan, değişik kokan, gizemli yere mi benziyordu?

Her şeyi merak ettiği, kafasına takılanlardan vazgeçmediği için, asker babasından yalvara yakara izin alarak(Yani; babasının yanında er olarak askerliğini yapmıştı) onlarla birlikte kiliseye gitmişti. Kilise çok kalabalık olmasına karşın, sessizdi. Kadınlar, erkekler, çocuklar yan yana oturuyorlardı. Köşelerde mumlar yanıyordu. Çok süslü resimler, heykeller, renkli camlarla görkemli bir hale gelmişti salon. Bazıları diz çökerek, bazıları da oturdukları sıralardan ellerini yan yana getirip, bir şeyler mırıldanarak, başlarını öne ya da yukarı kaldırarak kimden yardım istiyorlardı acaba? Karşılarında kollarını açmış bir insan heykeli vardı, kimdi o adam?

Kafasının içinde bu soruları sıralarken, bir gün annesi, kardeşleri ve komşuları ve onların çocukları ile birlikte, diğer bir söylemle "cümbür cemaat" gittikleri, Ulus'taki Hacı Bayram Camii'nin bahçesi ve içerdeki görünüm gözlerinin önüne geldi. Annesi gibi, tüm kadınların hatta minik çocukların bile başları örtülüydü. Onun da başını örtmüşlerdi. Ellerindeki tespih denilen sıralanmış boncukları çekiyorlardı. Yerlere oturmuşlardı. Ayakkabılarını kapıda bırakmışlardı. "Ya çalınırsa, çıplak ayakla nasıl giderlerdi evlerine" diye düşünmüştü. Erkekler hiç görülüyordu. Onlar başka bir kapıdan girip çıkıyorlardı. Bir kısmı sakallı ve takkeliydi. Çocukların bile başlarında takke, ellerinde tespih vardı. Bahçede sıralanmış bir çeşme vardı, erkekler onun önünde sıralanıp ellerini yüzlerini, ayaklarını yıkıyordu. Annesine sorduğunda; "namaz kılmadan önce temizleniyorlar, abdest alıyorlar" demişti. "Neden evde yıkanmamışlardı, pisiydi hepsi de, sabah yüzlerini yıkayıp, dişlerini fırçalamıyorlar mıydı acaba?" sorusu beyinde dolaştı ama korkudan sormadı.

Öyle çok soru soruyordu ki. Bıktırıyordu çevresindekileri. Bir kız çocuğu de bu kadar meraklı olur muydu bu yaşta canım? Hem zaten merak ettiği için zorladığı için getirmişlerdi onu ve arkadaşlarını. Oralara pek gidilmezdi de. Bitip tükenmiyordu beyninin içindeki düşünceler, kurgular. Soruları sorular izliyordu. Dört mevsimi de severdi ama ilkbahar onun büyük aşkıydı. İçi kıpır kıpırdı ama sorular hiç bitmiyordu. Soruları önce kendine soruyordu. Elbette yanıtını alamıyordu. Bilgisi yetmiyordu ki. Çevresinde kim varsa ona soruyordu? İlkbaharlarda tarlalarda toprağa ekilen tohum nasıl büyüyordu, nasıl başağa dönüyor, sonra da ekmek oluyordu? Koyun, keçi ve inekten sağılan süt ne demektir? Dereler neden baharlarda taşıyordu? Kuşlar nasıl uçuyordu? Neden insanların da, onun da kanatları yoktu? Olamaz mıydı?

Neden hasta olunuyordu? Neden, belirli aralıklarla okulda aşı yapıyorlardı çocuklara? Ne demektir aşı, ne işe yarayıyordu, yapılmasa ne olurdu? Boğazı ağrıdığına, ateşi olduğunda annesinin zorla içirdiği, o berbat kokulu, acı hapı yutmasa olmaz mıydı?

Bazen içer gibi yapar, yatağın altına atardı **“Prontosil”** denilen, adını hala anımsadığı o hapı. Çocuk beyni, bu ve benzer sorulara yanıt bulamıyordu çoğu kez o günlerde. Çevresindekilere yönelttiği sorular, hayretle karşılanıyor, garipseniyordu “sen kızsın, çocuğun kafanı yorma böyle saçma sapan şeylere, git arkadaşlarınla ip atla, bebeklerinle oyna” sözlerine alışmıştı ama soru sormaktan vazgeçemedi, ilkokulu bitirinceye kadar.

Yakın komşularının ve onların duvarlarında asılı olan **Saatli Maarif Takvimi**; onun için, okuluydu duvar kitabıydı. Çok şey öğreniyordu, her gününe renk ve bilgi katıyordu takvim yapraklarında yazılı olanlar. Her sabah ilk işi takvim yapraklarını karıştırarak o günkü doğa değişimlerini öğrenmekti. Arkadaşları ve ailesi onun gibi okumuyordu, takvim yapraklarını. Yazılanları bilmiyorlardı, soru sorduğunda. Gülüyordu onların bu aldırma hallerine. Siyah beyazdı bütün fotoğraflar o günlerde. Bir evin bacası ve üstünde tünemiş leyleklerin olduğu takvimin kartonunu unutmadı. Bu gün bile, her yılın sonunda, yeni bir yıl için, İstanbul’daki Cağaloğlu yokuşunu tırmanıyor, **Saatli Maarif Kitaphanesine** gidiyor, dost olduğu sahipleri ile sohbet ediyor, seçtiği Takvim Kartonlarında leylekli bacaları arıyor. Sonunda da 5 yıl önce, buldu aradığı leylekli kartonu. Hem de renkli. Hala çalışma odasının duvarında, değişmiyor yeri. Her yıl takvim yaprakları ekleniyor altına.

Sorular, sorular. Çoğunun yanıtı olmayan sorular. Bu ve benzer sorulara, evdekilerden, çevresindekilerden aldığı yanıtla yetinmiyordu. Okuldaki bilgiler de yeterli olmuyordu. Kızılay’daki **Sarar İlk Okulunun** yanındaki **Milli Kütüphane ve Ankara Kız Lisesinin** yanındaki **Halk Evindeki** çağdaş kitapları okuma alışkanlığı gelişinceye kadar, yanıt almaya bile, çevresindekilere soru sormaktan vazgeçemiyordu. Nedenini kendisi de bilmiyordu. Kütüphanenin tozlanmış tahta raflarında, ansiklopedilerin sararmış sayfalarında aramaya başlar olmuştu. Pek çok sorusu da yanıtsız kalıyordu çoğu kez. Yaşı da anlamasına geçit vermiyordu ki. Ortaokullu yıllarında sorularından bazılarının yanıtını az da olsa alabilmişti.

Lise yıllarında çok sayıda ve değişik konularda kitapları okumaya başladı. Yepyeni, değişik sorular çıkıyordu karşısına okudukça. Arkadaşları arasında onun gibi okuyanlar, çoğunlukla erkeklerdi. Kız arkadaşları arasında değişik kitaplar okuyan ve sorgulayanların sayısı bir elin parmaklarını geçmeyecek kadar az sayıdaydı. Yıllar sonra; “geleneksel sınıf toplantılarında” bu konuları masaya yatırıyor, çocukluk ve gençlik günlerindeki kendilerini sorguluyorlardı. Bu sorgulamada hüznle karışık gerçekler göz kırptıyordu onlara. Beyazlanmış saçlar, çizgilerle bezeli yüzler, gözlükle örtülmüş ışıklı gözler de katılıyordu bu sorgulamaya. Neydi o günler. Nerde o şarkılar, gençlik kokulu ve heyecanlı esintili sevdalar. Düşlerde aransa bulunur mu acaba? Bu sorunun yanıtını veremiyordu. Ya siz?

“EMPEDOKLES’İN DOSTLARI” (*)

Hasan Akarsu

Amin Maalouf 1949 Lübnan doğumlu olup 1976’dan beri Paris’te yaşar. Türkçeye de çevrilen romanları ve denemeleriyle tanınır. “Çivisi Çıkmış Dünya”da kafa yoran bir yazardır. Yeni romanı “Empedokles’in Dostları” ile dünya sorunlarını irdelemesini sürdürür.

Romanda anlatıcı Alexandre (AlecZander), kendi ailesini, yaşantısını ve çevresinde olanları yansıtır. ABD’li bir anneyle Fransız bir babadan değildir. Babası 2. Dünya Savaşı’nda pilot olarak NormandiyaÇıkartması’na katılır. Atlas Okyanus’unda küçük bir adacık olan Antiocche adasından toprak alır, ancak yerleşmeden ölür. Oğlu adaya yerleşir bir ev yapar ve orada resim yaparak, çizerek, günlük tutarak yaşamını yalnız olarak sürdürür. Roman,Alec’in 09 Kasım’dan başlayıp 09 Aralık’a değin tuttuğu 30 günlükten (4 defter) oluşur. Kişiler: Adada yaşayan kadın yazar Eve, komşuları barda tanıştığı yaşlı Gautier,Antonin, Kayıkçı Agamemnon, Alec’in ABD’de yaşayan vaftiz kızı Adrienne, ABD Başkanı HowardMilton’un yanında danışman olan arkadaşı hukukçu Moro vb.

Romanda olaylar, dünyada nükleer bir felaket yaşandığı haberiyle gelişir. Her yerde elektrikler kesilir, uzun süre gelmez. Alec, Beyaz Saray’da bulunan arkadaşına ulaşp bilgiler alır. Bir terörist grup tarafından üç bomba atıldığı, füzeler ele geçirildiği, ölümler olduğu, Sovyet Mareşal Serdarov’un füze attığı vb. Radyodan Başkan Milton’un konuşmasını dinler. İki konuşmasında da olaylar doğrulanır ve Başkan’ın korktuğunu anlar. Başkan Milton, bir düşmandan söz eder. Gizemli bir adam olarak bilinen Demosthenes, Milton’la konuşur. Dünyaya yabancılar gelmiştir. Her yerde adamları vardır. Küçük adadaki Kayıkçı’nın onlardan olup kadın yazar Eve’i korumak için orada bulunduğu öğrenilir. Alec, Kayıkçı’yı, Eve’i izler. Olayları komşusu Eve ile tartışır, onunla sevişir. Eve, “Atina mucizesini”, demokrasinin kurulduğu yer olarak bilir. Antik Yunan’dan kaçanları, Empedokles’in Yunanlı atalarını anlatırken onlara “Empedokles’in Dostları” adını verir. Kayıkçı da tartışmaya katılır. İki insanlık olduğu, birinin “görünür bilinçsiz”, diğerinin “yeraltında bilgelik taşıyan” insanlık olduğu belirtilir.

Denizden gelen iyilik

Başkan Milton'un olaylar karşısında yetersizliği, bir uygarlığın çöküşü olarak değerlendirilir. Dünyada "toptan bir temizlik" yapıldığı düşünülür. Uzaydan gelen bir halkla, ulusla çatışma söz konusudur. Demosthenes ile Milton'un pazarlık yaptığı, anlaştığı açıklanır. Dünyanın birçok kıyısına gemi hastaneleri yanaşır. Hastalar "şifa tüneli"nden, "evrensel iyileştirici"den geçince iyileşir, gençleşirler. Felçliler düzelir, mucizeler olur, ölümsüzlük bulunur, ölümler diriltir, gemilere hastalar dolur. Alec de "keşfedilmemiş bir dünyanın kıyısında"dır sanki. Empedokles'in Doktorları, kanser olduğu bilinen Başkan Milton'u da iyileştirir. Bunun üzerine onların başarısını kırmak için hastane gemisine bomba atılır, gemi batırılır, insanlar ölür. Olayı "Yeni Kurucu Babalar" grubu üstlenir. Hastane gemileri, elektriklerin kesildiği bir ortamda çekilip gider. Hastalar günlerce beklese de gelen olmaz. Gelmeleri için kitle gösterileri yapılır. Amerika'da yapılan yas törenine çağrılı olarak Kraliçe Elektra gelip onlar adına konuşma yapar. İnsanlığın tek düşmanının ölüm olduğunu, ölüme karşı birlikte savaşmalarını ve dost olmalarını ister. Eve, Alec'e hamile olduğunu, bir bebekleri olacağını muştular. Kız olursa adını Elektra koyacaklarını kararlaştırırlar. Empedokles'in Dostları'nı kardeş bilirler. Onlar, denizden çıkmış iyiliktir, insanlığın umududur.

Yazar Amin Maalouf, "Empedokles'in Dostları" romanında, insanların körleşme isteğine karşı bir direniş sergilenmesini isterken, teknikteki gelişmelerin dünyayı ileriye taşıyacağını, dünyanın yeniden biçimleneceğini, iki uygarlığın, iki nehir gibi aynı yatağına döküleceğini vurgular.

(*)Empedokles'in Dostları-Amin Maalouf, Roman, Çeviren: Ali Berktaş, YKY, 1. Baskı, Şubat 2021, 210 s.

"İMKÂNSIZ BİR LİSTE" (*)

Hasan Akarsu

Derya Erkenci 1972 İstanbul doğumlu olup Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Sinema-TV Bölümünü bitirir. Yönetmenlik, metin yazarlığı vb. yapar. "İmkânsız Bir Liste", öyküleri de olan yazarın ilk romanıdır. Romanda benöyküsel anlatım vardır ve başkişi olan Mert Zamangil anlatır olayları. Yazar Mert, otobanda 71 model Karmançiya marka arabasıyla kavga ederek ayrıldığı yirmi yıllık sevgilisi Hande'yi düşleyerek İstanbul'dan bir kıyı kasabasına doğru gece yolculuğu yapar. Kandırıldığını düşünüp kendisiyle hesaplaşırken yazdığı

yazıyı yayıncısı Zeynep'e gönderir. Zeynep yazdıklarını beğenmeyip modern bir şeyler yazmasını ister.

Nerede olduğunu bilmeyen Mert, bir motel odasında uyanır, kendine gelmeye çalışır. Çağdaş Motel'i işleten Aysun, onu sarhoş halde bulup odaya taşıdığını söyler. Aysun'la iyi anlaşır ve deniz kıyısında gezinirken birbirilerini tanırlar. Mert, Aysun'a ailesini anlatır. Babası Esat, emekli subay ve 1999 Yalova depreminde ölür. Annesi Seval Hanım titizliğiyle bilinir. Ağabeyi Cenk, Sezen'le evlidir ve Ege kıyılarında eşiyle gezindedir, 12 Eylül'de bir süre tutuklu kalır. "Plastik suççuğu solcusudur". Aysun, babası ölünce Bakırköy'deki evi satıp moteli alıp işletir. Deniz kıyısına vuran ölü Yunus balıklarına üzülürler. Mert, arabasının bagajına ölü bir Yunus'u balıkçıya koydurup buz torbalarıyla koruyarak gezdirir.

"İmkânsız Bir Liste"

Mert'in elinde on yedi maddelik yapılması gereken "İmkânsız bir liste" vardır. Aysun'a yirmi yıllık sevgilisi Hande'den ayrıldığını söyler. Aysun da İstanbul'a gidip onu bulmasını ister. Listedeki ilk maddede "Hande'yi bul" yazmaktadır. Otomobilin bagajındaki ölü Yunus'u da Hande olarak düşleyip yola çıkar. Onun ölüsünü gezdirir gibidir. Listedeki tüm maddeleri yerine getirir. Sözelimi; Beşiktaş'taki balıkçıdan üç çift palamut alıp difrize koyar, ıslak mendil alır, pimapenciden fiyat alır. Bir diğer madde de "İlkbahara kadar romanı bitir" olup "Balık Seven Adam" öyküsünü yazacaktır.

Mert, on yedi maddede yazılanları gerçekleştirirken annesine uğrar, Hande'yle aralarının bozulduğunu söyler. Olaylar iki gün içerisinde gelişir. Babasının mezarına giderler. Mert, kendi imanını sorgular. Tamirhanelere ilgisi vardır. Bayram ustayla ve mahalleden babasının arkadaşı olan torbacı Deli Cemal'le görüşür. Hande'nin bıraktığı fotoğraflara baktıkça duygulanır. Polis çevirmesinde denetimden geçerken bagajdaki ölü Yunus balığı nedeniyle sorgulanır. Listenin sonuncu 17. maddesi alışveriş listesidir. Yazılanları alıp evine gider, evde Hande'yi arar, bulamaz. Kavgalarını, sarhoşluğunu, evden çıkışını ve kıyı kasabasında uyanışını anımsar.

"İmkânsız Bir Liste" romanında, Hande'nin de İstanbul üzerine yazısı vardır. Onun iyi bir yazar olacağı sezdirilir. İstanbul'un gece sessizliğini anlatırken "... Sanki karıncalar su içiyordu..." (s.261) deyişi ve sonrası ilgi çekicidir. Yazar Derya Erkenci, betimlemeleriyle, ayrıntılı gözlemleriyle bunalımlı iki gencin yaşamını etkileyici bir dille yansıtır.

(*) İmkânsız Bir liste-Derya Erkenci, Roman, Doğan Kitap, 1. Baskı, Şubat 2021, 320 s.

Ö Y K Ü L E R

12.ci sayıdan başlayarak dergimizde bir ilk yaşanacak. Dergimizde, öykü yazarımız Turgut Acar'ın bugüne dek yayınlanmış 12 kitabına adını veren öykülerine yer vereceğiz. Bu sayımızda yer alan Kar Üstünde Kızıl Laleler Turgut Acarın ilk kitabına adını veren öyküsü. Turgut Acar'ın 1940 lı yıllarda yazdığı bu öykü, 1990 başlarında Yazar ve Eleştirmen Rahmetli Asım Bezirci'nin Turgut Acar'a söylemeden seçerek düzenlediği ve Yön Yayınlarıncı 1992 yılında basılmasını sağladığı ilk kitabında yer almakla kalmamış kitaba adını da vermiştir... Turgut Acar'ın yayınlanmış 12 kitabına adını veren öyküler dışında Turgut Acar'ın 1953 yılında Varlık Dergisinde yayınlanan Odacılar adlı öyküsüne de yer vereceğiz. Bu ilk adımla, dergimizde değişik yazarlarımızdan yapacağımız bu tür alıntıları sürdürerek bir antoloji oluşturabilmek dileğiyle...

Turgut Acar'ın 13.ncü sayımızda yer alacak öyküsü, Acar'ın yayınlanan ikinci kitabına adını veren: "KİMSE BİLMEZ BU ANIYI." 14.SAYIMIZDA YER ALAN ÖYKÜSÜ 3. KİTABINA ADINI VEREN: "YALNIZLIĞIN ÇAN SESLERİ..."15.ci sayımızda yer alacak öyküsü 4.kitabına adını veren: "GÜLBELAZ", 16.Sayımızda yer alacak öyküsü 5. Kitabına adını veren : "ZAMAN SIZIYOR AYNAYA". 17.Sayımızda yer alacak öyküsü,6.kitabına adını veren: "ŞAZ". 18.sayımızda yer alan öyküsü,7.kitabına adını veren "Sigaraya Koşulan Beyaz Atlar". 19.sayımızda yer alacak öyküsü, 8.kitabına adını veren Mor Kapı.20.SAYIMIZDA YER ALAN ÖYKÜSÜ, 9.KİTABINA ADINI VEREN EYLÜL BULUTLARI,21.SAYIMIZDA YER ALAN ÖYKÜSÜ, 10.KİTABINA ADINI VEREN GÜNAYDIN MUTLULUK, 22.SAYIMIZDA YER ALAN ÖYKÜSÜ:11.KİTABINA ADINI VEREN PENGUEN OTELİ, 23.SAYIMIZDA YER ALAN ÖYKÜSÜ: SON KİTABI OLAN 12. KİTABINA ADINI VEREN : NEREDE O ESKİ GELECEKLER... 24.SAYIMIZDA YER ALAN ÖYKÜSÜ,VARLIKTA İLK İMZALAR ANTOLOJİSİNDE YER ALAN ÖYKÜSÜ: ODACILAR (1953 yılında Varlık Dergisinin 400.sayısında ve Varlık'ta ilk imzalar kitabında yer almıştır.)

Odacılar

Turgut Acar

Bayram elik odaları sprdkten sonra, elleri kalçasında onu seyreden İsmail'e hiddetli hiddetli baktı.

Elindeki süpürgeyi kapının arkasına koyarken:

"Sanki damızlık benim başıma... itoğlu it," dedi ve yürüdü.

Daire müdürünün odası önünde durdu. Gireyim mi girmeyeyim mi, diye düşünürken İsmail'in, elleri kalçasında alay eden halini görür gibi oldu, öfkesi tazelendi. Kapıyı vurdu, içeri girdi.

Okuduğu gazetenin arkasına saklanmış gibi oturan daire müdürüne:

"Efendim," dedi.

Gazeteden gözlerini ayırmayan daire müdürü:

"Hı? Ne var Bayram?" diye sordu.

"Efendim şey, şu İsmail..."

"Ne olmuş İsmail'e?"

"Yapmıyor."

"Ne yapmıyor be?"

"Efendim hani siz demiştiniz ki, sen odaları spreceksin, İsmail de masaların, camlarının tozunu alacak."

"Evet..."

"Yapmıyor."

"Yani tozları almıyor mu?"

"Almıyor. Hem de şöyle şöyle yapıyor..."

Bayram'ın ellerini kalçasına koyup sağa, sola sallayarak İsmail'i taklit etmesi daire müdürünün hoşuna gitti. Gülerek sordu:

"Nasıl yapıyor, nasıl yapıyor?"

"Şöyle şöyle. Olmaz ki, erkekliğe yakışmaz..."

"Hah, hayy... Çağır bana İsmail'i," dedi daire müdürü. Bayram dışarı çıktı.

İsmail'in yanına geldi. Daire müdürünün çağırdığını söyleyemedi. Çöp sepetini boşalttı. Teksir makinesinin kapağını kapadı. Perdeleri katladı. İsmail; bacak bacak üstüne atmış hem Bayram'ı seyrediyor, hem de memurların gelmesini bekleyen birisiyle konuşuyordu. Bayram masadan aldığı T cetvelini yerine asmaya giderken sakın bir sesle İsmail'e:

"İsmail," dedi, "Daire müdürü seni çağırıyor."

İsmail hiddetle ayağa kalktı.

"Ne yapacak?"

"Bilmem."

"Yoksa sen mi fitledin?"

"Yok be! Neme lazım benim."

"Öyle bir şey olmasın... Karışmam."

"Namussuzum ben bir şey söylemedim."

"Yok, hani olur a... insanoğlu çiğ süt emmiştir, yani," dedi yürüdü.

Bayram odada bir-iki şeyin yerini düzelttikten sonra İsmail'le konuşan adamın yanına geldi:

"Memurları mı bekliyorsun kardeş?"

"Evet." dedi adam.

"Bu İsmail bizim arkadaş, iyidir. Ama biraz delibozuktur. Ben odaları süpürürüm, o da masaların, camlarını tozunu alır. Daire müdürü söyledi."

Parmağıyla bir masayı çizerek:

"Bak, bak," dedi, "şu masanın tozuna bak. Ne olur temizlerse. Bu kapıdan ekmek yiyoruz. Yazık günah değil mi? Yok istemiyorum namussuzluk yapayım... Bir şikâyet etsem tamam. Zaten daire müdürü kancayı takmış. Ama yapmam; Allah var.

"Çok doğru, idare et. Ne yapacaksın?" dedi adam.

"Öyle ama birader üstelik de beni enine uzununa çatlatıyor."

"Neden?"

"Şöyle şöyle yapar karşımda. Ulan sen karı mısın? Orosu musun? Nesin?"

Adam:

"Allah, Allah!" diye başını salladı.

"Açma birader, açma, herkesin bir derdi var."

İsmail elinde boş bir sürahiyle odaya girdi. Öfkeyle parlayan gözlerini Bayram'ın suratına dikti. Bayram ona bakmadı. Bir şey yapmış olmak için masanın üzerindeki hokka takımının yerini değiştirdi. Kalemliği düzeltti.

İsmail biraz daha yaklaşarak:

"Ulan hani bir şey söylememiştin." dedi.

"..."

"Ulan sen ne Allahsızsın. Peki, söyledin de ne oldu? Astı mı beni müdür? Oğlum sen benimle aşık atamazsın. Benim mahkemede dayım var, dayım."

"___"

"Hem böyle yaparsam ne olur? Nah işte, işte..." dedi İsmail, kıcını salladı Bayram'a.

"Dinini imanını, tövbe tövbe, gene dinden imandan çıkaracak beni..."

"Oğlum Bayram, nah nah..."

Bayram söylene söylene odadan çıktı. Salonu geçerken bir ses:

"Bayram!" dedi.

Bayram hiddetle arkasına döndü. Personel şefini görünce: "Vallah, billah beyim ben artık çekemeyeceğim." diye söylendi.

Bir şey anlamayan personel şefi:

"Neyi?" dedi.

"Şu İsmail'i."

"İsmail'i sen mi çekiyorsun?"

"Orospu karı gibi bir şey."

"Ne oldu yine?"

"Hani daire müdürü demişti ki: Sen odaları süpür, İsmail de masaların, camların tozunu alsın."

"Eee?"

"Almıyor. Üstelik de şöyle şöyle yapıyor. Ayıp be." "Hah... hah... yok canım?"

"Ya, evet."

"Neyse ben söylerim müdüre. Ha ne diyecektim sana?" Parmaklarını sürterek şık şık ses çıkardı.

"Ha! şey," dedi, "seni karakoldan istiyorlar."

"Karakoldan mı?"

"Evet, evet, hemen gidiver."

Bayram'ın öfkesi birdenbire sönüverdi. Kafasında bir sürü acabalar birbirine karıştı. Beş senedir vermediği yol vergisini düşündü. Sakin ve mahzun bir sesle:

"Acaba bey ne yapacaklar?" dedi.

"Vallaha bilmem. Vardır bir bokluğun herhalde..." dedi personel şefi.

Bayram karakola geldiği zaman zihnindeki acabalar o kadar çoğalmıştı ki, kafası bir lokomotifin buhar dolu kazanı gibi renksiz ve uğultulu idi.

İçeri girdi, nöbetçi polis memuruna:

"Beni istemişsiniz," dedi.

Kafasını yumrukları üzerine koyan polis memuru uykulu uykulu sordu:

"Sen kimsin?"

"Bayram."

"Nasıl Bayram?"

"Çelik Bayram."

Polis memuru önündeki evrakları karıştırdı. Birbirine iğneli küçük bir deste kâğıt buldu. Okudu. Evirdi, çevirdi.

"Ohoo," dedi. "Sinop'a gitmiş, gelmiş, aramışız. Neredesin birader?"

Polis memurunu şaşkın şaşkın seyreden Bayram: "Dairedeyim," dedi.

"Anladık ya, bir de ev adresini ver bize."

Polis memuru önünde duran kalınca bir defterden gelişigüzel kopardığı kâğıt parçasını yazı makinesine geçirdi.

"Adın ne?"

"Bayram Çelik!"

"Oturduğun yer?"

"1251 sokak."

"Ne iş yaparsın?"

"Dairede odaları süpürürüm."

Polis memuru yazarken devam etti:

"... İsmail de masaların camların tozunu alır, daire müdürü söyledi."

Sözünün bitmesini bekleyen polis memuru:

"Bırak şimdi boş lafları. Yani odacı..." dedi ve yazdı.

"Evet, evet odacı. Ama ben vazifemi yapıyorum. İsmail yapmaz başka. Hem yapmaz hem de bana şöyle şöyle kalça kıvrır. Sen olsan ne yaparsın?"

Polis memuru parmaklarını tuşlardan kaldırdı, Bayram'a baktı:

"Sen hasta mısın?"

"Yoo, şükür iyiyim."

"Hastasın, hasta."

"Yoo, vallaha iyiyim."

"Ulan bu ne biçim hareket? Burası tiyatro mu?"

"İsmail bana yapıyor da..."

"Ulan şimdi İsmail'e de sana da başlatma. Şurayı imza et de defol."

Kâğıdı kalemle yırtarcasına imzalayan Bayram bir an evvel karakoldan çıkmak için merdivenleri hızla inip kapıdan çıkacağı sırada aniden karşısına çıkan bir şeyle çarpıştı. Daha kendisini toparlayamamıştı ki, şişman iri yarı komiserin tokatlıyla kendinden geçti.

Komiser kızgın:

"Ulan sen kimsin?"

Çarpışma esnasında yere düşmüş şapkasını alan Bayram: "Ben Çelik," dedi.
"Bayram Çelik."

"Gözün kör mü? İşin ne burada?"

"Odacıyım."

"Odacı mı? Ne odacısı?"

Şapkasını eline vurarak tozunu silken Bayram:

"Daireyi süpürürüm. İsmail de camların, pencerelerin tozunu alır."

"Ne demek?"

"Vallaha bilmem, daire müdürü söyledi."

Bu sözlerden bir şey anlamayan komiser, Bayram'a hayretle bakarak:

"Yahu sen neler söylüyorsun?" dedi. "Daire müdürü kim? İsmail kim?"

Bayram derin bir yarasına dokunulmuş gibi ürperdi.

"İsmail mi?" dedi.

Hırsla başını salladı. Şapkayı elinde çevirdi. Sonra:

"Onu sormayın, o bana şöyle şöyle yapıyor." deyip göbek

Atacaktı ki, komiser bir gök gürlemesini andıran boğuk sesiyle: "Defol, defol buradan... şimdi çiğnerim seni..." dedi ve yere tükürdü.

Bayram Çelik aklınca komiserin bu kızmasına bir mana veremeyerek:

"Belki İsmail'in dayısıdır," diye düşündü. Ses çıkarmadı. Elindeki şapkayı kafasına geçirerek suçlu suçlu oradan uzaklaştı.

Sayı: 400 (1953)

CİBALİ'DE BİR EMİNE

NURAY GÖK AKSAMAZ

“Parmaklarımız sevişti sigaralarla, sevişti, sevişti” diyen ozan Rahime Henden’e

Gülay’ın kapıdan içeri girdiğini gören Mustafa yatağında doğruldu. Sağ elini başına götürerek parmaklarıyla saçlarına çeki düzen verdi. Odada bir ayna olmadığına içerledi. Mustafahastanede de olsa kimsenin karşısında bakımsız görünmeyi istemiyordu. Her koşulda iyi giyinmeyi önemser ve kendine bakmayı severdi. Şimdi elinden gelse güzel bir giysi ile karşılardı kızını, buruşuk bir pijama üstüyle değil. “Ah, penisime bir sonda bağlıyken üzerimde güzel bir giysi olmasının ne anlamı var ki” diye geçirdi içinden.

Üzerinde ütüsüz bir pantolon ve alacalı bir bluz ile hastane odasına giren ve babasının çakır gözlerine gülümsemeye çalışarak bakan Gülay’ın yorgun olduğu her halinden anlaşılıyordu. Gülay,Fatih’teki hastaneye babasını görmek ve geceyi onun yanında geçirmek için gelmişti. Babası son beş yılda iki kez ameliyat olmuştu. Önce kalın bağırsak sonra mesane kanseri ameliyatlarının ardından gittikçe sıklaşan zaman aralıklarıyla sürekli hastanelere taşıyan enfeksiyonlarameliyatlardan daha çok yıpratıcı olmuştu, baba-kız için.Boya fabrikasıyla hastane arasında mekik dokumaktan evinin yolunu unutmak üzereydi,Gülay.Geceleribabasının yanında refakatçi olarak kalmak ona çok zor gelse de kalabilecekbaşka biri olmadığı için katlanıyordu, bu zorluğa. Mustafa, sıcak ve dokunaklı bir sesle:

-Geldin mi kızım? Gözlerim yollarda kaldı, dedi.

Babası sanki”neden bütün gün hastanedeyanımda değilsin” diye sormuş gibi Gülay aniden kendini savunma gereksinimi hissetti:

-Kolay mı sanıyorsun Gürpınar'danta buraya gelmek babacığım? Bütün gün fabrikada çalışıyorum, ben. Su bile içemedim, yollardayım iki saattir.

-Biliyorum kızım, çok yoruluyorsun. Seninle gurur duyuyorum. “Kimseniz yok mu sizin?” diye soran hemşirelere kızım fabrikada çalışıyor, birazdan yanıma gelir diyorum. Hadi iki bardak çay al da kantinden, içelim beraber.

-Sen yemek yedin mi, babacığım?

-Bir iki kaşıkçorba içebildim.Eğer karnın açsa, tatlı masada duruyor, dokunmadım hiç.

-Çay alıp geleyimde bakarız.

Az sonra Gülay, elinde iki bardak çay ile geldi. Çaylarını içerlerken babasını süzüyordu. Onun hastalığına ve ilerlemiş yaşına karşın yüzünde pek kırışık olmamasına şaşıırıyordu. Kaşları oldukça gürdü, saçları pek dökülmemiştı. “Gamsız adam” derlerdi onun için hep. Bir erkek için oldukça yumuşak olan yüz ifadesiyle derin, anlamlı bakışlarıylave nazık konuşmalarıyla yakınındaki kadınların ilgisini üzerine çekmeyi hep başarıyordu. Her durumda kadınların kendilerini iyi hissetmelerini sağlayan sözleri söyleyip gönül almanın ustasıydı, Mustafa. Her yerde tanıdığı, tanımadığı tüm kadınların, hastanede de doktorların ve hemşirelerin yüzlerindesözleriyle güller açtırıyordu. Bugünse yüzü pek gülmüyordu. Gülay’a bileklerinden kan almak için açılan mor noktaları gösterdi, çayından bir iki yudum aldıktan sonra hüznle:

-Artık verecek kanım kalmadı, durmadan kanımı alıyorlar.Ben kan versinler istiyorum, “kana ihtiyacım var, onun için buradayım!” diyorum, onlarsa durmadan kanımı almaya devam ediyorlar.Kollarım delik deşik oldu, bak mosmor oldu.Görüyor musun kızım? Benim geleceğim yok!

-Tahlil için alıyorlar kanını, sen de biliyorsun ya. Verirler yarın yine bir iki ünite kan, kendine gelirsin.

-Evet, veririler, vereceklerini ümit ediyorum. Sen yarın sabah doktorumuzla konuş bir istersen, işe gitmeden önce...Neyse, şimdi biraz müzik dinleyelim kıkafamız yerine gelsin. Neredeydi o evden getirdiğin CD?

-Burada, çekmecedeydi.

-Hadi çal artık!

-Ne dinlemek istiyorsun?

-Ne dinlemek istediğimi biliyorsun!

Şimdi babasının dilinden düşmeyen “Hep OŞarkı” çalıyordu. Gülay, babasına verilmekte olan serumun akışını kontrol ettikten başını pencereye doğru çevirdi. Çayını içip tostunu yerken önündeki sidik torbasını değil de güzel bir şeyler görmek istiyordu. Heyecan yaratmaya çalışarak coşkulu bir sesle:

-Baksana baba, manzara hiç de fena değil burada!

-Evet, eski İstanbul silüeti. Camileri, kuşları, tek tük de olsa ağaçları görmek güzel ama ben denizi çok özleyorum kızım.

Mustafa da Gülay gibi gözlerini pencereye dikti sonra ve orada yüzünü gösterecek bir sevgiliyi düşleyerek sevdiği şarkıyı dinledi. Sonra bir daha dinledi ve belki yaşamında ilk kez derin bir iç geçirdi. İki kez evlenmişti. İkinci eşi öleli beş yıl, ilk eşi öleli ise neredeyse bir yıl oluyordu. Pencerede görünecek olan ya da gördüğü eşlerinin hangisiydi? Onlardan biri değil de yeni bir sevgilinin hayali miydi yoksa? Şimdi Mustafa kollarının arasındaki bir sevgiliyle dans ettiğini vekulağına tatlı sözler fısıldayarak kadının başını döndürdüğünü düşünüyordu.

-Ruh yaşlanmıyor, biliyor musun kızım? Aynalara bakınca “bu gördüğüm ben miyim?” diye kendime soruyorum bazen. Doğruyu söylemek gerekirse kendimi tanıyamıyorum...Ah, bu gece hemen uyumazsın değil mi? Gözlerinbenimkilerden önce kapanıyor da her gece.

Gerçekten de Gülayhastane odasındaki koltukta bağdaş kurduktan hemen sonra uyuyakalıyordu. Odada refakatçi için bir yatak olmadığı için bedenini olabildiğince küçülterek koltukla bütünleşiyordu. Başını öne eğince yüzünü ve omuzlarını bir şal gibi örten kumral saçların altında kimin olduğu hiç anlaşılmıyordu! Bütün gün hastanede onun gelmesini bekleyen Mustafa ise doğru dürüst konuşmadan Gülay’ınuyuyakalmasına içerliyordu. Gülay hep kendi dünyasındaydı, sorumluluğunu yerine getirdiğini düşündüğü an nerede olursa olsun uyumakta zorluk çekmiyordu.Sabah zinde bir şekilde işine gidebilmesi onun için çokönemliydi.Kendi ayakları üzerinde durmayı genç yaşta öğrenmiş ve evlense de yaşamını çalışarak kazanmıştı hep. Babasının az önceki sözlerine içerlemişti, gerginliğini yansıttı:

-Ben sabah altıda kalkıp işe gitmek zorundayımbaba, yoliki saat sürüyor. Uykusuz kalırsam kaza yaparım diye korkuyorum.

-Tanrı korusun. Çok merak ediyorum seni kızım.

Gülay babasının kendisini çok merak ettiğine inanmak istiyordu. Babası şimdiböyle diyordu ama“dünyaya gelen hayatta kalmak için başının çaresine bakmalı” diye düşünenlerdendi.Gülay,babasının hasta olduğunu öğrenince onu yanına almış,tüm bakımını üstlenmişti. Bir ara annesiyle babasını bir araya getirmeyi düşündüyse de bunca zaman sonra yeniden bir araya gelmelerininbir anlamı olmadığını anlamıştı. Gülay, babasının bakımıylayoğunolarak ilgilenirken beklenmedik bir anda annesi uçup gitmişti.Daha bir yıl olmamıştı, acısı tazeydi. Babasıyla birlikte annesini toprağa verip eve geldikleri zaman,

babasının şimdi dinlediği şarkıyı söylemesini Gülay yadırgamıştı. Babasının hiçbir şeyin yasını tutmamayı nasıl başardığını, onu yaşama böylesine bağlayan şeyin ne olduğunu anlamak istiyordu.

-Hadi anlat bir şeyler de...

-Neyi öğrenmek istiyorsun?

-Aklına ne geliyorsa...

Gülay kırk beş yıl boyunca babasından uzak yaşamıştı. Onun yaşamıyla ilgili bilmediği, merak ettiği çok şey vardı ama hasta bir adama sorular sorup onu yormak da uygun değildi. Mustafa, ahenkli bir ses tonuyla belleğin sesine kulak vererek anlatmaya başladı:

-1930'lu yılların sonuydu kızım. Cibali'de oturuyorduk Haliç kıyılarında, iki katlı küçük ahşap bir evin alt katında. Çocukluğum orada geçti...

Cibali der demez Mustafa'nın yüzüne hüznü bir gülümseme yayılmıştı. Şimdi yaşlı adam odanın beyaz duvarlarında ve tavanında çocukluğunu seyrediyordu. Gülay coşkuyla atıldı:

-Cibali'dendi mi benim aklıma "fabrika kızı" gelir.

-Şarkı mı?

-Evet.

-Mırıldansana.

-Gün doğarken her sabah/ Bir kız geçer kapımdan/ Köşeyi dönüp kaybolur/ Başı önde yorgunca // Fabrikada tütün sarar/ Sanki kendi içer gibi/ Sararken de hayal kurar/ Bütün insanlar gibi // Bir evi olsun ister/ Bir de içmeyen kocası/Tanrı ne verirse geçinir gider/ Yeter ki mutlu olsun yuvası // Dışarda bir yağmur başlar/ Yüreğinde derin sızı/Gözlerinden yaşlar akar/Ağlar fabrika kızı // Oysa yatağında bile/Bir gün uyku göremez/ İhtiyar anası gibi/Kadınlığını bilemez // Makineler

diken gibi/ Batar her gün kalbine/Yün örecek elleri/Her gün ekmek derdinde
//Gün batarken her akşam/Bir kız geçer kapımdan/Köşeyi dönüp kaybolur/Başı
önde yorgunca.

Gülay'ın bu şarkıdan çok etkilenmiş olduğu sözlerini ezberlemiş olmasından ve söylerken şarkının havasına hemen girmesinden anlaşıyordu. Gülay'ı etkileyen şey işçi kadınların çalışırken makinelerin başında emeğe yabancılaşması mı yoksa kadınlıklarını bilememeleri miydi? Gülay, ev kadını olmayı hele bir köşede oturup yün örmeyi falan hiç düşlememişti. İşinden hiçbir yakınması yoktu. İstedığı alanda eğitim görmüştü, şimdi fabrikada beyaz yakalı bir yönetici olarak çalışıyordu ve üretim alanında olmak onu mutlu ediyordu. Başka türlü bir yaşam düşünemiyordu. Akşamlar evde kocasının onunla pek konuşmadan somurtarak kim bilir kaçınıcı birasını yudumlaması ve sızması da Gülay'ı pek rahatsız etmiyordu. Demin Gülay, Bora Ayanoğlu'nun sözlerini yazıp bestelediği şarkıyı söylerken babasının gözlerinin yaşardığını fark etmişti. Mustafa:

-Çok duygulandım kızım. Ne güzel dile gelmiş tütün fabrikasında çalışan kızın durumu. “Cibali dendi mi aklıma siz gelirsiniz, kadınlar” demiş yabir şair...

-A. Kadir demiş!

-Adı aklıma gelmedi ama doğrudur, sen diyorsan! Benim aklıma düşlerim gelir, Cibali deyince. İlkokulu orada okudum. Bir gün öğretmenim ne olmak istediğimi sorduğunda hava subayı olmak istediğimi söyleyivermiştim. Göklerde uçmak, pilot olmak istiyordum. Halamın kocası Doktor Ali Bey isedoktor olmamı istiyordu. Büyük Ada'da bir konakta oturuyorlardı. Çocukları yoktu. Yaz tatillerinde bizi konuk ederlerdi. Büyük bir bahçesi vardı, konağın. Bisiklete binerdim, denize de girerdim... Çok güzel günlerdi.

-Baban İstanbul'a neden gelmiş?

-Ali Bey çağırımışonu İstanbul'a. Çanakkale gazisiydi babam, savaş yıllarından sonra her yerde salgın, kıtlık, kiler boş! Bartın'dan karısı ve iki çocuğuyla taşı tarağı toplayıp gelmiş. Ali Bey ona iş bulmuş, sahil güvenlikte. Ben iki yaşıdaymışım.

-Sonra babaannem de bir fabrikada çalışmaya başlamış galiba.

-Evet, Sütlüce'de bir fabrikada çay ocağının başındaydı annem, servis falan yapıyordu orada. Ben ortaokula başlayınca ablam Enine deCibali Tütün Fabrikasında Yenice ambalajı bölümünde çalışmaya başladı. Ut dersleri de alıyordu, bir hocadan.Şarkı söylemeyi severdi.

-Öyle mi? Mahmut Yesari'nin Çulluk adlı romanındaki Münevver deCibaliTütünRejisinde çalışan genç bir kızdı.Sahi, Türk Edebiyatının unutulmaz romanlarını yazanOrhan Kemal Cibali'de oturmuş bir dönem.“Evlerden Biri”ndeCibali'deçalışan bir işçi kadın var, yine.Ben onun anlatımıyla tanıdımCibali'yi bir işçi semti olarak.

-Ne yalan söyleyeyim okumadım sözünü ettiğin kitapları.

-Kardeşin Şadiye Cibali'de doğdu demek. Ona kim bakıyordu, herkes çalışırken?

-Kızlar çabuk büyür.Güzel günlerdi, pek yokluk çektiğimiz de söylenemez.Ta ki...

Mustafa yutkundu, kendisine hüznü veren anılardan söz etmeyi sevmezdi. Gülay:

-Ta ki...

-Bir gün okuldan dönmüştüm, ablam da fabrikadan...Elimizde file alışverişe çıktıkCibali'debirlikte.Bir bahar günüydü, güneşin canlandıran ışınları ablamın yüzüne vuruncaonda mutluluğugörmüştüm bir an.Bana dedi ki, 'Sen burada beni

bekle, hemen döneceğim.’ Bekledim, bekledim, bekledim, dönen yok! Öylekızdım ki ona, çarşıda elimi bırakıp ortadan toz oldu diye. O vakit büyüdüm, ben.

-Bir daha dönmedi mi eve?

-Dönemedi. Meğer ut dersleri aldığı hocasına kaçmış! Babam da evlatlıktan reddetti onu. Bir daha göremedik yüzünü. Belki annemle gizliden gizliye görüşmüştür, bilmiyorum. Bir yıl sonra daölüm haberini aldık.

-Sahi mi? Neden ölmüş?

-Doğum yaparken hastanede ölmüş.

-Ya bebeği?

-O da maalesef...

-Çok üzücü ya! Peki, udi enişten ne olmuş, sonra?

-Ne bileyim, tanışmadık hiç.

Halasının tütün fabrikasında çalıştığını ve ihtiyar anası gibi kadınlığını bilemediğini yeni öğrenmişti, Gülay. Babası tarafından evlatlıktan reddedildiğini ve dahası doğum yaparken bebeğiyle birlikte can verdiğini bilmiyordu halasının.

-Sen lisede yatılı okuldaykenkardeşin Şadiye’ninöldüğünü babaannem anlatmıştıbana ama Emine’nin başına gelenlerden hiç söz etmemişti.

-Evet, onu dahastaneye götürürlerken yolda kaybetmişler. Çok ani olmuş. Bursa’daydım.

-Sonra neden Hasköy’e taşınmış, annenle baban?

-Ev almış babam, ahşap bir ev.

-İyi, baban çalışarak ev alabilmiş.

-Ali Bey sayesinde almış evi. Halam ölünce adamcağız Büyükada’da anılarla yüklü evde oturmak istememiş artık. Konağı babama bırakıp Boğaz’a taşınmış. Zengin bir adamdı, gönlü de zengindi. Babam, koca evin masrafiyla baş edemeyeceğini düşünüp yok fiyatına satmış evi. Taş Kızak Tersanesinde çalışmaya başlamıştı. Konağı satmakla büyük hata yapmış.

-O satmasaydı sen satmış olurdun şimdiye dek! Bence dedemin asıl hatası kızını evlatlıktan reddetmek olmuş.

-Baban neden ölmüş peki?

-Bilmiyorum, Ankara'daydım o zaman, Kara Harp Okulunda... Annem haber vermedi, cenazesinde bulunamadım.

-Sen hava subayı olmak istediğini söylemiştin, az önce. Neden Kara Harp Okuluna gittin?

-Gözümde sarı leke varmış, sağlık testini geçemedim. Levazıma ayırdılar.

-Doktor Ali Bey çağırmasaydı, İstanbul'a gelmeseydiniz, mesleğin ne olurdu acaba?

-Büyük olasılıkla madenci olurdum. Sürülecek tarlamız falan yoktu.

Gülay, kendini bir madenci kızı olarak düşünürken uyuya kaldı. Mustafa, ikinci kez iç çekti, kızının sesi odada duyulmayınca. Sonra, yatağın yanındaki komodinin çekmecesini açtı, bir defter ile kalem çıkardı. Yazmakta zorlansa da...

Gülay, her zamanki gibi sabahleyin saat altıda gözlerini açtı. Lavaboya gidip elini yüzünü yıkadı, saçlarını aceleyle taradı. Kapıdan bir görevli girip kahvaltı tepsisini bıraktı. Gülay babasına seslendi:

-Hadi kahvaltımızı edelim de ben yola koyulayım hemen, dedi.

Babası derin bir uykundaydı...Gülay'ın annesinin yanında toprağa verildi.Gülay,günler sonra babasının defterini açabildi.Bir fotoğraf vardı, yaprakların arasında.Şadiye halası ağabeyinin kaputu ve asker şapkasıyla siyah beyazdı. Emine halasının ise kimsede fotoğrafı yoktu, onu da görmeyi isterdi Gülay.Son yaprakta“Cibali’de Bir Emine”yi gördü. Babası şu satırları eklemişti: Haliç’te küreklere neşeyle asıldıkça yakamozu yansır Emine’nin Cibali’den.Çalıştığı için değildi ki kadınlığını bilemeyişi!

DAVET

TÜRKAY KORKMAZ

Salih dudaklarında ısılıkla eğilip botlarını giyindi. Ayaklarına iyice oturması için botlarını yukarı doğru çekti. Ayaklarına tamı tamına oturmuş kilitlenmişti botlar. Botların ucunda boşluk kalıp kalmadığını yokladı. Ayak parmakları ileri kayıp iyice oturdu ayakkabı içine.

Evin arkasından geçen asfalt yola indi. Otobüs durağının tentesinin altında bekleyenlere selam verip yanaştı. Sabahın gülen güneşine ellerini siper etmeden baktılar bir süre.

İşçiler her sabah buluşuyorlardı otobüs durağında. Tanışıklıkları üç yıl olmuştu. Kızılırmak dirense de baraj her geçen gün yükseliyordu. Kızılırmak'a gem vuracaktı Altinkaya barajı.

Tek katlı beton duvarların vidalarla tutturulduğu evler bir günde kuruluyordu. Hemen elektriği, suyu bağlıyorlardı. Su geçirmez çatıları gri, dış duvarları serpme sıvalıydı.

Kızılırmak, evlerin kıyısından boz bulanık akıyordu. Kapıkaya köyü kalın beton direklerle baraja bağlanmıştı. Kapıkaya'dan toprak çeken iri kamyonlar bir günde beton köprüden kaç kez geçiyorlardı kim bilir?

İşçi evleri her geçen gün çoğalıyordu. İşçiler, otobüs durağında parmak ile sayılamayacak cinstendi. Kapıkaya toprağı kamyonlarla barajın tabanını yükseltiyordu. O killi toprak santim santim barajı örüyordu.

Barajın tabanına serilen su geçirmez killi toprak silindirik biçimli taşla eziliyordu. Dağ gibi yükselen toprak sonra santimlere iniyordu. Metrelerle ölçülecek yüksekliğe ulaşması için günleri alıyordu killi toprak.

Her sekiz saatte değişen yorgunluktu. Tek katlı evlerden yükselen yemek kokuları babalara çıkarılmış birer davetti. Baba elini, ayağını yıkayıp eve geçti. Karısına konuşmadan uzun uzun baktı. Karısı ses etmeden kenara çekildi.

"Sakin gürültü yapmayın, koşup oynamayın evin içinde." öğüdü çocukların kulaklarından hiç eksik olmuyordu annenin.

Evlerin zilleri çalınmadan bir bir açıldı kapılar. Annelerin öğütlerinden habersiz baba çocukların iki odanın açıldığı salonun uzak köşelerine saklanmalarına katlanamadı.

"Haydin bakalım yemeğe!" diyerek daveti bu kez çocuklara çıkardı.

HUKUKTAN ŞAŞMAMAK GEREKİR

HİKMET KURTER

Yağmurlu bir akşamüstü İstanbul Barosu Avukatlarından Talat Gürdal evine gitmek için Sirkeci Garı önünden kalkan Nişantaşı dolmuşunun ön koltuğuna bindi.

Doksanına merdiven dayayan avukat, zayıf ve orta boyludur. İnce yapılı oluşundan ötürü daha uzun gösterir. Seyrek, kumral saçlarını arkaya tarar. Dudağının üstünde ince bir bıyığı vardır. Şık giyinir. Oturaklı, dinleyenleri kavrayan, etkisi altına alan bir konuşma üslubuna sahiptir.

Bursa'nın zenginlerinden geniş arazileri olan bir ailenin tek oğluymuş. Ailenin büyükleri onca tarım toprağının, çift çubuğun yönetimini ele alması için ziraat mühendisi olmasını istemişlerse de O, "Ben hukukçu olacağım." diye diretmiş, dediğini de yapmıştır.

Hukuk fakültesini bitirdiği sıralarda Avrupa'da doktora yapıp üniversitede öğretim üyesi olmak arzusuna kapılmış, ancak girdiği sınavı kazanamayınca devlet hizmetine girerek savcı olmuştu.

Ailesi de –Bursa'da hatırı sayılır, sözü geçer bir aileydi- biricik oğullarının yaban ellerine gitmesine, ülkenin dört bir yanını karış karış dolaşmasına bir türlü razı olmamış onu hemen yanı başlarına aldırışlardı.

Talat Gürdal kısa zamanda devlet memurluğundan hevesini almış, hukukun diğer ayağına, savunma tarafına geçerek avukatlığa başlamıştı.

Bin dokuz yüz kırklı yılların başında henüz çiçeği burnunda bir savcıyken Bursa Hapishanesi'nde Nazım Hikmet'le görüşmüşlüğü, konuşmuşluğu, sohbet etmişliğini her fırsatta dile getirmekten hoşlanırdı.

Şimdi mesleğinin doruğunda kurt bir avukattı.

"Bu yaşında neden hâlâ çalışıyorsun?" diye soranlara,

"Hafta içi her gün büroma giderek dava dosyalarıyla ilgilenmek bir de akşam yemeklerinde bir duble rakı yuvarlamak beni ayakta tutuyor." diye karşılık verirdi. "Yoksa çoktan öteki dünyayı boylardım."

Talat Gürdal'ın bürosuna gelenler bir masa, birkaç koltuk, içinde hukuk kitapları ile dava dosyalarının yer aldığı bir camlı dolap ve "f" klavye eski bir daktilodan başka bir şey göremezlerdi.

Kapısını çalan müvekkil adaylarına,

"Bana gelmekle ne iyi ettiniz." derdi. "Hukuktan şaşmamak, hukuktan başka yollara sapmamak gerekir. Demek dolandırıcının biri size olan borcunu ödemek istemiyor, öyle mi?.. Ben var ya, ben... Ben o tokatçının dişlerini söker, alacağınızı kuruşuna kadar tahsil ederim."

Talat Gürdal'ın ön koltuğuna bindiği dolmuş tamamen dolunca hareket etti. Araç hepi topu elli, altmış metre yol almıştı ki yaşlı avukatın yanında oturan yolcu Eminönü'nde dolmuştan indi.

Sürücü,

"Bey ağabeyciğim," dedi Talat Gürdal'a, "Bak bakalım, cüzdanın yerinde duruyor mu?"

Üstünü şöyle bir yoklayan iyi giyimli avukat,

"Yok." dedi. "Yok... Cüzdanımın yerinde yeller esiyor... Aman kaptan dur hele, dur!.."

Cüzdanını yankesiciye kaptıran avukat dolmuştan indi. Şikâyetçi olmak için hemen Sansaryan Hanı'ndaki Emniyet Müdürlüğü'ne yollandı.

Emniyet Müdürlüğü'nde ifadesini alan polis memuru,

"Tipi... Boyu bosu... Saç rengi... Yaşı... Giyim kuşamı nasıldı?.." diye art arda sorular sıralayıp verdiği yanıtları tutanağa geçirdikten sonra,

"Siz vatandaş olarak görevinizi yaptınız." dedi Talat Gürdal'a "Bundan ötesi bizim işimiz. Açılacak soruşturmanın sonucundan sizi haberdar edeceğiz."

Yaşlı avukat evine vardığında yağmurdan sucuk gibi ıslanmıştı. Daha üstünü başını değiştirmeden telefona sarıldı.

"Alo?.. Bayram, sen misin?.. Ben, Talat!"

"Ooo, Talat Baba!.." dedi karşısındaki ses. "Babam benim... Babacığım sağlığını sıhhatin yerindedir inşallah!.. Eee, daha daha nasılsın?"

"Nasıl mıyım?.. Bana da mı lolo, Bayram?"

"Sakin ol, Talat Baba." dedi Bayram. "Sen bizim babamızsın. Bizden sana yamuk olmaz. Seni böyle kızdıran, köpürten nedir?"

“Ne midir?.. Anlatayım da öğren!..”

Talat Gürdal, başına geleni ayrıntısıyla anlattı Hacıhüsrevli Bayram’a.

Hacıhüsrevli kimdir, ne iş tutar, nasıl geçinir?.. Bilen bilir. Talat Gürdal da Hacıhüsrevlilerin avukatı olur. Olur ya, neden olmasın?..

“Şu konuyu ben bir araştırayım.” dedi Bayram. “Sonra sana dönerim Talat Baba.”

Yarım saat sonra telefonun diğer ucundaki bağı yanık avukata,

“Talat Baba,” dedi Bayram, “bizim o bölgedeki adamlarımız Hüsein ile İbraam’dır. Senin olayını Hüsein’e sordum. Harbi delikanlıdır. O yapmamış. İbraam ise az önce Adapazarı’na gitmiş. Dönünce ona da soracağım. Sen tatlı canını üzme be babacığım?..”

Bu konuşmanın üzerinden bir hafta geçmemişti ki Hacıhüsrevli Bayram, dava vekilinin cüzdanını –içindeki paralara el sürülmemiş bir halde- geri getirdi.

Talat Gürdal Nişantaşı semtindeki evine gitmek için gene Sirkeci Garı önünden kalkan dolmuşa biniyor. Birkaç ay önce dolmuşta cüzdanını çaldırdığını, Emniyet Müdürlüğü’ne giderek şikâyetçi olduğunu, açılacak soruşturmanın sonucundan haberdar edileceğini çoktan unutmuşa benziyor. Bürosuna gelen müvekkil adaylarını,

“Bana gelmekle ne iyi ettiniz. Hukuktan şaşmamak, hukuktan başka yollara sapmamak gerekir...” sözleriyle karşılıyor.

Kendimizle Savaşım Sanatı

ECEM NUR TOPLAR

İnsan yaşamında verilen en büyük savaşimler hangileridir?

Bir insan, yaşamında nasıl olur da özünde, kendisine ait olmayan bir ruha teslim olur?

Nasıl yüzdükçe boğulur bir insan?

Sorular, sorular, yanıtlarını bulamadığım sorular. Her gün beynimde cirit atan düşünceler içinde oluşan boşluklar. Bir tür uçakların zaman zaman içine düştükleri hava boşlukları benzeri... Bir insanın, her gün kendisiyle savaşım vermesi insanı yoruyor. Zamanla yorgunluğunuza teslim oluyorsunuz diyebilirim.

Öteki günler gibi sıradan bir gündü. Metro istasyonundaki o koşuşturmacalar arasında ağır adımlarla yalnız başıma yürüyordum. İnaniyorum ki yorgunluğum, bitikliğim dışarıdan da seziliyordu.. İşten yeni çıkmıştım ve moralim bozuktu. Şirketin iş geliştiricisi olarak hazırlayıp yönetim kuruluna sunduğum dosya yeterli görülmemişti. Oysa o dosyanın hazırlanması iki gün yeterince uyumamı önlemişti. Bir yanda uykusuzluk, öte yanda moral bozukluğu. Akşama doğru ise birkaç kişinin arkamdan konuştuğuna, alay ettiklerine tanık olmam işin tuzu biberi oldu. En önemlisi ise alay edenlerin bunu bana duyumsatmayı amaçlamalarıydı. İşimde, disiplinli ve işkolik olmam nedeniyle mi bunu yapıyorlardı bilmiyorum. Arkamdan konuşanlar her ne kadar benim için önemli ya da düşüncelerini önemseydiğim insanlar olmasalar da, kişiyi, eleştirildiğini doğrudan duymak tedirgin ediyor. İşinde olduğu gibi yaşamının her alanında da mükemmelliyetçi olmanın faturası olabilir mi, bu alaysı kıkırdamalar, konuşmalar?

Bu düşünceler ile boğuşurken bir yandan da beklediğim metro raylarına 4 adım uzakta olup olmadığımı denetliyordum. Önem veriyordum 4 sayısına. Bir tür takıntı gibi. Bir sağa bir sola dönsem de hayalimde oluşan 4 adım uzaklıktaki hayali hattan çıkmıyordum. Tekrardan tam 14. kez sağıma dönüp metronun geldiğini gördüm. Kısık sesle “sonunda” diyerek metro önümde durduğunda kapıdan içeri girdim. Biraz hızlı girmiştim çünkü içimi bir anda kapının kapanma ve araya sıkışma endişesi kaplamıştı. Korktuğum için bu kadar hızlı hareket

ediyordum. Beni gören birkaç kişi o kadar hızlı girdiğimi görünce bir-iki saniye yüzüme baktılar garip garip... Bu tür bakışlara aldırmamayı öğrenebilmiştim zamanla... Alışkındım çoğu kişiden. Ailem, arkadaşlarım... Çoğu şeyden gereksiz rahatsız olduğumu, fazlaca felaket senaryosu yazdığımı vs. vs. Anlaşılacağı üzere pek umursamıyordum, alışmıştım. Ama artık o kadar kafamın etini yemişlerdi ki sırf onları susturmak ve kafamı dinlemek için bir psikiyatriste gideceğimi söyledim. İşin kötü yanıysa bunu geçiştirmek için söylemiştim ve onlar da direkt tanıdık bir psikiyatristten randevu almışlar. Gitmezsem anlaşılacaktı, kaçamazdım ki...

Metronun içi çok fazla dolu olmamasına rağmen toplu taşıma hafta sonu dışında kâbusum oluyordu. Bir özelliğim de toplu taşımada bir yere dokunamamaktı. Genelde cam kenarlarına sırtımı yaslar ya da ayakta dengemi sağlamaya çalışırdım. Ve bu da oldukça zorlu oluyordu. Tam bir sonraki varış durağına gelirken bir anda yapılan anonsla birlikte, ansızın metro durdu. Ani fren etkisiyle sarsıldım ve refleks olarak en yakınimdaki direğe tutundum. “Bir, iki, üç, dört...” Yaklaşık bu kadar saniye geçmişti. Sarsıntı etkisi, tutunma sürem doğru mu acaba, bir şey mi oldu gibi bir sürü düşünce aynı anda belirliyordu zihnimde. Başıma saplanan ağrı dayanılmazdı. Elimle tutmaya çalıştım ama sağ el olmazdı. Sağ elimle direğe tutundum. Sol elimle de çantamı tutuyorum; elimi başıma götüremiyordum. Bir yandan içinde bulunduğum duruma lanetler okurken, öte yandan yaşamı kendime neden zorlaştırdığımı sorguluyordum.. En iyisi saklamak yerine içinde bulunduğum açmazı herkese göstermek miydi? O zaman bu dürtüye bu denli bağlı kalmaz, bunca savaşımla vermezdim. Şimdiyse bulunduğum durum... Anons yeniden yankılandı ve bir ses geldi yerin altından. Anonsta metronun yeniden çalışacağı gibi bir şey deniyordu. Derin bir nefes aldım. Sakince, yavaş yavaş nefesimi verdim. Çantam içinden kolonyamı tek elle zor bela da olsa şaşkın birkaç çift göz eşliğinde çıkardım. Sağ elime kolonyayı sıktım. Evet, kendime gelmişim.

Neyse ki artık varacağım durağa gelmişim. Her ne kadar o şaşkın bakan gözlere aldırış etmesem de, galiba aldırış ediyordum. Üzerime çevrilmiş gözlerden gözlerimi kaçırarak metrodan yine girerken duyumsadığım kapiya sıkışma korkusuyla kendimi dışarıya attım. Benle birlikte kapiya yönelenlerden “ne yapıyor bu?” gibi bir tepki aldım. Duymazlıktan gelerek ilerledim. Bir an önce çıkma isteğim vardı. Yukarı çıkmak için yürüyen merdivenleri ararken alelade uzun boylu zayıf otuzlu yaşlarda bir adamla göz göze geldim. Yalnızca

rastlantısal. Gerçekten gözetleme gibi bir şey yoktu. Adam da bana baktı sanırım. Acaba onu gözlerimle taciz ettiğimi mi sanıyordu? Polise gitse suçlu sayılır mıydım? Bunları düşünürken yürüyen merdivenlerden çıkıyordum. Elime telefonu alıp saate baktım. Telefonun ekranını yan tuştan kapatınca karanlık ekrandan arkamdaki tüm yansımayı gördüm. O adamı yine gördüm. 5 basamak aşağımda kalıyordu. Arada 2 kişi vardı. Hafif bir ürperti geldi üstüme. Bir korku... Kendimi telkin etmeye başladım kısa ama seri adımlar atarken. “Sakin ol, sakin ol, sakin ol, sakin ol.” 4 kere tekrar etmişim içimden. Metrodan çıktıktan sonra derin bir nefes aldım. Sonra sağıma dönüp gereksiz bulduğum, saçma sapan ilaçların dayatılacağı, deli muamelesi yapılacak olan o seans için yola devam ettim. Caddeden gitmek istiyordum ama bana atılan konuma göre bir sokağa girmem gerekiyordu. O sokağa girmeden önce tekrar saate baktım. Daha yarım saat vardı. Saate bakarken tekrar telefon ekranından yansımayla arkama bakma isteğim oldu. Adamı yine gördüm. Nasıl yani? Hadi metroda çıkış noktasıydı. Şimdi niye buradaydı? Kalbim delicesine atıyordu. Nabzım kulaklarımda atıyordu sanki. Caddedeki korna sesleri, motor sesleri, bir annenin çocuğuna bağırması, kahkaha atan insanlar...Hepsi uğultu haline geldi, sanki bulanıklaşıyordu. Kendime gelmem gerekti. Derin nefes... Al ver, al ver, al ver al ver. 4 kez. Düştüğüm durum o denli saçma ki. Acaba rahatsız mı ettim dediğim kişi tarafından rahatsız ediliyordum. Cadde üzerinde 100 metre ötemde küçük bir market vardı. Kendimi güvende hissetmek ve kendime gelmek üzere su almak için o markete girdim. Küçük olmasına küçüktü ama camekanlı olması nedeniyle dışarıyı da rahatça gözlemleyebiliyordum. Adamı da gördüm. Arkası benim markete geldiğim yönde kalıyor, benim geldiğim yolun ters tarafına ikide bir saate bakarak gidiyordu. Elimi kalbime koyup derin bir “oh” çektim. Kasada 20’li yaşlarda bir kız bana bakıyordu. Ben de rahatsız olup suların olduğu yere gittim. Yarım litreliklerin önünde durdum hepsi sıralı, düzenli bir şekilde diziliydi. Ön taraftakiler sürekli insanların dokunup bıraktığı bölüm olduğu için arka sıradan aldım. Arkaya doğru bayağı bir sıra halinde diziliydi. 3 şişeyi elimi pek kirletmemek adına en altından tutup kenara çektim ve dördüncü şişeyi aldım. Nasılsa o şekilde geri koydum suları ve elimde olan 4. sıradaki şişeyi alıp kasaya ilerledim. Su 2 lira tutmuştu. Cüzdanımı açıp içinden parayı çıkardım ve uzattım. Suyu almadan önce elimi paraya sürdüğüm için metroda da kurtarıcım olan kolonyayı elime sıktım. O sırada genç kız da aldığı para üzerine elini temizlemeden su şişesini elleyerek daha da bana doğru uzattı. Kısa çaplı bir sinir krizi geçirdim içimden. Sakin... 4 saniye beklersem

sıkıntı olmazdı. İçimden saymaya başladım: 1, 2, 3, 4. Kız bana garip garip baktı. İlk geldiğimde gördüğüm ifade gibi. Yeni olduğum ortamlarda alışkın olduğum, rahatsız olduğum bakışlardandı. Artık taşıtığım için “Kusura bakma tatlım ben de böyleyim.” demek istesem de diyemedim ama düşüncesi bile iyi gelmişti.

Şişeyi alıp çıktım. Çıkar çıkmaz bir yudum aldım. İkinci yudum. Üçüncü yudum. Artık suya doymuştum ama dördüncü yudumu almadan olmaz. Az da olsa dördüncü yudumu da aldım ve suyun kapağını kapatarak yola devam ettim. Artık kaçışı olmayan seansıma ve o sokağā girmem gerekti. İçimden kendime “yapabilirsin” dedim. Yavaş yavaş yürüyordum. Elimi sıkı sıkı... Duyduğum arkamdan gelen araba sesi, çocukların bağışı... Bir yanımda “yalnız değilsin, sokak ıssız değil” diye düşündürtürken bir yanımda nedeni olmayan korku üretiyordu. Bu zamana dek nasıl oldu da senarist olmamıştım diye düşünmeden edemedim.

Girmeye korktuğum sokak ilk başta kötü duyumsatsa da bir kitabın sıcak ve erinli bir tat veren sokağına girmişim gibi gelmeye başlamıştı. Canlı renklerin olduğu duvar boyaları, ip atlayan çocuklar, esnaf lokantasından gelen o sıcak yemek kokusu...Az ilerleyince sıralı, bahçeli evlerin olduğu bir yere vardım. Bütün bahçeler sanki orada yaşanan erinci, mutluluğū bağıırıyordu. Bu erinci düşündükçe bir soru yağmuru başladı kafamın içinde. Bugün kötü bir gün geçirmiştim kendi adıma ve şöyle bir gözden geçirince kendime sordum. “Neden böyle oluyordu, o bakışlar altında neden eziliyorum, kapıldığım ezilmişlik duygusu doğal mıydı..?” Bu sorulara yanıt ararken geçici ve kendimi kandırdığım yanıtlar buluyordum aslında. Ancak gel gör ki hala aynı yerdeydim. Tereddüt, korku ve ön yargı ile çıktığım yol bu sefer yanıt bulma umudumun olduğu, ön yargılarıma karşı “belki yanıt bulurum” dediğim yola döndü. Şimdi bana verilen adresin tam önünde ydim. Kırmızı panjurlu, beyaz, iki katlı bir yapıydı. İnsanı çağırān bir havası vardı. Hazırdım. Derin bir nefes aldım. İçimden dörde kadar saydım ve bir adım atarak içimde yeni duygular ile yeni bir yolculuğā hazır olduğuma galiba kendimi inandırdım...

YENİDEN TÜRK DİLİ DERGİSİ

Yazınımız, ekinimiz, uygarlığımız, dilimiz, için bakıma özene görevli dergi

Yeniden Türk Dili Dergisi: Dil ve yazın; şiir, öykü,
deneme, eleştiri, günlük, düşün, ekin dergisi

Kurucu İyesi, Sorumlu Müdür ve Genel Yayın Yönetmeni: Sencer Karacalıoğlu

E R İ Ş İ M Sencer Karacalıoğlu: 0 505 985 40 55

Sencerkaracalioglu2002@gmail.com

Danışma ve Yazı Kurulu:

Prof. Dr. Ömer Demircan, Okan Baba, Prof. Dr. Süreyya Ülker

Teknik Danışman : Boğaçhan Orhan Boran

Bu dergi, yabancı sözcüklerin yerine olabildiğince Türkçelerini koymayı görev bilir.

Başka bir yerde yayınlanmış yazılar dergimizde yayınlanmaz. Alınan yazı kesinlikle geri verilmez. Dergide yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazarlarındandır.

Yeniden Türk Dili Dergisi,yayınlanan yazılara telif ücreti ödemez.

DERGİMİZ ÜCRETSİZDİR
